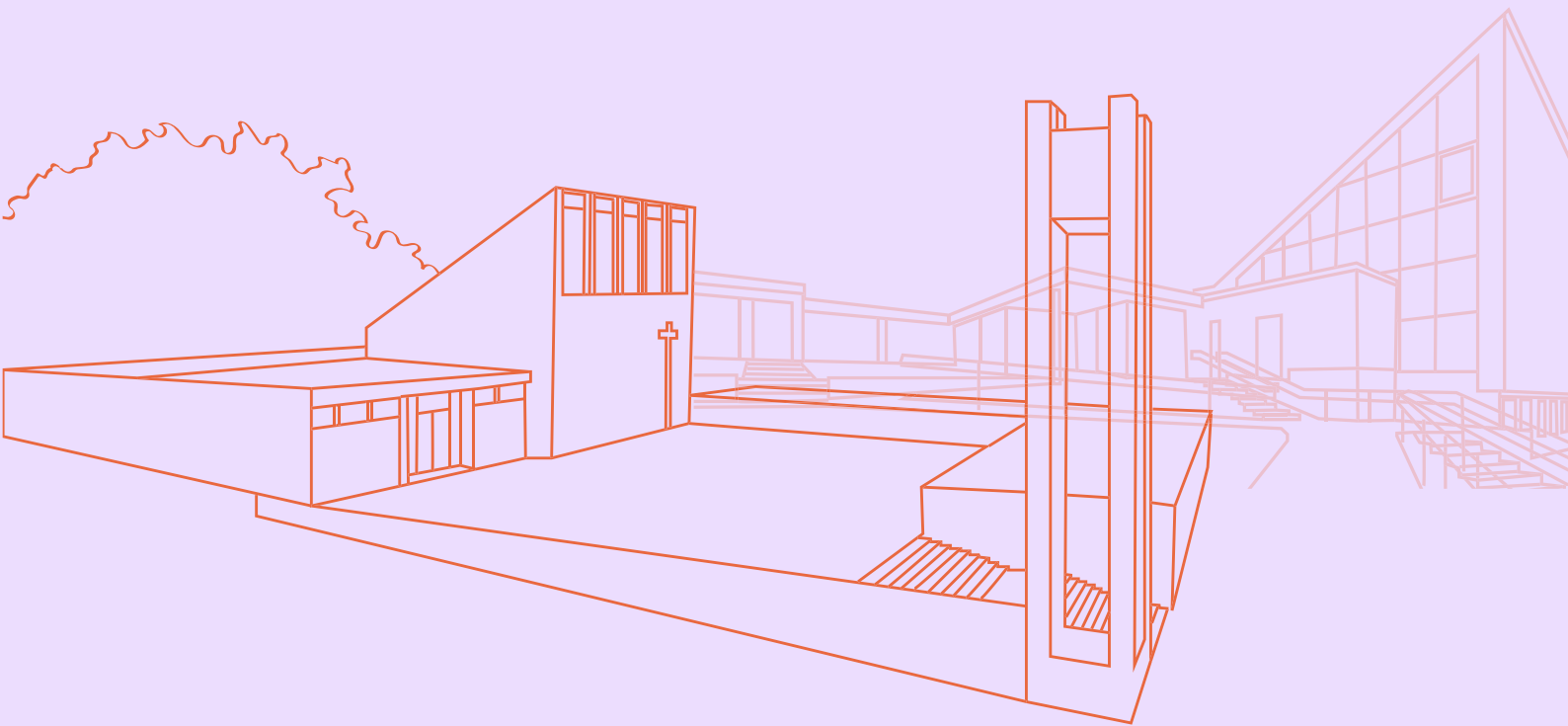

*”Ei enää kirkko,
mutta edelleen
ihmisten palveluksessa”*

Paloheinän ja Vuohijärven kirkot esimerkkeinä
uudelleenkäytöstä

Tampereen yliopisto
Rakennetun ympäristön tiedekunta
Arkkitehtuurin yksikkö
Huhtikuu 2023

Tarkastajat:

Iida Kalakoski
Tapio Kaasalainen

Diplomityö

Anni Jäntti

”Ei enää kirkko, mutta edelleen ihmisten palveluksessa”

Paloheinän ja Vuohijärven kirkot esimerkkeinä uudelleenkäytöstä

Tiivistelmä

Anni Jäntti: ”*Ei enää kirkko, mutta edelleen ihmisten palveluksessa*”
Paloheinän ja Vuohijärven kirkot esimerkkeinä uudelleenkäytöstä.

Diplomityö

Tampereen yliopisto

Arkkitehtuurin tutkinto-ohjelma

Huhtikuu 2023

Seurakunnat ovat jäsenmäärien pienentyessä ja verotulojen vähentyessä tällä hetkellä kovan taloudellisen paineen alla Suomessa. Niillä on vaikeuksia pitää huolta kiinteistöomaisuudestaan, johon kuuluu runsaasti vajaalla käytöllä olevia ja laajoja peruskorjauksia vaativia rakennuksia. Seurakunnat joutuvat tekemään valintoja omistamiensa kiinteistöjen suhteen. Rakennusten käyttöä tulee kehittää ja osasta rakennuksista on myös luovuttava. Kirkkoihin liittyy paljon erilaisia arvoja ja merkityssisältöjä, joten varsinkaan niistä luopuminen ei ole koskaan helppo päätös.

Jos seurakunnan on luovuttava kirkosta, mahdollisuutena jatkaa sen elinkaarta on löytää sille uusi käyttötarkoitus. Siihen liittyy kuitenkin monia haasteita, minkä vuoksi kirkkojen uudelleenkäyttö ei ole Suomessa vielä yleistä. Tässä diplomityössä tarkastellaan modernien kirkkojen uudelleenkäyttöä vertailemalla kahta toteutunutta hanketta: Paloheinän kirkon muutosta ikäihmisten hoivakodiksi ja Vuohijärven kirkon muutosta luonto- ja kulttuuritaloksi. Case-analyysiä varten olen haastatellut hankkeisiin osallistuneita osapuolia. Tavoitteena on ollut selvittää, mitkä syyt johtivat siihen, että purku-uhan alla olevat rakennukset onnistuttiin säilyttämään ja miten kirkot palvelevat uusissa käyttötarkoituksissaan.

Case-analyysin myötä muodostui kuva tekijöistä Paloheinän ja Vuohijärven kirkon onnistuneiden käyttötarkoituksen muutoksien taustalla. Molemmat rakennukset olivat yleisesti kirkkoina tunnettuja rakennuksia, joilta nimistään huolimatta puuttui virallinen kirkkolain mukainen status. Statuksen puuttuminen helpotti merkittävästi hankkeiden toteutumista. Juuri oikeilla hetkillä

rakennuksille löytyi myös uudet käyttäjät, joiden toiminnalle ne tarjosivat sopivat aihiot. Molemmissa tapauksissa uusien omistajien arvot sopivat kirkon arvoihin, joten sekä seurakunta että yhteisö hyväksyivät uudelleenkäytön. Paloheinän kirkossa täytyi suorittaa mittava peruskorjaus, jonka myötä kaikki rakennuksen runkoa lukuun ottamatta jouduttiin uusimaan. Yhteisölle tärkeän rakennuksen hahmon säilymistä maisemassa pidettiin kuitenkin arvokkaana. Myös Vuohijärven kirkossa jouduttiin tekemään korjauksia, mutta varsinkin tilalliset muutokset pysyivät pienempinä, sillä olemassa oleva rakennus palveli uutta käyttötarkoitusta sellaisenaan hyvin.

Moderneja kirkkorakennuksia on vaarassa tulla puretuiksi, mihin vaikuttaa ensisijaisesti aikakaudelle tyypilliset rakennustekniset ongelmat, joiden korjaaminen nähdään usein vaikeana ja taloudellisesti kannattamattomana. Taustalla voidaan nähdä kuitenkin myös yleinen negatiivinen suhtautuminen moderniin rakennuskantaan. Tämän tutkielman perusteella moderneilla kirkoilla on kuitenkin monia ominaisuuksia, jotka tekevät niistä potentiaalisia uudelleenkäytön suhteen. Modernit kirkot muodostavat hyvin moninaisen joukon rakennuksia, joten uudelleenkäytön potentiaali vaihtelee tapauskohtaisesti. Potentiaaliin vaikuttavat ainakin kirkollinen status, sijainti, rakennuksen kunto ja tilaohjelma. Myös kirkon merkitys ja yhteisön tunnesiteet vaikuttavat aina kirkkoon liittyvään päätöksentekoon ja lopulta siihen, miten uusi käyttötarkoitus otetaan vastaan.

Avainsanat: kirkko, uudelleenkäyttö, käyttötarkoituksen muutos.

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -ohjelmalla.

Abstract

Anni Jäntti: *"No longer a church, but still serving people"*
Paloheinä and Vuohijärvi churches as examples of adaptive reuse

Master's thesis

Tampere University

Architecture

April 2023

Congregations are currently under heavy financial pressure in Finland due to the decrease in the number of members and the decrease in tax income. They have difficulty taking care of their property, which includes many buildings that are no longer in active use and that require extensive renovations. Congregations must make choices regarding the properties they own. The use of the buildings must be developed, and some buildings must also be relinquished. Churches are holding many different values and meanings, so relinquishing them is never an easy decision.

If the congregation has to renounce the church, the opportunity to extend its life cycle is to find a new purpose for it. However, there are many challenges associated with it, which is why the reuse of churches is not yet common in Finland. This Master's thesis examines the adaptive reuse of modern churches by comparing two completed projects: the conversion of Paloheinä church into a nursing home and the conversion of Vuohijärvi church into a nature and culture house. For the case analysis, I interviewed the parties involved in those projects. The goal has been to find out which reasons led to the fact that the buildings under threat of demolition were successfully preserved and how the churches serve their new purposes.

Through the case analysis, the factors behind the successful reuse of Paloheinä and Vuohijärvi churches were recognised. Both buildings were generally known as churches, which, despite their names, lacked official sta-

tus from a church law's point of view. The lack of status made the implementation of the projects a lot easier. At just the right moments, new users were also found for the buildings, for whose activities they provided a suitable basis. In both cases, the values of the new owners matched the values of the church, so both the congregation and the community accepted the reuse. The Paloheinä church had to undergo extensive renovations, which meant that everything except the frame of the building had to be renewed. However, preserving the shape and character of the building which is important to the community was considered valuable. The Vuohijärvi church also had to be repaired, but especially the spatial changes remained smaller because the existing building served the new purpose well as it was.

Modern church buildings are in danger of being demolished, which is primarily affected by the construction technical problems typical of the period, the repair of which is often seen as difficult and economically unprofitable. Behind that one can also see their general negative attitude towards the modern building stock. However, based on this thesis, modern churches have many characteristics that make them potential for reuse. Modern churches form a very diverse group of buildings, so the potential for reuse varies on a case-by-case basis. At least the church's status, location, condition of the building and space program affect the potential. Also, the church's importance and emotional ties to the community always influence decision-making related to the church and how the new purpose of the use is received.

Keywords: church, adaptive reuse, conversion

The originality of this thesis has been checked using the Turnitin OriginalityCheck service.

Alkusanat

Maisteriopintojen ensimmäisenä syksynä osallistuin Muutossuunnittelun tekniset vaatimukset -kurssille, jossa pääsimme tutkimaan valitsemaamme toteutunutta käyttötarkoituksen muutosta. Kurssikaverini Martti Peuransalo ehdotti meidän parityömme case-kohteeksi Paloheinän kirkon muutosta hoivakodiksi. Pian Martin kanssa huomasimme alkaneemme tutkia erittäin ajankohtaista aihetta. Kurssin laajuus ei tuolloin riittänyt aiheen laajaan tarkasteluun, mutta se riitti herättämään kiinnostukseni. Kurssin päätyttyä aihe jäi muutamaksi vuodeksi hautumaan muiden kurssien ja vaihto-opintojen ajaksi. Kun diplomityön aloittaminen tuli ajankohtaiseksi, päätin palata sen pariin. Kiitos siis Martille, jota ilman en olisi ehkä koskaan päätenyt tutkimaan tätä erittäin mielenkiintoista aihetta.

Haluan kiittää myös kaikkia muita arkkariystäviäni yhdessä jaetusta matkasta. Nämä opiskeluvuodet teidän kanssanne olivat ikimuistoisia. Lämmöllä ja haikeudella muistelen yhteisiä viimeisen kuuden vuoden ajan vietettyjä hetkiä piirustussaleilla ja niiden ulkopuolella.

Haluan kiittää myös kaikkia tähän diplomityöhön haastattelemiani henkilöitä teidän ajastanne ja mielenkiinnostanne diplomityötäni kohtaan. Keskustelut teidän kanssanne olivat ehdottomasti parasta antia tässä prosessissa. Isot kiitokset myös ohjaajilleni Iidalle ja Tapiolle, joiden asiantuntevalla ohjauksella ja neuvoilla työ löysi muotonsa ja tuli valmiiksi suunnitellussa aikataulussa.

Kiitos perheelleni koko opintojen ja elämän jatkuneesta kannustuksesta ja tuesta. Kiitos ystäville opintojen ulkopuolella, jotka tarpeen vaatiessa muistuttivat, että elämä on arkkitehtuurin ulkopuolellakin.

Lopuksi vielä erityiskiitos Jaanalle ja koko dippavertaistukiporukalle. Teidän tsempeillänne ja tuellanne oli aivan korvaamaton merkitys tämän diplomityön valmistumisessa. Kiitos <3

Tampereella, 23. huhtikuuta 2023

Anni Jäntti

Sisällysluettelo

1.	Johdanto	11
	1.1 Kirkkorakentaminen Suomessa 1950–1980.....	13
	1.2 Tutkielman rajaus.....	18
	1.3 Tutkielman tavoitteet, tutkimuskysymys ja menetelmät.....	19
2.	Kirkkorakennus ja siihen liittyvä päätöksenteko	23
	2.1 Kirkko vai kirkoksi koettu?.....	23
	2.2 Kirkon monet arvot.....	26
	2.3 Kehittää, myydä vai purkaa?.....	28
	2.4 Seurakuntien päätöksenteko.....	35
3.	Case-analyysi	39
	3.1 Case-kohteiden esittely.....	39
	3.1.1 Paloheinän kirkon tarina.....	40
	3.1.2 Vuohijärven kirkon tarina.....	43
	3.2 Hallinnollinen näkökulma.....	45
	3.3 Arkkitehtoninen näkökulma.....	47
	3.3.1 Ympäristö.....	48
	3.3.2 Rakennukset.....	51
	3.3.3 Tilat.....	52
	3.4 Sosiaalinen näkökulma.....	62
	3.4.1 Arvojen kohtaaminen.....	62
	3.4.2 Yksityinen ja julkinen.....	64
	3.5 Tekninen näkökulma.....	65
	3.6 Taloudellinen näkökulma.....	68
	3.6.1 Säilyttämisen tahtotila.....	68
	3.6.2 Taloudellinen yhtälö.....	68
4.	Modernin kirkon uudelleenkäytöstä	73
	4.1 Hallinnollinen status.....	74
	4.2 Sijainti.....	76
	4.3 Tilaohjelma.....	79
	4.4 Rakennuksen kunto.....	80
	4.5 Merkitys yhteisölle.....	82
5.	Yhteenveto	85
	Lähteet	

1. Johdanto

Kirkko on rakennustyyppinä erityinen. Se on kyennyt säilyttämään henkistä ja aineellista kansallista kulttuuriperintöämme läpi vuosisatojen aina keskiajalta nykypäivään saakka (Auranen ym. 1980). Kirkkoja on rakennettu identtiseen käyttötarkoitukseen läpi kaikkien tärkeiden rakennusperiodien (Pihkala 2017) ja lähes kaikissa kirkkoissa käyttötarkoitus on säilynyt muuttumattomana tähän päivään saakka. Valtaosaan kirkoista on aikojen saatossa tehty kuitenkin eri kokoisia muutoksia vastaamaan seurakunnan muuttuviin tarpeisiin. Muutoksia on tehty toiminnan ja arkkitehtonisten ihanteiden muuttuessa tai käyttömukavuuden parantamiseksi. (Museovirasto 2020, 20.) Kirkot ovat siten heijastaneet omaa aikaansa ja muuttaneet muotoaan yhteiskunnan muuttuessa. Tällä hetkellä seurakunnat elävät jälleen muutoksen aikoja. Sosiaalisten ja demografisten mallien muuttuessa ne joutuvat tekemään entistä suurempia päätöksiä kiinteistöjensä suhteen.

Vuonna 2022 kirkkoon kuului noin 3,65 miljoonaa ihmistä, mikä vastaa 65,7 prosenttia suomalaisista (EVL 2022). Määrä on laskenut vuosittain ja tulee jatkamaan laskuaan myös tulevaisuudessa. EVL:n (2022) jäsenennusteen mukaan kirkkoon kuuluvien osuus vuonna 2040 on enää 51,9 prosenttia suomalaisista. Evankelisluterilaisen jäsenistön väheneminen ja vanheneminen vaikuttaa suoraan seurakuntien taloustilanteeseen. Verotulojen vähenemisen myötä seurakuntien on vaikeampi pitää huolta vauraina vuosina kertyneestä kiinteistöomaisuudestaan. Niiden on tehtävä valintoja siitä, mitkä rakennukset jäävät käyttöön ja mistä luovutaan (Vesikansa 2021). Päätöksentekoon liittyy monia hankalia arvovalintoja.

Seurakuntien tilanne on ollut vahvasti esillä mediassa. Ympäri Suomea seurakunnat kamppailevat saman ongelman kanssa: kiinteistöt ovat vajaalla käytöllä, ja niitä on liikaa. Vajaakäyttöisten rakennusten ylläpitokustannukset ja huonoon kuntoon päässeiden kiinteistöjen korjausvelka ovat valtava taakka seurakuntien taloudelle. Varsinkin kirkoista on kuitenkin vaikea luopua niiden suuren tunnearvon ja merkityssisältöjen vuoksi. Niihin liittyy henkilökohtaisia ja jaettuja muistoja elämän taitekohdista. Kun seurakunnat pyrkivät eroon kirkoistaan, saattavat suunnitelmat herättää ihmisissä monenlaisia tunteita. Kirkkojen lakkauttaminen ja niistä tehdyt purkupäätökset ovatkin käynnistäneet pitkiä kiistoja eri puolilla Suomea.

Kiistoista usein monimutkaisempia tekee seurakuntien kiinteistöihin liittyvä nimitysproblematiikka. Vaikka seurakunnat pääasiassa luopuvat kirkkojen sijaan muista kiinteistöistään, mediasta on kuitenkin helposti saanut sellaisen kuvan, että myös kymmeniä kirkkoja ympäri Suomen on lakkautettu. Todellisuudessa monissa tapauksissa taustalla on seurakuntien kiinteistöjen mutkikkaat kategorisointikysymykset. Rakennus voi esimerkiksi näkökulmasta riippuen täyttää niin seurakuntatalon, kappelin kuin kirkonkin tunnusmerkit (Ortiz-Nieminen 2022). Moni yleisesti ihmisten keskuudessa kirkkona tunnettu rakennus ei kuitenkaan kirkkolain mukaan ole kirkko. Hallinnollisen käsitteen eroaminen arkikielisestä käsitteestä aiheuttaa hämmennystä ja vaikeuttaa asioiden käsittelyä.

Monet seurakunnat ovat tehneet selvityksiä ja koonneet työryhmiä pohtimaan kiinteistöjensä tulevaisuutta. Evankelisluterilaisen kirkon tulevaisuuskomitean mukaan kiinteistöjä on vähennettävä ja yhteiskäyttöä sekä yhteisomistusta lisättävä (Meriläinen 2016). Vaikka kirkkojen toimintaa pyritään monipuolistamaan, on osasta rakennuksista väistämättä myös luovuttava. Toisaalta seurakuntien sisäiset haasteet liittyvät myös laajempaan keskusteluun seurakuntien roolista maamme kirkollisen rakennusperinnön vaalijana ja säilyttäjänä. Onkin vaikea kysymys, miten erittäin huonosta taloudellisesta tilanteesta kärsivät seurakunnat pystyvät turvaamaan rakennusperinnön säilymisen tuleville sukupolville.

Kirkollisen toiminnan lakattua mahdollisuutena olisi jatkaa kirkon elinkaarta muuttamalla se uuteen käyttötarkoitukseen. Toistaiseksi kuitenkin vain kolmen evankelisluterilaisen kirkon käyttötarkoitus on muuttunut (Pouta 2016). 1960-luvulla valmistuneet **Paloheinän kirkko** Helsingissä ja **Vuohijärven kirkko** Kouvolassa olivat purku-uhan alla, mutta käyttötarkoituksen muutoksien myötä ne saivat uudet elämät 2010-luvun puolivälissä. Paloheinän kirkosta tuli ikäihmisten hoivakoti ja Vuohijärven kirkosta Vuohijärven luonto- ja kulttuuritalo. Nämä rakennukset olivat samalla myös esimerkkejä ihmisten keskuudessa kirkoiksi koetuista rakennuksista, jotka kuitenkin hallinnollisesta näkökulmasta olivat seurakuntataloja. Kolmas tehty käyttötarkoituksen muutos evankelisluterilaisen kirkon piirissä on ollut vuonna 1929 rakennetun Helsingin **Pitäjänmäen kyläkirkon** muutos (Aarnio 2004). Kyläkirkon historiaan on mahtunut monia vaiheita kirkollisen toiminnan päätyttyä kolmekymmentä vuotta sen valmistumisen jälkeen. Kirkko on toiminut muun muassa kiuastehtaana ja veneveistämönä. Tällä hetkellä se toimii yksityisasuntona ja kulttuuritahtumapaikkana. (Aarnio 2004.)

Ainoastaan näiden muutaman esimerkin myötä kirkkojen uudelleenkäyttö ei Suomessa ole vielä yleistä. Kansainvälisesti tarkasteltuna kirkkoja on kuitenkin jo pitkään käytetty uudelleen niin kulttuuritoiminnassa, kaupallisessa toiminnassa kuin asuntoinakin. Seurakuntien ollessa taloudellisen paineen alla on syytä tutkia enemmän vajaakäyttöisten kirkkojen uudelleenkäytön potentiaalia myös Suomessa. Voisiko uusi käyttötarkoitus pelastaa tulevaisuudessa useampia kirkkoja purkamiselta? Uuden käyttötarkoituksen myötä paikallisyhteisöille tärkeiden kirkkojen hahmot säilyisivät maisemassa ja olemassa olevat rakennukset tarjoaisivat tilan uudelle toiminnalle ilman uudisrakentamista. Aiheen käsittely vaatii uudenlaista ajattelua ja asenteiden muutosta. Tulee myös käydä enemmän keskustelua siitä, mihin entistä kirkkoa voi ja saa ylipäätään käyttää.

1.1 Kirkkorakentaminen Suomessa 1950–1980

Seurakunnilla on omistuksessaan hyvin eri aikakausien kirkkoja. Osa niistä on kansainvälisesti tunnettujen arkkitehtien suunnitteleimia tai niitä pidetään muuten arkkitehtonisesti erityisen merkittävänä. Vanhimmillä kirkoilla on jo ikänsäkin puolesta merkittävä asema maamme kulttuuriperinnössä. Koska seurakunnat omistavat rakennuksia usean vuosisadan ajalta, eri aikakausilta olevat rakennukset joutuvat vastakkain asetelluiksi seurakuntien kärsiessä taloushuolista. Suurimmassa vaarassa ovat nuorimmat rakennukset, sillä niiden arvoista ei ole vielä muodostunut jaettua käsitystä (Vesikansa 2021). Modernien kirkkorakennusten rooli osana kirkollisen kulttuuriperintömme pitkää jatkumoa on kuitenkin olennainen.

Muutoksia kirkkoarkkitehtuurissa

1950-luvulta lähtien Suomessa rakennettiin erityisen paljon kirkkoja. Voimakas kirkkorakentamisen kausi jatkui aina 1960-luvun loppuun saakka. (Airas 1992, 86.) Sotien jälkeinen kaupungistuminen ja rakentamisen tarve heijastui myös kirkkoarkkitehtuuriin. Kirkkoja rakennettiin seurakuntajakojen myötä eri puolille Suomea, etenkin suurimpiin kaupunkeihin. (Airas 1992, 86.) 1950-lukua on jälkikäteen pidetty modernin kirkkoarkkitehtuurin kultaisena vuosikymmenenä, koska tuona aikana syntyi suuri osa maamme rakennustaiteellisesti merkittävimmistä kirkoista (Paavilainen 2008, 108).

1950-luvun lopulla kirkkorakentamisen muotokielessä tapahtui muutos. 1960-luvun vaihteessa käytiin kiivasta kirkkorakennustaidekeskustelua, johon osallistui alan ammattilaiset kuin tavalliset ihmisetkin (Ortiz-Nieminen 2021, 245). Keskustelun taustalla olivat yhteiskunnassa tapahtuneet elämäntapaan ja arvoihin liittyneet muutokset, jotka heijastuivat kirkkoon niin instituutiona kuin rakennuksenakin. Uudet suuntaukset muotoilivat kirkon toimintoja ja tiloja uudelleen. (Ortiz-Nieminen 2021, 245.) Airaksen (1992, 90) mukaan tuohon aikaan kirkkotyypit muuttuivat satunnaisemmiksi, kun uusien kirkkojen arkkitehtuurissa ei sitouduttu enää vanhaan traditioon. Samaan aikaan toisaalta myös rakennustekniikat kehittyivät, mikä Knapsen (2008) mukaan mahdollisti rohkean omaperäisiä ratkaisuja, minkä myötä kirkkojen kirjo monipuolistui. Havaitut muutokset kirkkoarkkitehtuurissa olivatkin luultavasti seurausta sekä yhteiskunnassa ja elämäntavoissa tapahtuneista muutoksista että rakennustekniikoiden kehittymisestä. Ortiz-Niemisen (2021, 245) mukaan tuohon aikaan eläneiden ihmisten oli opeteltava hyväksymään, että perinnettä ja pysyvyyttä edustanut kirkko oli ulkoisessa ja sisäisessä muutoksessa.

Useat maamme modernit kirkot ovat saaneet arkkitehtonisesta laadustaan kansainvälistä tunnustusta, ja niistä on muodostunut merkittäviä monumentteja myös kansallisesti. (Koho 2008, 172). Kun rakennustuotanto oli muuten erittäin normittua, pääsivät arkkitehdit sakraalirakentamisessa käyttämään luovuuttaan. Arno Ruusuvuoren suunnittelema **Hyvinkään kirkko** (ks. kuva 1) on esimerkki tuon ajan rohkeasta muodonannosta ja monumentaalisuudesta. Toisaalta samaan aikaan monumentaalisten kirkkojen ohella rakennettiin myös vaatimattomia ja vähäeleisiä lähiö- ja kaupunkikirkkoja (Museovirasto 2020, 32). Kirkkojen muotokieli oli siis hyvin vaihtelevaa. Kaikki kirkot eivät enää 1950-luvun jälkipuoliskolta lähtien erotuneet niin selkeästi myöskään muista julkisista rakennuksista. Tästä esimerkkinä voidaan mainita Osmo Lapon suunnittelema **Herttoniemen kirkko** (ks. kuva 2) (Koho 2008, 164).

Kuva 1: Hyvinkään kirkko edustaa 1960-luvun monumentaalista kirkkorakentamista. (Kivi 1960-l)

Kuva 2: Herttoniemen kirkko on esimerkki 1950-luvun jälkipuoliskolla yleistyneistä monitoimikirkoista. (Kienanen 1957)

Tilaohjelmien monipuolistuminen

1950-luvun lopulta alkaen kirkkorakentamiseen vaikuttaneet ajan voimakkaat yhteiskunnalliset muutokset uudistivat kirkkorakennusten tiloja ja muotokieltä. Kirkko etsi paikkaansa maalistuvassa yhteiskunnassa ja haki tasapainoa pyhäpäivän ja arkipäivän välille. (Knapas 2008, 11) Jo 1900-luvun alussa oli herännyt tarve laajentaa kirkon toimintakenttää, minkä seurauksena syntyi seurakuntatalo rakennustyyppinä (Loukusa 2022). Kirkon tehtäväksi muodostui ihmisten hyvinvoinnin edistäminen entistä kokonaisvaltaisemmalla tavalla. Toisen maailmansodan jälkeen tuo tarve vahvistui entisestään, joten myös seurakuntataloja rakennettiin entistä enemmän. (Ortiz-Nieminen 2022.)

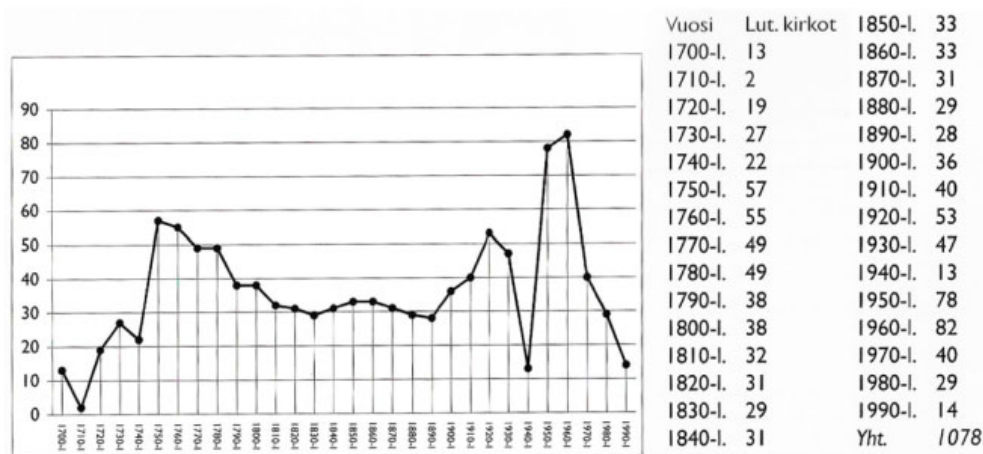
Ortiz-Niemisen (2021, 224) mukaan ominaista sotien jälkeen rakennetuille seurakuntataloille oli niiden mahdollisuus toimia myös jumalanpalveluskäytössä. Seurakuntatalon päätila pystyi tarpeen vaatiessa toimia myös kirkkosalina, mikä toiminnallisesti hämärsi kirkon ja seurakuntatalon välistä eroa. (Ortiz-Nieminen 2021, 224.) Seurakuntatalot olivat arkkitehtuuriltaan hyvin moni-ilmeisiä, ja osa niistä muistuttaakin ulkomuodoltaan hyvin paljon aikakauden kirkkorakennuksia (Ortiz-Nieminen 2022). Koska myös niiden toiminnallinen ero kirkkoihin nähden on ollut häilyvä, monet seurakuntatalot on ihmisten keskuudessa tunnettu kirkkoina. Onkin välillä mahdotonta tehdä yksiselitteistä rajanvetoa tuon ajan kirkon ja seurakuntatalon välillä.

1950-luvun loppupuolella sakraalisuunnitteluun vaikuttivat myös ulkomaiset monitoimirakentamisen esimerkit. Kirkon käsite korvattiin monin paikoin työkeskus-nimikkeellä. (Koho 2008, 164.) Työkeskusrakentaminen kumpusi kirkon pyrkimyksestä toimia laajasti yhteiskunnassa myös hengellisen elämän ulkopuolella (Ortiz-Nieminen 2012, 16). Koska Suomessa oli tuohon aikaan käynnissä asuntopula, uskottiin työkeskuksen rakentamisen herättävän vähemmän vastustusta kuin uuden kirkon tai seurakuntatalon rakentamisen (Knapas 2008, 11). Kirkkorakentamisessa siirryttiinkin osittain huomaamattomasti kohti seurakuntakeskusmaista rakentamista, mihin vaikutti myös kirkon työmuotojen kasvu (Airas 1992, 97). Kirkkojen tilaohjelmat laajenivat, kun kirkkosalin lisäksi kirkkorakennuksiin suunniteltiin muun muassa seurakunnan kokoontumis- ja virastotiloja (Dhima 2008, 16). Muiden tilojen osuus tilaohjelmasta vaihteli, joten ero seurakuntakeskustyyppisten ja vain kirkkosalin sisältävien kirkkojen välillä oli liukuva (Airas 1992, 90).

Lisääntyneen sakraalirakennuskannan arkkitehtoniset ja toiminnalliset liukumat muodostuivat askarruttaviksi kysymyksiksi, joita käsiteltiin jo tuon aikakauden kirkkokeskusteluissa (Ortiz-Nieminen 2021, 245). Tuona aikana syntyneet kirkot muodostavat arkkitehtuuriltaan kirjavan joukon rakennuksia, joiden kohdalla myös aiemmin mainitut seurakuntien kiinteistöjen kategorisointikysymykset ovat vahvasti läsnä. Kirkot kuitenkin kaikki omalta osaltaan heijastavat omaa aikaansa ja sen yhteiskunnallisia muutoksia, ja niillä voidaan siten nähdä kullakin omat arvonsa ja merkityksensä.

Viimeinen kirkkorakentamisen aktiivinen kausi

1960-luvun jälkeen kirkkorakentaminen alkoi hiipumaan ja rakennusmäärät putoivat puoleen. 1980-luvun puolivälissä kirkkorakentaminen väheni jälleen merkittävästi. (Airas 1992, 86.) Sotien jälkeisiä vuosikymmeniä, erityisesti 1950- ja 1960-lukuja voidaankin pitää kirkkorakentamisen viimeisenä aktiivisena ajanjaksona. Tämä hahmottuu alla olevasta kuvaajasta 1.

Kuvaaja 1: 1950- ja 1960-luku olivat viimeiset aktiiviset vuosikymmenet suomalaisessa kirkkorakentamisessa. (Hanka 2008)

Viimeisen reilun kymmenen vuoden aikana monet tämän aktiivisen kirkkorakentamisen aikakauden rakennukset ovat saavuttaneet 50 vuoden iän. Utisoinnin perusteella ne ovat myös olleet viime vuosina suuren paineen alla. Monissa rakennuksissa on havaittu sisäilmaongelmia, ja ne ovat tulleet peruskorjausikään. Aikanaan kasvavien seurakuntien tarpeeseen rakennetut kirkot ovat jääneet vähälle käytölle. Vaikeuksiin on jouduttu niin vaatimattomina pidettyjen kirkkojen kuin oman aikansa arkkitehtonisten merkkiteosten kohdalla. Esimerkiksi vuonna 1957 valmistuneen Alvar Aallon suunnitteleman **Kolmen ristin kirkon** kohtalo Imatralla on ollut paljon esillä mediassa. Kansainvälisesti tunnetun kirkon pelastamiseksi on perustettu jopa yhdistys keräämään varoja korjaustöihin (Pesu 2022). Kun seurakunnilla ei riitä varoja edes suuresti arvostettujen tunnettujen arkkitehtien suunnitteleminen kirkkojen pelastamiseksi, ovat vähemmän arvokkaina pidetyt rakennukset sitäkin suuremmissa vaarassa.

1.2 Tutkielman raja

Tässä diplomityössä tarkastelen kirkkojen uudelleenkäyttöä Suomessa toteutuneiden kirkkojen käyttötarkoituksen muutosten kautta. Kolmesta toteutuneesta kohteesta olen valinnut case-kohteiksi **Paloheinän kirkon** ja **Vuohijärven kirkon**. Ne ovat 1960-luvulla valmistuneita moderneja kirkkoja, jotka saivat uudet elämät uusissa käyttötarkoituksissa vajaa kymmenen vuotta sitten. Kolmas Suomessa toteutunut kohde on vuonna 1929 valmistunut **Pitäjänmäen kyläkirkko** (ks. kuva 3). Kun puhutaan kirkkojen uudelleenkäytöstä, täytyy 1920-luvun kyläkirkon ja modernin lähiökirkon tarkastelussa ottaa huomioon eri asioita. Pitäjänmäen kyläkirkko eroaa aikakaudeltaan, historialtaan ja ominaisuuksiltaan oleellisesti kahdesta muusta kohteesta, ja tästä syystä olen päättänyt jättää sen tässä tutkielmassa tarkastelun ulkopuolelle.

Valittujen case-kohteiden myötä tämä tutkielma rajautuu evankelisluterilaisien seurakuntien moderneihin kirkkoihin. Kuten luvussa 1.1 kävi ilmi, kyseisen aikakauden kirkot muodostavat laajan joukon hyvin erilaisia kirkkorakennuksia. Tuona aikana on rakennettu myös paljon rakennuksia, joilla ei ole virallista kirkkostatusta, mutta jotka on sellaisina ihmisten keskuudessa kuitenkin tunnettu. Tässä tutkielmassa olennaisena pidän erityisesti rakennusten pyhää ja merkityksellistä asemaa ihmisten keskuudessa. En siis rajaa tarkastelua ainoastaan virallisen statuksen omaaviin kirkkoihin, vaan myös kirkoiksi koettuihin rakennuksiin. Otan statuksen puuttumisen kuitenkin huomioon, sillä tiedostan että kirkon ja kirkoksi koetun rakennuksen käyttötarkoituksen muutoksissa täytyy huomioida eri asioita.

Kuva 3: Pitäjänmäessä sijaitseva entinen kyläkirkko on nykyisin yksityiskoti. Se jää rakennusaikakautensa takia tämän tutkielman rajauksen ulkopuolelle.

1.3 Tutkielman tavoitteet, tutkimuskysymys ja menetelmät

Kirkkojen uudelleenkäyttöä voidaan ainoastaan muutaman toteutuneen kohteen myötä pitää vielä varsin marginaalisena ilmiönä Suomessa. Tästä syystä sitä ei ole vielä juuri tutkittu. Koska seurakunnat joutuvat lähitulevaisuudessa väistämättä luopumaan myös joistain kirkoistaan, niiden uudelleenkäytön mahdollisuuden tutkiminen on entistä ajankohtaisempaa. Tässä diplomityössä tarkastelen Paloheinän ja Vuohijärven kirkkojen käyttötarkoituksen muutoksia. Kohteet ovat luonteeltaan kiinnostavan samankaltaisia, mutta kuitenkin sen verran erilaisia, että niiden vertailu on aiheen laajemman ymmärtämisen kannalta mielekästä. Tavoitteena on case-analyysin avulla tunnistaa modernin kirkon uudelleenkäytön haasteita ja mahdollisuuksia.

Rakennukset eivät säily ilman käyttöä, joten yhä useampaa modernia kirkkoa ja kirkoksi koettua rakennusta uhkaa purkamisen kirkollisen toiminnan lakattua. Paloheinän kirkon ja Vuohijärven kirkkojen kaltaiset hankkeet osoittavat, että haasteellisistakin lähtökohdista voidaan löytää ratkaisu, jonka myötä rakennuksen elinkaarta pystytään pidentämään. Jotta voidaan säästää yhä useampi kirkko purkamiselta, täytyy tunnistaa tekijät onnistuneiden case-kohteiden takaa. Tämän tutkielman tavoitteena on selvittää, mitkä tekijät johtivat siihen, että Paloheinän ja Vuohijärven kirkot pelastuivat ja että niiden tarina nyt jatkuu.

Tutkimuskysymykseni ovat

- Mitkä tekijät mahdollistivat Paloheinän ja Vuohijärven kirkkojen uudelleenkäytön?*
- Miten käyttötarkoituksen muutokset onnistuivat ja miten kirkot palvelevat uusia käyttötarkoituksia?*

Tämän diplomityön case-analyysin aineisto perustuu suurelta osin haastatteluihin ja kohdekäynneillä tekemiini havaintoihin. Haastateltavien jakama tietosisältö on ollut erittäin tärkeä osa diplomityötä, koska kohteista ja niiden muutoksista ei ollut juuri kirjallisuutta saatavilla.

Haastatteluaineisto, joka koostuu viidestä haastattelusta, on kerätty helmi-maaliskuussa 2023. Haastattelut toteutettiin teemahaastatteluina, joissa keskustellut aiheet vaihtelivat hieman kunkin haastateltavan kohdalla riippuen heidän roolistaan hankkeessa tai tietämyksestään aihetta kohtaan. Lähetin kaikille haastatelluille suuntaa antavan kysymysrunгон etukäteen, mutta itse haastattelut olivat lopulta vapaamuotoisia ja keskustelevia. Tavoitteena oli selvittää ainakin hankkeiden taustat, vaiheet, mahdolliset haasteet sekä hankkeiden onnistuminen haastateltavien näkökulmasta.

Paloheinän kirkon muutoksesta hoivakodiksi olen haastatellut kiinteistökehitysyri-tyt Ailecon oy:n toimitusjohtajaa Anna-Maija Grandya, joka avasi minulle hankkeen taustoja ja vaiheita. Hankkeen toinen pääsuunnittelija arkkitehti Esa Ristisuo antoi minulle arkkitehdin näkökulman hankkeesta ja sen onnistumisesta. Lisäksi vierailin kohteessa hoivakodin yksikönjohtajan Riitta Räisäsen opastuksella.

Vuohijärven kirkon muutoksesta luonto- ja kulttuuritaloksi olen haastatellut kirkon ostanutta Taidekeskus Salmelan toiminnanjohtajaa Tuomas Hoikkalaa. Vieraillessani kohteessa Hoikkalan opastuksella olen myös päässyt tutustumaan Hoikkalan omiin arkistoihin, joihin hän on kunnioitettavasti koonnut kaikki hankkeeseen liittyneet asiakirjat ja lehtiartikkelit vuosien varrelta.

Lisäksi olen haastatellut Kirkkohallituksen yliarkkitehtia Edla Mäkelää ja Tampereen seurakuntien kiinteistöjohtajaa Heikki Päätaloa. Mäkelä avasi minulle seurakuntien tilanteeseen liittyviä hallinnollisia näkökulmia ja erityisesti seurakuntien kiinteistöjen nimitysproblematiikasta käytiin mielenkiintoinen keskustelu. Päätalon kanssa keskustelimme yleisesti seurakuntien tilanteesta sekä kirkkojen uudelleenkäytön potentiaalista.

2. *Kirkkorakennus ja siihen liittyvä päätöksenteko*

Kirkko on monella tapaa erityinen rakennustyyppi, johon liitetään hyvin moninaisia arvoja ja merkityksiä. Kirkoilla ja niihin liittyvällä päätöksenteolla on erityispiirteitä, jotka täytyy huomioida kaikkien tehtävien muutosten yhteydessä. On selvää, että kirkkojen erityisyys tekee myös niiden uudelleenkäytöstä monella tapaa haastavampaa ja monimutkaisempaa kuin mitä se on monien muiden rakennustyyppien kohdalla.

Seurakunnat pohtivat parhaillaan kirkkojensa ja muiden kiinteistöjensä tulevaisuutta. Päätökset eivät ole helppoja, ja niitä hankaloittavat erilaisten näkemysten ja näkökulmien runsaus. Tässä luvussa avaan kirkkojen nimitysproblematiikkaa ja kirkkorakennukseen liitettyjä arvoja, jotka molemmat osaltaan selittävät kirkkoihin liittyvän keskustelun monisyisyyttä. Tämän jälkeen käsittelen seurakuntien ratkaisuvaihtoehtoja vajaakäyttöisten kiinteistöjen suhteen sekä ratkaisuihin liittyvää päätöksentekoa.

2.1 Kirkko vai kirkoksi koettu?

Vaikka kirkko käsitteenä tuntuu intuitiivisesti selkeältä, tarkemmin tarkasteluna sillä on useampia määritelmiä ja merkityksiä. Tämän tutkielman aineistoa kerätessäni olen tullut tietoiseksi kirkkokäsitteen monitulkintaisuudesta ja ongelmallisuudesta. Käsitteen problematiikasta on kirjoittanut ainakin Sari Dhima (2008, 36–38) väitöskirjassaan *Tila tilassa – liturgian ja tilan dialogi alttarin äärellä* ja Jukka-Pekka Airas (1992, 27–32) väitöskirjassaan *Uuden kirkkoarkkitehtuurin ongelmat*. Tutkimustaan varten Dhima (2008, 36) tiedusteli asiaa Kirkkohallitukselta, ja kävi ilmi, ettei täysin yksiselitteistä määritelmää evankelisluterilaiselle kirkolle senkään näkökulmasta ole.

Kirkko voi tarkoittaa sekä fyysistä kirkkorakennusta että kristittyjen maailmanlaajuisesti tai paikallisesti muodostamaa yhteisöä. Sen lisäksi myös kirkkorakennuksen määritelmä arkikielessä ja hallinnollisena käsitteenä eroavat toisistaan. Moni Suomessa kirkkona yleisesti tunnettu ja sellaiseksi myös nimetty rakennus ei Suomen evankelisluterilaisen kirkkolain mukaan ole kirkko. Kirkkolain (1993) näkökulmasta

kirkkostatuksen rakennus saavuttaa vain, jos rakentamista koskeva päätös on vahvistettu kirkkojärjestyksen osoittamalla tavalla Kirkkohallituksessa. Rakennuksen luokitteluun kirkoksi vaikuttaa siis se, mistä näkökulmasta ja missä asiayhteydessä asiaa tarkastellaan. Dhiman (2008, 37) mukaan näkökulma voi olla ainakin kokemuksellinen, hallinnollinen, taloudellinen, lainsäädännöllinen, arkkitehtoninen, toiminnallinen ja liturginen.

EVL:n (2023a) mukaan piispan vihkimää ja tämän julkisesti Herran huoneeksi pyhittämää rakennusta kutsutaan kirkoksi. Piispat ovat kuitenkin aikojen saatossa vihkineet myös muita rakennuksia kuin kirkkoja. Ortiz-Niemisen (2021, 227) mukaan esimerkiksi pääkaupunkiseudulla moni rakennus, jota vielä suunnitteluvaiheessa kutsuttiin seurakuntataloksi tai työkeskukseksi, vihittiin lopulta kirkoksi. Vihitty rakennus ei kuitenkaan lain näkökulmasta saavuta kirkkostatusta, jos rakentamispäätöstä kirkoksi ei ole vahvistettu. Kirkkolain kommentaari vuodelta 2008 toteaa, että muun kuin virallisesti vahvistetun kirkkorakennuksen vihkiminen aiheuttaa aina myöhemmin epäselvyyttä ja hallinnollista hankaluutta (Kirkkohallitus 2019, 51).

Kirkkolain (1993) mukaan jokaisella seurakunnalla tulee olla ainakin yksi kirkko. Seurakunnat ovat kuitenkin rakennuttaneet lisääntyneeseen tarpeeseen myös muita rakennuksia, joissa jumalanpalveluksia on voitu järjestää. Kun väestö kasvoi kaupungeissa 1960–70-luvuilla, rakensi seurakunta uusille asuinalueille uusia rakennuksia. Osa niistä oli alun perin rakennettu esimerkiksi seurakuntataloiksi, mutta ne nimettiin kirkoiksi, koska se on luultavasti ollut selkeämpi ja myyvämpi nimi ihmisille (Mäkelä 2023). Kirkko on aikanaan ollut myyvämpi nimi myös arkkitehtuurikilpailuissa. Jos on haluttu järjestää kilpailu seurakuntatalon suunnittelusta, on kilpailu saatettu nimetä kirkonsuunnittelukilpailuksi, koska sen on arveltu houkuttelevan mukaan enemmän päteviä suunnittelijoita (Mäkelä 2023). Vaihtelevat ja usein kontekstiin sidonnaiset nimityskäytänteet aiheuttivat kuitenkin sekaannusta myös aikaisten keskuudessa (Ortiz-Nieminen 2021, 227).

Kirkkoja, joilta puuttuu kirkkolain mukainen status, mutta jotka ovat ihmisten keskuudessa yleisesti kirkkona tunnettuja, kutsun tässä tutkielmassa **kirkoksi koetuiksi** rakennuksiksi. Olen havainnollistanut sitä, miten ne eroavat kirkoista taulukossa 1. Kirkoksi koettuja rakennuksia ovat esimerkiksi tämän tutkielman case-kohteet Paloheinän kirkko ja Vuohijärven kirkko, jotka ovat olleet hallinnolliselta statukseltaan seurakuntataloja. Kirkkolain (1993) mukaan kirkollisia rakennuksia ovat ainoastaan kirkot ja kellotapulit, siunaus- ja hautakappelit sekä hautausmaalla olevat niihin rinnastettavat rakennukset. Seurakuntataloina Paloheinän kirkko ja Vuohijärven kirkko eivät siis täytä lain määritelmää kirkosta tai kirkollisesta rakennuksesta, vaikka ne

sellaisina tunnetaankin ja niitä voidaan pitää myös hahmoltaan tunnistettavan kirkkomaisina. Ortiz-Niemisen (2022) mukaan eri yhteyksissä ja eri ajankohtina rakennuksista käytetyt nimetykset eivät suoraviivaisesti kuvaakaan niiden arkkitehtonisia ratkaisuja tai tilarakenteita. Myös rakennuspiirustukset ovat edenneet hyväksymisprosesseissa eri nimillä (Dhima 2008, 36).

	KIRKKO	KIRKOKSI KOETTU
TUNNETTU KIRKKONA	kyllä	kyllä
NIMETTY KIRKOKSI	kyllä	kyllä
VIHITTY KIRKOKSI	kyllä	kyllä/ei
KIRKKOLAIN MUKAINEN STATUS	kyllä	ei

Taulukko 1: Kirkoksi koettu rakennus eroaa kirkosta hallinnollisesti, koska sen rakentamispäätöstä ei ole vahvistettu, ja siten siltä puuttuu virallinen kirkkostatus.

Kirkon jokapäiväiseen toimintaan virallisen kirkkostatuksen puuttuminen tuskin vaikuttaa, mutta kun aletaan keskustella kirkkoon tehtävistä muutoksista, sen myymisestä tai purkamisesta, vaikuttaa se rakennukseen liittyvään päätöksentekoon. Sen myötä käsitteen ongelmallisuus heijastuu siis myös rakennussuojeluun. Esimerkiksi kirkon ja seurakuntatalon välillä on hallinnollisesta näkökulmasta arvotusero, joka ohjaa rakennukseen liittyviä kiinteistönsuojelu- ja korjauspäätöksiä kirkon eduksi (Tuominen 2011 viitattu lähteestä Ortiz-Nieminen 2012). Kirkkohallitus myöntää avustuksia seurakunnille kirkollisten rakennusten kunnossapitoon (Mäkelä 2023). **Kirkoksi koetut** rakennukset, jotka ovat hallinnollisesti ei-kirkollisia, jäävät avustusten ulkopuolelle, mikä hankaloittaa niistä huolehtimista.

Statuksen puuttuminen ei vähennä ihmisten tunnearvoa rakennusta kohtaan tai poista rakennuksen sisältämiä merkityksiä. Tavallinen seurakuntalainen on voinut ”käydä kirkossa” niin kirkossa kuin seurakuntatalossakin (Ortiz-Nieminen 2022). Koska arkikokemus ja hallinnollinen määritelmä eroavat huomattavasti toisistaan, kirkoista tehtävissä päätöksissä tapahtuu helposti yhteentörmäyksiä lakipykälien ja tunteiden välillä.

2.2 Kirkon monet arvot

Kirkko on läpi historian sekä instituutiona että rakennuksena koskettanut ihmisiä ja yhteisöjä ja ylläpitänyt henkistä ja taiteellista kulttuuria (Knapas 2017, 10). Kirkoissa kohtaavat aineeton ja aineellinen perintö. Aineetonta perintöä ovat esimerkiksi uskonnon harjoittamiseen liittyvät traditiot ja rituaalit. Aineellista perintöä taas ovat miljöö, rakennukset ja esineistö. Kirkkorakennuksissa on yhtä aikaa läsnä monia arvoja (ks. kuva 4), mikä tekee niistä monin tavoin erityislaatuisia rakennuksia.

Hengellinen arvo on esitetty kuvassa keskeisimpänä arvona. Sen merkitys on varsin itsestään selvä, sillä se liittyy siihen, miksi kirkot ylipäätään on rakennettu. Uskolla, pyhyydellä ja rituaaleilla on olennainen merkitys kirkkorakennusten olemassaolossa (Kirkkohallitus 2019, 32). Kristinuskon näkökulmasta kirkko on ensisijaisesti Herran huoneeksi pyhitetty rakennus (EVL 2023a), ja se on siten sekä seurakunnan kokoontumispaikka että myös Jumalan läsnäolon paikka. Hengellinen arvo siis vaikuttaa myös siihen, mihin käyttöön kirkkorakennuksen katsotaan sopivan.

Kuva 4: Kirkkorakennukseen liitetään monenlaisia arvoja. (mukaillen Kirkkohallitus 2019, 33)

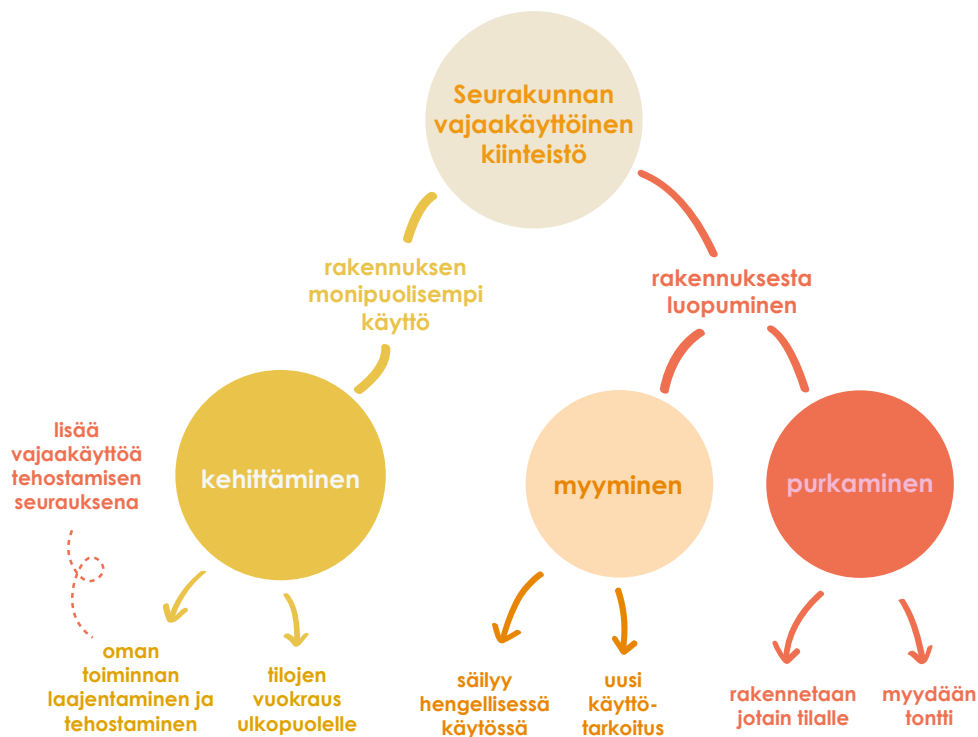
Vaikka kristillisen näkemyksen mukaan kirkot ovat ensisijaisesti Jumalalle pyhitettyjä sakraalirakennuksia, arkikokemuksen perusteella kirkkorakennuksilla on merkityksensä kuitenkin myös esimerkiksi harrastetilana, konserttitilana, turistikohteena sekä historiallisena, taidehistoriallisena ja arkkitehtonisena teoksena (Oranen 2020, 7). Kirkot voivatkin olla merkityksellisiä myös ilman, että ihmiset kokisivat niillä olevan heille itselleen hengellistä merkitystä. Kirkot ovat usein maamerkkejä, ja ympäristöstään erottuvia rakennuksia, joilla on aina myös esteettistä, arkkitehtonista ja kulttuurihistoriallista arvoa. Vanhempien kirkkorakennusten arvo nähdään kiistatta, sillä kirkot voivat hyvin olla alueensa vanhimpia rakennuksia. Kuten luvussa 1.1 todettiin, nuorempien rakennusten kohdalla arvoista ei ole vielä muodostunut samalla tavalla jaettua käsitystä. On kuitenkin syytä muistaa, että uusimmatkin kirkot ovat aina tulkinta pitkästä traditiosta (Museovirasto 2020, 8), ja siten merkittävä osa kulttuurihistoriallista jatkumoa.

Kirkot ovat julkisia rakennuksia, joihin liitetyt sosiaaliset arvot, käyttöarvo ja muistoarvo ovat merkittäviä. Sitä, että ne ovat säilyneet samassa käyttötarkoituksessa lähes aina, voidaan itsessään pitää arvokkaana. Ne ovat olleet paikkoja, joissa ihmiset ovat päässeet kohtaamaan itsensä ja toisensa ja kokoontumaan yhteen elämän merkittävinä hetkinä. Kirkkoon ja kirkossa käyntiin liittyykin sekä henkilökohtaisia että jaettuja muistoja. Monet muistot liittyvät vahvasti nimenomaan kirkkorakennukseen instituution sijaan (Lueg 2011, 36). Tästä syystä kirkkorakennuksen olemassaololla ja säilymisellä voi olla suuri merkitys myös niille, jotka eivät tukisi kirkkoa instituutiona. Kirkot voivat olla tärkeitä rakennuksia myös, vaikka niitä ei itse käyttäisi. Kirkkoihin liitetään symboliarvoa ja ne rakentavat paikallisidentiteettiä. Monille ne edustavat pysyvyyttä, ja siksi niistä luopuminen nähdään lähtökohtaisesti vaikeana.

Kirkkorakennuksiin liitettyjen arvojen painotus liittyy sekä kirkkorakennuksen ominaisuuksiin että tarkastelijan omaan kokemukseen ja näkökulmaan. Tästä syystä arvojen laittaminen tärkeysjärjestykseen ei ole helppoa tai edes mielekästä. Merkityksellisenä voidaan pitää kirkkojen sisältämää arvojen joukkoa, joka osoittaa, että kyseessä on hyvin poikkeuksellinen ja symbolinen rakennustyyppi. Lisäksi sekä kirkolla että maalla sen alla on myös taloudellinen arvo. Se on nyt noussut merkittävään rooliin, kun taloudellisen paineen alla olevat seurakunnat pohtivat ratkaisuja kiinteistökyseisiin. Seurakuntien tehdessä muutoksia tai luopuessa kirkoistaan täytyy niiden kuitenkin tunnistaa kirkon moninaiset arvot ennen peruuttamattomissa olevien päätösten tekemistä. On myös syytä tunnustaa, että monet arvoista liittyvät niin kirkkoihin kuin kirkoksi koettuihinkin rakennuksiin.

2.3 Kehittää, myydä vai purkaa?

Talousvaikeuksista kärsivät seurakunnat ovat kohdanneet tilanteen, jossa niiden pitää pohtia kaikkien kiinteistöidensä tulevaisuutta. Täytyy tehdä päätöksiä siitä, pyritäänkö rakennus säilyttämään, vai ollaanko siitä valmiita luopumaan. Vaikka rakennus päätetään säilyttää, pitää siitä huolimatta sen käyttöä kehittää. Jos rakennuksesta luovutaan, vaihtoehtoja ovat rakennuksen myyminen tai sen purkaminen. Vaihtoehtoja olen havainnollistanut alla olevassa kuvassa 5.

Kuva 5: Seurakuntien täytyy kehittää vajaakäyttöisten rakennuksen toimintaa tai luopua siitä.

Seurakunnat ovat ympäri Suomea päivittäneet kiinteistöstrategioitaan ja pohtineet, miten tilanne ratkeaisi niin, ettei seurakunnan toiminnan jatkuvuus vaarantuisi. Tampereen seurakuntien kiinteistöjohtajan Heikki Päätalon (2023) mukaan Tampereen seurakunnilla on samankaltainen tilanne kuin monella muullakin seurakunnalla ympäri Suomea: tiloja on suurin piirtein kolmasosa liikaa. Pääasiassa kirkot pyritään säilyttämään käytössä, mutta myös niiden toimintaa pitää tutkia ja kehittää.

(Päätaalo 2023.) Seurakunnilla on edessä vaikeita päätöksiä, joihin liittyy monia arvovalintoja. Hankalat kiinteistökysymykset olivat vahvasti esillä myös syksyn 2022 seurakuntavaaleissa, joiden vaalikoneen vastauksissa lähes kaikki ehdokkaat toivat esille asian haasteellisuuden.

Seurakuntavaalien (2022) vaalikoneessa väittämistä kolme koski suoraan seurakuntien tiloja ja kiinteistöjä. Väittämissä kysyttiin vastaajan kantaa siihen, pitäisikö tiloista luopua henkilöstön sijaan ja siihen, pitäisikö seurakunnan muista kiinteistöistä luovuttaessa kirkkotilojen käyttöä monipuolistaa. Kirkkotilojen monipuolistamisesta annettiin esimerkkinä kirkkosalien muuttaminen monitoimitiloiksi ja tilojen vuokraaminen ulkopuoliseen käyttöön. Lisäksi kysyttiin, pitäisikö seurakunnan huolehtia rakennetun kulttuuriympäristön säilyttämisestä, vaikka se edellyttäisi muista kustannuksista karsimista. (Seurakuntavaalit 2022.) Nämä väittämät ja ehdokkaiden niihin antamat vastaukset kiteyttävät hyvin tilanteen monimutkaisuuden. Huono taloustilanne ajaa seurakunnat karsimaan merkittävästi menojaan ja asettamaan vastakkain muun muassa henkilöstön ja tilat. Toisaalta myös kirkkojen monipuoliseen käyttöön liittyy haasteita, eikä mitä tahansa toimintaa nähdä kirkon arvoihin ja arvokkuuteen sopivana.

Kirkkohallituksen (2019, 51) mukaan seurakunnan perustehtävä ei ole usean kirkkorakennuksen tai suuren kiinteistömassan ylläpito. Seurakuntien kiinteistöomaisuus on kuitenkin merkittävä osa maamme rakennettua kulttuuriperintöä, jonka säilyminen tuleville sukupolville on turvattava. Kunkin rakennuksen kohdalla täytyy aktiivisesti tutkia vaihtoehtoja hankalan tilanteen ratkaisemiseksi. Koska kiinteistöjä on kuitenkin auttamatta liikaa ja niiden käyttöaste on pieni, on karkeasti ilmaistuna monen vajaakäyttöisen rakennuksen kohdalla vaihtoehtoina ainoastaan joko *kehittää, myydä tai purkaa*.

Kehittää?

Koska jumalanpalveluksiin osallistuvien määrä vähenee, on mietittävä uusia tapoja käyttää kirkkorakennuksia. Seurakuntien on lisättävä tilojensa yhteiskäyttöä ja muutettava niitä monikäyttöisemmiksi. Kirkkojen toivotaan toimivan sekä seurakuntaelämän että myös ympäröivän yhteisön kohtaamispaikkoina (Museovirasto 2020, 126). Jotta kirkot voisivat toimia entistä monipuolisemmin yhteisön keskuksina, täytyy ovet avata konkreettisesti seurakuntalaisille (Meriläinen 2016, 79). Esimerkiksi seurakuntataloissa on järjestetty jo pitkään monipuolista toimintaa, mutta kirkot ovat perinteisesti olleet seurakunnille juhlan ja pyhän viettopaikkoja (Museovirasto 2020, 126).

Seurakuntavaalien (2022) vaalikoneeseen annetuista vastauksista kirkkotilojen käytön monipuolistamiseen liittyvään kysymykseen välittyy avoimuus uusia ideoita kohtaan, mutta toisaalta myös varautuneisuus. Monissa vastauksissa korostetaan kirkkosalin pyhää asemaa, mutta monipuolisempaa toimintaa ollaan valmiita näkemään muissa tiloissa. Toisaalta esimerkiksi monissa Tampereen seurakuntien ehdokkaiden vastauksissa nousi esiin **Vanhan kirkon** ja **Aleksanterin kirkon** onnistuneet muutokset. (Seurakuntavaalit 2022.) Vanhassa kirkossa tehtiin sisätilamuutoksia ja avattiin kirkkokahvila (ks. kuva 6). Osa kiinteistä penkeistä korvattiin siirrettävillä, jotta tilaa saadaan käytettyä monipuolisemmin. (Jylhäsalonen 2021.) Aleksanterin kirkon kirkkosaliin suunniteltiin pieniä työskentelytiloja, jotka on toteutettu lasiseinillä kirkkosalin reunoille. Vaikuttaa siltä, että erityisesti vanhojen kirkkojen toimintaa halutaan ja ollaan valmiita kehittämään, koska niistä ei rakennuksina olla luopumassa, vaikka vajaakäyttöisyys koskee niitäkin.

Kuva 6: Tampereen Vanhaan kirkkoon suunniteltiin kirkkokahvila ja esteetön WC parven alle. Osa kirkon penkeistä poistettiin ja korvattiin siirrettävillä.

Monille tulee varmasti ensimmäisenä mieleen kirkkotilan monipuolisemmasta käytöstä viime vuosina yleistyneet kirkoissa järjestetyt konsertit. Kirkoissa on järjestetty yhä enemmän myös ei-hengellisiä konsertteja. Konserttien järjestäminen on hyvä esimerkki toiminnasta, joka on myös luonut muutostarpeita kirkkotilaan. Tarvitaan lisätilaa esiintyjille ja soittimille erityisesti alttarialueen ympäristöön. Myös äänen- toiston ja valaistuksen muunneltavuutta toivotaan, joten se lisää teknisten asennusten tarvetta (Museovirasto 2020, 128). Kirkkosali itsessään kuitenkin tarjoaa hyvät lähtökohdat ainutlaatuisille konserttielämyksille.

Seurakuntien mahdollisuutena on tehostaa tilojensa käyttöä jakamalla niitä myös muiden toimijoiden kanssa. Potentiaalisia yhteistyötahoja tilojen yhteiskäytölle ovat ainakin toiset seurakunnat, mutta tilasta riippuen myös ulkopuoliset toimijat (Meriläinen 2016, 78). Jos kuitenkin seurakunnat monipuolistavat kirkkojensa käyttöä keskittämällä muualla olleita seurakunnan toimintoja kirkkoon, täytyy varautua siihen, että jälleen yhä useampi muu seurakunnan kiinteistö jää vajaalle käytölle. On siis välttämätöntä, että rakennusten käytön kehittämisestä huolimatta joistain rakennuksista on myös luovuttava.

Myydä?

Seurakunnat ja seurakuntayhtymät ovat viime vuosina myyneet paljon kiinteistöjään kiinteistökulujen karsimiseksi ja lisätulojen hankkimiseksi (Meriläinen 2016, 78). Myyntikohteita etsitään kuitenkin kirkkojen sijaan ennen kaikkea seurakunnan muista rakennuksista. Kirkoista ei olla usein valmiita luopumaan ennen kuin sitä pidetään ainoana jäljellä olevana vaihtoehtona.

Kirkon myymisen suurimpia haasteita on löytää sopiva ostaja, jonka arvot kohtaavat seurakunnan arvojen kanssa. Lähtökohtaisesti voi olla helpompaa luopua kirkosta, jos se säilyy hengellisessä käyttötarkoituksessa. Suomessa on joitain tapauksia, joissa seurakunta on myynyt kirkon toiselle kristilliselle kirkkokunnalle tai yksityiselle henkilölle, jotka ovat säilyttäneet rakennuksen hengellisyyden harjoittamisessa. Koska esimerkiksi katolisella seurakunnalla on ollut jäsenmäärien noustessa pulaa tiloista, ovat he olleet kiinnostuneita evankelisluterilaisten seurakuntien kiinteistöistä (Malminen 2016). Esimerkiksi Kuopion Männistössä sijaitseva **Männistön vanha kirkko** myytiin katoliselle seurakunnalle vuonna 2013. Ostohetkellä sadan vuoden ikäinen kirkko vihittiin omistajanvaihdoksen myötä Pyhän Joosefin kirkoksi. (Katolinen kirkko Suomessa 2023.) Luterilaiset seurakunnat ovat olleet valmiita miettimään kiinteistöjensä myymistä muille kristillisille kirkkokunnille, mutta muille kirkkokunnille myymistä ei pidetä ainakaan vielä vaihtoehtona (Malminen 2016).

Yksityisten henkilöiden ostamista kirkoista, jotka ovat säilyneet hengellisyyden harjoittamisessa esimerkkinä voidaan mainita vantaalainen **Pyhän Annan Lasten kirkko**, joka myytiin loppuvuodesta 2022 yksityiselle yrittäjälle. Hänen tavoitteenaan on säilyttää rakennus kristillisessä käytössä. (Salomaa 2022.) Myös **Vaaralan kirkko** (ks. kuva 7) Vantaalla myytiin yksityiselle henkilölle, joka halusi pelastaa purku-uhan alla olleen rakennuksen ja säilyttää sen hengellisessä käytössä. Omistajanvaihdon myötä kirkko nimettiin kappeliksi. (Juusela 2018.) Tällaiset edellä mainitut tapaukset, joissa käyttötarkoitus säilyy hengellisenä ovat monella tapaa helpompia sekä arvojen kohtaamisen että arkkitehtuurin kannalta. Rakennuksissa ei tarvitse tehdä suuria muutoksia, koska ne säilyvät uuden omistajan myötä samankaltaisessa käyttötarkoituksessa.

Kuva 7: Vaaralan kirkko säästyi purkamiselta, kun yksityinen henkilö osti ja pelasti erityisesti paikallisille nuorille tärkeän kirkon. (Jäntti 2023)

Jos käyttötarkoitus muuttuu kokonaan, lisää se haastetta ja voi myös aiheuttaa enemmän vastustusta. Maailmalla on kuitenkin runsaasti esimerkkejä myös kirkkojen uusista ei-hengellisistä käyttötarkoituksista. Esimerkiksi Iso-Britanniassa ja Alankomaissa on jäänyt kirkkoja tyhjilleen jo kauan, joten niitä on muutettu uusiin käyttötarkoituksiin (Museovirasto 2020, 130). Kansainväliset esimerkit osoittavat, mitä mahdollisuuksia kirkkojen uudelleenkäyttöön liittyy. Kirkkoihin on sovitettu esimerkiksi kulttuuritoimintaa ja muotiliikkeitä, mutta kaikenlaisia esimerkkejä löytyy aina kuntosaleista trampoliinipuistoihin ja pubeihin saakka. Tällaiset esimerkit kuitenkin Suomessa tuntuvat varsin kaukaisilta.

Vuonna 2013 kirkkolakiin tuli termi kirkon käyttötarkoituksen muuttaminen. Aiemmin muutokset kirkoissa ja kirkkotiloissa tulkittiin ainoastaan joko olennaisiksi tai ei-olennaisiksi muutoksiksi. (Kirkkohallitus 2019, 61.) Siitä huolimatta, että käyttötarkoituksen muutos -käsite löytyy nyt kirkkolaista, ei sen yhteydessä ole kuitenkaan määritelty, mitä sillä oikeastaan tarkoitetaan. Museoviraston (2020, 132) opas tulkitsee kirkkolakia niin, että jos muutos nähdään suurempana kuin olennainen muutos, voi kyse olla käyttötarkoituksen muutoksesta. Tällöinkin kirkko toimii edelleen pyhänä jumalanpalvelustilana, mutta rakennukseen tuodaan myös merkittävä määrä muuta toimintaa. (Museovirasto 2020, 132.) Mäkelän (2023) mukaan kirkkolaissa kuvattua käyttötarkoituksen muutosta voitaisiin soveltaa esimerkiksi siinä tapauksessa, jos siunauskappeli sen toiminnan laajentuessa muutetaan kappeliksi. Tässä tutkielmassa tutkitut case-kohteiden käyttötarkoituksen muutokset ovat kuitenkin hankkeita, joissa alkuperäinen hengellinen käyttö rakennuksessa lakkaa uuden omistajan ja toiminnan myötä kokonaan.

Vaikka seurakunta olisi tehnyt päätöksen kirkon lakkauttamisesta ja myymisestä, on myyminen usein lopulta aiheuttanut paljon haasteita. Haasteet ovat voineet liittyä kiinteistöihin liittyviin tunnesiteisiin, sopivien ostajien löytämiseen tai siihen, että rakennus on päässyt rapistumaan puutteellisen ylläpidon tai peruskorjausten lykäämisen takia (Meriläinen 2016, 78). Kirkkoa voidaankin pitää poikkeuksellisen haastavana rakennustyyppinä myymisen kannalta. Mäkelän (2023) mukaan kaupan syntymiseen kaikkine vahvistuksineen menee pääsääntöisesti ainakin puoli vuotta. Seurakunnat ovat kokeneet sen vaikeuttavan myymistä, koska ostajille puoli vuotta on saattanut olla liian pitkä aika odottaa kauppojen syntymistä. (Mäkelä 2023.) Uusi kirkkolaki tulee helpottamaan seurakuntien kiinteistöjen myymistä, mutta se tulee vaikuttamaan ainoastaan ei-kirkollisten rakennusten myyntiin. Tätä käsitellään lisää luvussa 2.4.

Purkaa?

Aikoinaan kirkkoja purettiin, mutta se liittyi tyypillisesti siihen, että seurakunta purki kirkon, jotta pystyi rakentamaan uuden paremman tilalle (Mäkelä 2023). Nykyään purkaminen ei ole yleistä, mutta asia on kuitenkin ollut esillä mediassa. Uutisoinnin perusteella viimeisen kymmenen vuoden aikana useita kirkkoja on ollut purku-uhan alla ympäri Suomea. On kuitenkin huomioitava, että monet niistä ovat olleet nimenomaan luvussa 2.1 käsitellyjä kirkoksi koettuja rakennuksia. Mäkelän (2023) mukaan kirkkolain mukaisen statuksen omaavan kirkon purkaminen on huomattavasti epätodennäköisempää. Tästä tuoreena esimerkkinä on kuitenkin **Valkeakosken kirkko**, jonka mahdollisesta purkamisesta käydään parhaillaan kiistaa.

Mäkelän (2023) mukaan uutisointi kirkkojen purkamisesta hämmentää ihmisiä, koska mediassa puhutaan kirkoista, vaikkeivat ne todellisuudessa niitä hallinnollisesti olisi. Kyse voi olla siitä, että rakennus on nimetty kirkoksi ja ollut kansan suussa kirkko, joten sellaisena sen myös asiasta kirjoittaneet toimittajat ovat nähneet. Toisaalta kirkosta puhumalla saadaan asialle uskottavuutta ja herätetään voimakkaampia tunteita. Statuskysymys tulee ilmi asiaan perehtymättömälle ihmiselle oikeastaan ainoastaan siinä kohtaa, jos rakennuksesta luopumista tai jopa purkamista perustellaan argumentilla ”rakennus ei oikeastaan ole virallisesti kirkko.” Tällä yritetään mielestäni lieventää ja oikeuttaa asiaa. Voidaan kuitenkin pohtia, onko tällaisissa tilanteissa hallinnollisella statuksella liian suuri painoarvo esimerkiksi paikallisiin ja kulttuurihistoriallisiin arvoihin nähden.

Purettuja 1950–1980- lukujen kirkkoja ovat ainakin **Tikkurilan vanha kirkko** Vantaalla, **Pateniemen kirkko** Oulussa, **Mutalan kirkko** Joensuussa sekä **Jokelan kirkko** Tuusulassa. Vuonna 1956 valmistuneen Tikkurilan vanhan kirkon tilalle rakennettiin uusi kirkko, sillä vanhan kirkon korjaamista sen kulttuurihistorialliset arvot säilyttäen ei laajojen sisäilmaongelmien myötä pidetty mahdollisena (Juusela 2017). Vuonna 1958 valmistunut Pateniemen kirkko purettiin vuonna 2015. Seurakuntayhtymän mukaan rakennusta ei ollut järkevää korjata, sillä se oli tullut elinkaarensa päähän. (Virolainen 2015.) Vuonna 1965 käyttöön vihitty Mutalan kirkko purettiin vuonna 2019, kun huonokuntoiselle rakennukselle ei löytynyt ostajaa seurakunnan yrityksestä huolimatta (Laitinen 2019). Vuoden 2022 alussa purettiin vuonna 1975 valmistunut Jokelan kirkko. Purkamisen taustalla olivat laajat sisäilmaongelmat ja niiden liian suurina pidetyt korjauskustannukset. (Tuusulan seurakunta 2023.) Kaikki rakennukset olivat siis päässeet huonoon kuntoon, mikä johti niiden purkamiseen. Purkamista pidettiin kuitenkin kaikissa tapauksissa valitettavana ja se yritettiin ainakin Tikkurilan ja Mutalan kirkkojen kohdalla myös aktiivisesti välttää.

Kirkkojen purkaminen herättää voimakkaita tunteita. Purku-uhan alla olevat kirkot ovat käynnistäneet kiistoja ympäri Suomea. Ihmiset ovat vastustaneet purkusuunnitelmia ja alkaneet keräämään adresseja kirkkojen pelastamiseksi. Jotkin purkupäätökset ovat johtaneet valituskierteeseen, jonka myötä asiat ovat voineet edetä aina korkeimpaan hallinto-oikeuteen saakka. Näin on käynyt esimerkiksi **Valkeakosken kirkon** ja **Pallivahan kirkon** (ks. kuva 8) tapauksissa. Valkeakoskella kiista kirkon kohtalosta on edelleen vuosien jälkeen kesken. Pallivahan kirkon purkupäätöksestä nousseet valitukset on sen sijaan hallinto-oikeudessa juuri kumottu, mikä tekee kirkon purkamisesta nyt mahdollista (Kossila 2023).

Kiistoissa vastakkain on useita eri näkökulmia. Purkamista puoltavat perustelevat kantaansa usein taloudellisesta ja teknisestä näkökulmasta. Sitä vastustavat taas nojaavat yleensä pehmeämpiin arvoihin. Yleisin syy kirkkojen purkamiselle on kirkon

huono kunto ja erityisesti modernien kirkkojen kohdalla sisäilmaongelmat, jotka leimaavat ajan rakennuskantaa muutenkin. Todellisista korjauskustannuksista ei usein kiistan osapuolien kesken päästä yhteisymmärrykseen. Taloudellista painetta lisäävät myös ylläpitokustannukset, jotka ovat korkeat siitakin huolimatta, että kirkot on saatettu jo poistaa käytöstä siinä vaiheessa, kun kiistaa käydään.

Monet kirkot, joista käydään parhaillaan kiistoja ovat myös liian suuria seurakunnan tarpeisiin nähden, eikä niille ole enää löytynyt käyttöä. Rakennus ei kuitenkaan säily ilman käyttöä. Tästä syystä, jos rakennuksen halutaan säilyvän, voi ainoa mahdollisuus rakennuksen elinkaaren jatkamiseksi olla uuden käyttötarkoituksen löytäminen. Tarvitaan kuitenkin lisää onnistuneita esimerkkejä ja muutoksia asenteissa, jotta kirkkorakennuksien potentiaali päästään hyödyntämään.

Kuva 8: Pitkään kiistan keskellä olleen Pallivahan kirkon paikalle kaavallaan asuin kerrostaloja. (Branthin 2023)

2.4 Seurakuntien päätöksenteko

Perustuslain mukaan kulttuuriperintö ja kirkollinen kulttuuriperintö osana sitä kuuluvat kaikille. Seurakunnan omistama kirkkorakennus kuuluu siis seurakunnan lisäksi myös laajemmalle yhteisölle. Omistajan vastuu niistä on suuri, koska omistuksen kohteena on rakennus, johon muillakin on suhde. (Kirkkohallitus 2019, 45.) Kirkot koetaan yhteisiksi, joten niitä koskeva päätöksenteko herättää usein aktiivista julkista keskustelua. Seurakunnat ovat julkisoikeudellisia yhteisöjä, joten niiden päätöksenteon tuleekin olla avointa ja johdonmukaista.

Seurakunnat ovat hallinnollisesti, toiminnallisesti ja taloudellisesti itsenäisiä (EVL 2023b). Niillä on siis myös päätösvalta omistamiensa kiinteistöjen suhteen. Kirkkoihin ja kirkollisten rakennusten suojeluun sekä niihin tehtyihin muutoksiin, käyttämättä jättämiseen ja purkamiseen liittyy kuitenkin oikeudellista säätelyä (Kirkkohallitus 2019, 49). Seurakuntalaiset valitsevat seurakuntavaaleissa neljän vuoden välein kirkkovaltuuston, joka on seurakunnan ylin päättävä elin (EVL 2023b). Kirkkovaltuuston tekemät päätökset etenevät tuomiokapitulin kautta Kirkkohallituksen hyväksyttäväksi aina, kun on kyse kirkollisen rakennuksen tehtävistä olennaisista muutoksista, purkamisesta, käyttötarkoituksen muutoksesta tai rakennuksesta luopumisesta (Kirkkolaki 1993). Kirkkolakia ei sovelleta rakennuksiin, joita ei ole virallisesti määritelty kirkollisiksi rakennuksiksi. Kuten luvussa 2.1 todettiin kirkkolain mukaan esimerkiksi seurakuntatalot, ja siten monet *kirkoksi koetut* rakennukset, eivät ole kirkollisia rakennuksia.

Seurakunnat ovat velvoitettuja huomioimaan usean viranomaisen säännöksiä, sillä niiden kiinteistöasioita valvoo useampi taho. Keskeisimmät säännökset löytyvät kirkkolaista, mutta seurakuntien tulee huomioida myös maankäyttö- ja rakennuslain sekä muinaismuistolain säännökset (Kirkkohallitus 2019, 49). Koska puoltava päätös seurakunnan kiinteistöihin tehtäviin muutoksiin on yleensä saatava kahdelta eri viranomaiselta, voivat prosessin vaiheet aiheuttaa epäselvyyksiä. Mäkelän (2023) mukaan joskus Kirkkohallituksen onkin muistuteltava seurakuntia siitä, ettei saatu rakennuslupa vielä anna valtuuksia muutostöihin ryhtymiseen, vaan olennaiselle muutokselle pitää olla myös Kirkkohallituksen vahvistus. Virheiden välttämiseksi seurakunnille on Kirkkohallituksen puolesta pidetty tilaisuuksia, joissa on jaettu tietoa prosessin kulusta. (Mäkelä 2023.) Myös Museovirasto neuvoo seurakuntia kiinteistöihin liittyvissä kysymyksissä. Se toimii asiantuntijaviranomaisena eli ohjaa ja valvoo kirkollisten rakennusten ja ympäristöjen hoitoa sekä korjausten ja muutosten suunnittelua ja toteutusta (Museovirasto 2020, 16).

Seurakuntien kirkollisia ja ei-kirkollisia rakennuksia koskeva päätöksenteko eroaa toisistaan. Jos rakennuksesta halutaan luopua, täytyykin selvittää rakennuksen virallinen status, sillä se vaikuttaa päätöksentekoon. Mäkelän (2023) mukaan Kirkkohallituksessa joudutaan tutkimaan ja tulkitsemaan vanhoja piirustuksia, jotta virallinen status saadaan selville. Kirkoksi koetun eli usein ei-kirkollisen rakennuksen purkamispäätös voidaan tehdä kirkkovaltuustossa ilman Kirkkohallituksen vahvistusta (Mäkelä 2023). Kuitenkin myös kirkoksi koetun rakennukseen liittyvä päätöksenteko on aikaa vievää, sillä tehdyt päätökset voivat helposti saada aikaan valituskierteen. Ihmiselle, jolle kirkkolain mukainen kirkon määritelmä ei ole tuttu, voi tulla yllätyksenä, että esimerkiksi oma lähikirkko ei täytäkään lain määritelmää kirkosta. On hieman ongelmallista, että päätettäessä rakennuksen kohtaloista, suurin painoarvo on sillä merkinnällä, joka vanhoista papereista löytyy. Koska kirkkojen kirjo on laa-

jentunut sotien jälkeen, ja niitä on nimitetty eri tavoin, on mielestäni valitettavaa, että nuo aikanaan annetut nimet ja statuksen puuttuminen vaikuttavat nyt niin voimakkaasti.

Rakennuksen myymiseen kirkollinen status ei kuitenkaan vaikuta. Siinä tapauksessa, jos seurakunta päättää luopua rakennuksesta, päätös pitää alistaa Kirkkohallituksen vahvistettavaksi oli kyseessä sitten kirkollinen tai ei-kirkollinen rakennus (ks. taulukko 2). Ensin päätös täytyy tapahtua kirkkovaltuustossa 2/3 enemmistöllä. (Mäkelä 2023.) Tämän jälkeen asia lähtee Tuomiokapitulin käsiteltäväksi. Tuomiokapituli lähettää asiakirjat Kirkkohallitukseen, joka joko hyväksyy, tai hylkää tehdyn päätöksen (Kirkkolaki 1993). Mäkelän (2023) mukaan suurin päätösvalta on kuitenkin kirkkovaltuustolla, sillä jos päätös on syntynyt siellä lain mukaisesti ja vaaditulla enemmistöllä, on Kirkkohallituksen hyväksyttävä päätös. Jos päätöksenteossa on tapahtunut virheitä, voidaan päätös hylätä, ja tällöin asia palaa käsiteltäväksi kirkkovaltuustoon. (Mäkelä 2023.)

Luvussa 2.3 käsiteltiin seurakuntien kiinteistöjen myymisen haasteita ja sitä, että prosessin pituus on myös seurakuntien mukaan hankaloittanut kiinteistöjen myymistä. Seurakuntien kokemukset myymisen haasteista on otettu huomioon vuonna 2023 voimaan tulevassa kirkkolaissa. Tulevassa kirkkolaissa myynti tulee etenemään suoremmin ja nopeammin, sillä seurakuntien ei-kirkolliset rakennukset voidaan sen myötä myydä ilman Kirkkohallituksen vahvistusta, ainoastaan kirkkovaltuuston päätöksellä. (Mäkelä 2023.) *Kirkoksi koettujen* rakennusten myyminen ja sitä myötä uudelleenkäyttö siis tulee tältä osin helpottumaan. Eduskunta on maaliskuussa 2023 hyväksynyt kyseisen lakiehdotuksen, joten tavoitteena on, että uusi laki tulee voimaan heinäkuussa 2023 (EVL 2023d).

Täytyykö päätös alistaa Kirkkohallituksen vahvistettavaksi?

	KIRKOLLINEN RAKENNUS	EI-KIRKOLLINEN RAKENNUS
OLENNAINEN MUUTOS	kyllä	ei
PURKAMINEN	kyllä	ei
MYYMINEN	kyllä	kyllä
MYYMINEN Uuden kirkkolain myötä	kyllä	ei

Taulukko 2: Kaikkia ei-kirkollisia rakennuksia koskevia päätöksiä ei tarvitse alistaa Kirkkohallituksen vahvistettavaksi.

3. Case-analyysi

Tässä luvussa tarkastelen Paloheinän ja Vuohijärven kirkkojen käyttötarkoituksen muutoksia. Ensin käyn läpi rakennusten tarinat: Paloheinän kirkon vaiheet kirkosta hoivakodiksi ja Vuohijärven kirkon vaiheet kirkosta luonto- ja kulttuuritaloksi. Tämän jälkeen tarkastelen rakennuksia ja niiden muutoksia viidestä eri näkökulmasta. Näkökulmat ovat syntyneet tekemistäni haastatteluista esiin nousseiden tekijöiden sekä aiemmin luvussa 2 käsiteltyjen kirkkoihin liitettyjen arvojen ja kirkon käsitteeseen liittyvien näkökulmien pohjalta. Näkökulmiksi muodostuivat: hallinnollinen, arkkitehtoninen, sosiaalinen, tekninen ja taloudellinen näkökulma.

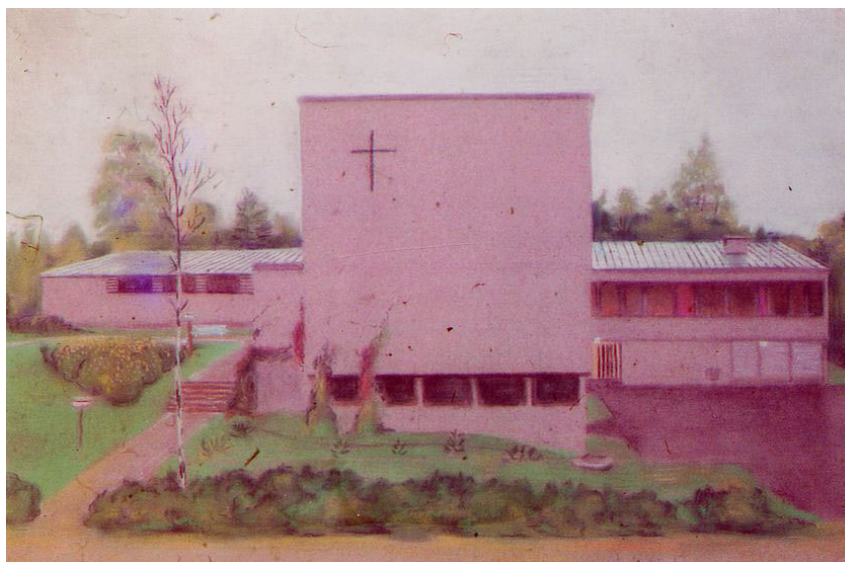
Luvussa 2 luetellut Dhiman (2008) näkökulmat, joista katsottuna kirkkorakennus voidaan hänen mukaansa ainakin nähdä, seuraavat varsin samaa jaottelua tämän luvun näkökulmien kanssa. Hänen näkökulmistaan hallinnollinen ja lainsäädännöllinen näkökulma menevät omassa jaottelussani molemmat hallinnollisen näkökulman alle. Toiminnallinen näkökulma taas menee osittain arkkitehtonisen näkökulman alle tilaohjelman tarkastelun myötä ja osittain sosiaalisen näkökulman alle uuden toiminnan sosiaalisen tarkastelun myötä. Liturginen näkökulma on tässä luvussa pääosin käsitelty arvojen kohtaamisen näkökulmasta ja liittyy siten sosiaaliseen näkökulmaan. Tarkastelemalla case-kohteita valituista näkökulmasta pyrin huomioimaan kirkon erityispiirteet käyttötarkoituksen muutoshankkeissa mahdollisimman monipuolisesti.

3.1 Case-kohteiden esittely

Paloheinän ja Vuohijärven kirkkojen tarinoissa on paljon yhteistä. Ne ovat olleet lähes samanikäisiä kirkoksi koettuja seurakuntataloja, joista on haluttu luopua ennen kuin ne ovat saavuttaneen 50 vuoden iän. Molemmat kirkot olivat peruskorjauksen tarpeessa, eikä seurakunnilla ollut niille myöskään enää käyttöä. Monet eri tekijät vaikuttivat siihen, miksi purku-uhan alla olleet rakennukset lopulta kuitenkin säästivät.

3.1.1 Paloheinän kirkon tarina

Helsingin Paloheinässä sijaitsevan vuonna 1963 valmistuneen Paloheinän kirkon (ks. kuva 9) on suunnitellut Sakari Siitonen (Auranen ym. 1980, 58). Pohjoishelsinkiläisen asuinalueen pienikokoinen kirkko on virallisesti seurakuntatalo, mutta paikallinen kirkkohallintokunta nimesi sen vuonna 1971 omatoimisesti Paloheinän kirkoksi (Oranen 2020, 8). Sen myötä rakennus on ihmisten keskuudessa tunnettu kirkkona.

Kuva 9: Paloheinän kirkko. (Rannikko 1996)

Paloheinän kirkko oli moderni lähiökirkko, ja alusta asti Pakilan seurakunnan kakkoskirkko. Kirkon 175-paikkaisen kirkkosalin jatkeena oli seurakuntasali, jota voitiin käyttää siihen yhdistettynä (Auranen ym. 1980, 58). Kirkolliset toimitukset rakennuksessa olivat alusta saakka vähäisiä, sillä pääosin ne järjestettiin seurakunnan pääkirkossa, Hyvän Paimenen kirkossa. Vuosituhannen vaihteen jälkeen ja pääkirkon laajennuksen myötä, Paloheinän kirkon käyttö kirkollisiin tarkoituksiin oli entistä vähäisempää. (Oranen 2020, 8.) Kirkkotilojen lisäksi rakennuksessa oli kuitenkin kolme asuntoa sekä kerhotiloja, jotka olivat aktiivisessa käytössä (Oranen 2020, 8). Niissä järjestettiin muun muassa päivähoito- ja partiotoimintaa (Norja 2011).

Pakilan seurakuntaa lähes viiden vuosikymmenen ajan palvelleen Paloheinän kirkon toiminta päätettiin lakkauttaa kevätkauden 2010 jälkeen. Päätöksen taustalla olivat pienentynyt tarve kirkolle sen nykyisessä muodossaan ja rakennuksen huono kunto. (Pakilan seurakuntaneuvosto 2013.) Koska rakennuksessa oli havaittu useita kosteusvaurioita, Pakilan seurakuntaneuvosto teki päätöksen toiminnan lakkauttamisesta. Tämän jälkeen Helsingin seurakuntayhtymän kirkkovaltuusto päätti rakennuksen purkamisesta. (Kehäristi 2010.)

Toiminnan lakkauttamisen jälkeen kirkossa edelleen toimineille tahoille alettiin etsiä väliaikaisia tiloja, mutta niiden vielä puuttuessa kerho- ja partiotoimintaa jatkettiin kirkon siipirakennuksessa ja autotalliin sijoitetussa ”partiokolossa”. Toiminnan jatkuvuus oli kaikille toimijoille tärkeää, joten niiden tilantarve haluttiin huomioida myös purkupäätöksen ja tontille suunniteltujen uusien rakennusten yhteydessä. (Norja 2011.) Kirkkovaltuusto valtuutti purkamispäätöksen yhteydessä kirkkoneuvoston esittämään Helsingin kaupunkisuunnitteluvirastolle asemakaavamuutosta. Uusi asemakaava mahdollistaisi arkkitehti Jari Heikkisen suunnitelman kirkon tontille. (Pakilan seurakuntaneuvosto 2013.) Suunnitelmassa tontille kaavailtiin kuutta pientaloa sekä kerhotaloa (Norja 2011).

Kirkkovaltuuston tekemä purkupäätös aiheutti vastarintaa alueen asukkaissa. Pakila-seura ja Paloheinä-Torpparinmäki -asukasyhdistys tekivät vuoden 2009 lopussa suojeluhakemuksen Uudenmaan elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskukselle. Ne esittivät, että kirkko pitäisi suojella ja entisöidä. (Oranen 2020, 8.) Uudenmaan ELY-keskus (2013) kuitenkin hylkäsi esityksen, sillä se katsoi, ettei kirkkoa voitu pitää valtakunnallisesti arvokkaana suojelukohteena. Paikallisarvostaan huolimatta asukasyhdistysten anomaa suojelupäätöstä ei siis syntynyt, ja purkupäätös pysyi voimassa.

Myöskään Museovirasto ei pitänyt kirkkoa valtakunnallisesti merkittävänä rakennuksena, joka voitaisiin suojella. Tiedossa ei ollut myöskään muita erityisiä syitä, joiden takia rakennussuojelulakia voitaisiin soveltaa. (Pakilan seurakuntaneuvosto 2013.) Uudenmaan ELY-keskus (2013) totesi päätöksessään, että kirkon sijaitessa asemakaavoitetulla alueella sen suojelusta pitäisi päättää ensisijaisesti maankäyttö- ja rakennuslain nojalla. Suojelukysymys tulisi siis ratkaistavaksi Paloheinän asemakaavaprosessin yhteydessä. Näin todettiin myös Museoviraston ja Helsingin kaupungin lausunnoissa (Pakilan seurakuntaneuvosto 2013).

Vaikka asukasyhdistysten suojeluanomukset eivät menneetkään läpi, sai asukkaiden vastarinta aikaan keskustelua kirkon kohtalosta. Huomatessaan kirkon merkityksen alueen asukkaille lopulta myös Helsingin seurakuntayhtymä alkoi pohtimaan ratkaisuja kirkon säästämiseksi (Pajuriutta 2016). Vuonna 2013 yksityinen kiinteistöalan yritys Ailecon oy esitti Helsingin seurakuntayhtymälle rakennuksen käyttötarkoituksen muutosta ikääntyneiden hoivakodiksi. Yritys etsi asiakkaalleen hoivakoti Päiväkummulle sopivaa tonttia tai olemassa olevaa rakennusta Helsingistä. Ailecon oli yhteydessä seurakuntayhtymään, jolla se arveli olevan hankkeelle sopivan aihion. Seurakuntayhtymä nosti esille kiistan keskellä olleen Paloheinän kirkon, jonka myötä kirkon potentiaalia hoivakodiksi alettiin tutkia. (Grandy 2023.)

Ailecon kävi esittelemässä ideansa kirkon käyttötarkoituksen muutoksesta kaupungin ympäristövirastossa, missä se sai heti kaavoittajan innostumaan ajatuksesta. Rakennuksen peruskorjaus ja käyttötarkoituksen muutos vaihtoehtona purkamiselle kuulosti toimivalta ratkaisulta. Jo samana iltapäivänä virastosta ilmoitettiin, että hankkeessa ei tarvittaisi kaavamuutosta, vaan käyttötarkoituksen muutos voitaisiin toteuttaa poikkeamispäätöksellä. (Grandy 2023.) Se, että hanke voitiin toteuttaa ilman kaavamuutosta, nopeutti sen etenemistä huomattavasti.

Kuva 10: Hoivakoti Päiväkumpu aloitti toimintansa rakennuksessa vuonna 2016.

Pahoista kosteusvaurioista kärsineessä kirkossa suoritettiin täydellinen peruskorjaus, minkä yhteydessä sille rakennettiin myös laajennusosa. Arkkitehtisuunnittelusta vastasi arkkitehtitoimisto Haroma & Partners. Uusi 34-paikkainen hoivakoti aloitti toimintansa rakennuksessa helmikuussa 2016 (ks. kuva 10). Hoivakoti sai positiivisen vastaanoton ja avajaisten kunniaksi järjestettyihin avoimiin oviin saapui päivän aikana jopa 400 vierailijaa. (Grandy 2023.) Vaikka rakennus palvelee jatkossa hoivakotina, kirkkosali toimii edelleen vuokrattavana kokoontumistilana myös hoivakodin ulkopuolisille ihmisille.

3.1.2 Vuohijärven kirkon tarina

Kouvolan Valkealassa sijaitseva Väinö Vuorisen suunnittelema Vuohijärven kirkko valmistui vuonna 1966. Tarve kirkolle syntyi Vuohijärven kylän kasvaessa teollisuuden myötä. Modernissa rakennuksessa oli alun perin kirkon tilojen lisäksi myös diakonissan asunto sekä paikallisen Säästöpankin konttori (ks. kuva 11). (Kouvolan ev. lut. seurakunnat 2022.) Edelleen vain vajaan tuhannen asukkaan kylään rakennetusta kirkosta tuli korkea, ja sen kirkkosalissa oli 180 istumapaikkaa (Auranen ym. 1980, 366). Paloheinän kirkon tapaan Vuohijärven kirkko oli virallisesti seurakuntatalo, mutta se tunnettiin kirkkona.

Kuva 11: Vuohijärven kirkko 1970-luvun alussa. Rakennuksen asunto- ja toimisto-siivessä toimi tuolloin Säästöpankki. (Halonen 1974)

Kirkon valmistuminen oli kylälle iso asia ja sen vihkiäistilaisuuteen saavuttiin myös kauempaa. Naapurikylässä kasvanut, myöhemmin kirkon ostanut, Tuomas Hoikkala muistaa lapsena osallistuneensa kirkon vihkimistilaisuuteen yhdessä vanhempiensa kanssa. Ensimmäisessä ehtoollisjumalanpalveluksessa oli niin paljon ihmisiä, etteivät kaikki mahtuneet istumaan. Pappi tiputti Hoikkalan ja hänen ystävänsä ohi kulkiessaan lattialle lapun, jossa luki: ”Enää yksi pullo viiniä jäljellä.” Tarkoituksena oli ilmaista ehtoollisviiniä jakaneelle kollegalle, että annoksia täytyisi pienentää, jotta kaikille halukkaille riittäisi. (Hoikkala 2023.) Alkuun jumalanpalveluksia järjestettiin säännöllisesti, mutta vähitellen Vuohijärven kylä hiljeni ja lopulta kerran kuussa järjestetyssä jumalanpalveluksessa kävi enää vain muutama ihminen (Lankolainen 2016).

Muuttovirran vuoksi Vuohijärven maalaiskylä oli vuosien mittaan supistunut asukasmäärältään ja työmahdollisuuksiltaan (Hoikkala 2023). Toukokuussa 2014 paikallinen seurakuntayhtymä päätti luopua kirkosta matalan käyttöasteen vuoksi (Kouvolan ev. lut. seurakunnat 2022). Kun tieto kirkosta luopumisesta tuli julki, paikalliset asukkaat vastustivat päätöstä ja alkoivat kerätä adressia. Muhlin (2022) kokoon pistämän adressin mukaan aiempi tammikuun 2012 kirkkoneuvoston päätös kirkon lämmitysjärjestelmän uusimisesta ja kirkon sivurakennuksen purkamisesta on pyörretty, kun nyt myös päärakennuksesta pyrittiin eroon. Seurakuntayhtymää vaadittiin pitämään päätöksensä muutostöistä ja säilyttämään kirkon. (Muhli 2022.)

Kun purkupäätös tavoitti paikallisen Taidekeskus Salmelan johtajan Tuomas Hoikkalan, syntyi ajatus kirkon pelastamisesta ja muuttamisesta Salmelan sivukohteeksi. Hoikkala esitteli ehdotusluonnoksensa seurakunnalle, ja teki yhteydenottoja myös paikallisille luottamusmiehille. Vastaanotto idealle oli kaikilta suunnilta positiivinen. (Hoikkala 2023.) Kun Hoikkalan ostoaiheet tulivat ilmi, lopettivat kyläläiset adressin keräämisen saman tien. Hoikkala itse piti paikallisten elettä suurena kunnianosoituksena. Ostotarjous hyväksyttiin yksimielisesti Kouvolan seurakuntayhtymän yhteisessä kirkkovaltuustossa. (Hytönen 2015.) Vaadittujen valitusaikojen jälkeen, noin puoli vuotta myöhemmin, kaupat vahvistettiin. Arkkitehtisuunnitelmat olivat jo valmiina, joten korjaus- ja muutostyöt voitiin aloittaa heti (Hoikkala 2023).

Kirkon käyttötarkoituksen muutoksen pääsuunnittelijana toimi arkkitehti Riitta Väisänen ja toisena suunnittelijana sisustussuunnittelija Kaisa Blomstedt. Ensimmäiset näyttelyt kulttuuritalossa järjestettiin vuonna 2015. Kohde sai erinomaisen vastaanoton ja avajaiskonsertti oli niin suosittu, etteivät kaikki mahtuneet sisään saliin. Konsertti uusittiin lopulta kolmeen kertaan. (Hoikkala 2023.) Vuohijärven kirkko sai siis uuden elämän luonto- ja kulttuuritalona (ks. kuva 12), ja sen avajaiset herättivät jälleen paljon kiinnostusta aivan kuten saman kirkon vihkiäiset noin 50 vuotta aikaisemmin.

Kuva 12: Vuohijärven kulttuuritalolla entisessä kirkkosalissa järjestetyt konsertit ovat olleet suosittuja. (Taidekeskus Salmela 2018)

3.2 Hallinnollinen näkökulma

Kuten kirkkojen tarinoiden yhteydessä kävi ilmi, Paloheinän kirkko ja Vuohijärven kirkko olivat nimistään huolimatta kirkkolain näkökulmasta seurakuntataloja. Kirkkostatuksen puuttuminen vaikutti rakennuksiin liittyvään päätöksentekoon ja osaltaan myös edesauttoi hankkeiden toteutumista. Paikallisyhteisöt ottivat voimakkaasti kantaa, kun seurakunnat tekivät päätökset kirkoista luopumisesta. Se toisaalta hidasti alkuperäisten päätösten toimeenpanoa, mutta lopulta myös mahdollisti osaltaan kirkkojen säilymisen uusissa käyttötarkoituksissa.

Prosessi ja päätöksenteko

Toiminnan lakattua Paloheinän kirkosta käytiin kiistaa muutaman vuoden ajan. Kiistan alullepanijana oli kirkkovaltuuston tekemä purkupäätös. Orasen (2020, 30) mukaan Pakilan seurakunnan johto asiantuntija- ja luottamusmiehineen olivat kirkon purkamisen kannalla, kun taas paikalliset kaupunginosayhdistykset tukijoineen vastustivat sitä, mikä sai aikaan jännitteitä. Haastateltujen paloheinäläisten mukaan heidän ääntensä purkupäätöksen aikaan pyrittiin vaimentamaan. (Oranen 2020, 30.)

Koska Paloheinän kirkon rakentamispäätöstä ei ollut vahvistettu Kirkkohallituksessa, eikä se siis kirkkolain näkökulmasta ollut kirkko, voitiin purkamispäätös tehdä kirkkovaltuustossa ilman Kirkkohallituksen vahvistusta. Myös Vuohijärven kirkko joutui purku-uhan alle. Kirkollisen statuksen puuttuminen senkin kohdalla nopeutti päätöksentekoa.

Hankalaa päätöksenteosta *kirkoksi koettujen* rakennusten kohdalla tekee se, ettei statuksen puuttumisella ole välttämättä tavalliselle seurakuntalaiselle tai paikalliselle ihmiselle merkitystä. Ihmiset yhdistävät kirkoiksi koettuihin rakennuksiin monia merkityksiä, jotka eivät ole riippuvaisia rakennuksen hallinnollisesta statuksesta. Tästä syystä yhteisöllisen päätöksenteko voi olla vaikeaa. Yhteisön ääni pitää kuitenkin yleensä huolen siitä, ettei päätöksiä tehdä harkitsemattomasti, vaan niiden takana on oltava vahvat perusteet. On tärkeää, että myös käyttötarkoituksen muutoksen yhteydessä naapurustoa kuullaan. Paloheinän kirkon hankkeen onnistumisen taustalla yhtenä tärkeänä seikkana pidettiin avointa keskusteluyhteyttä naapurustoon (Grandy 2023). Se oli erityisen tärkeää, koska rakennuksesta oli käyty aiemmin kiistaa.

Kun kirkot päätettiin myydä, piti myyntipäätökset hyväksyttäväksi eri toimielimissä, vaikka sitä ei ollut vaadittu purkusuunnitelmien yhteydessä. Vuohijärven kirkon myymispäätöstä käsiteltiin Kouvolan seurakuntayhtymän jälkeen Helsingin tuomiokapitulissa ja lopulta Kirkkohallituksessa. Kaikkine valitusaikoinen prosessissa kului vähintään puoli vuotta. Kirjallisia valituksia ei koskaan tullut, mutta päätöksen odottaminen valitusaikojen aikana oli kirkon ostaneen Hoikkalan (2023) mukaan jännittävää. Paloheinän kirkon myyminen käsiteltiin niin ikään paikallisen seurakuntayhtymän jälkeen Helsingin tuomiokapitulissa ja Kirkkohallituksessa. Prosessi oli pitkä, mutta hanke ei aiheuttanut lainkaan vastustusta, joten kaikki eteni lopulta sujuvasti (Grandy 2023).

Seurakunnat ovat julkisyhteisöinä velvoitettuja kilpailuttamaan kiinteistöjensä myynnit. Grandyn (2023) mukaan Paloheinän kirkon myymistä ei kuitenkaan heidän ostaessaan kirkkoa kilpailutettu. Hän epäilee taustalla olleen rakennuksen todella huonon kunnan myyntihetkellä tai jonkin muun hyvän perusteen, sillä muuten sitä ei olisi voitu myydä kilpailuttamatta. Seurakunta tilasi kirkosta ulkopuolisen kiinteistöarvioitsijan arvion rakennusoikeuden arvosta. Sen mukaan määräytyi kauppahinta, jolla se lopulta myytiin uudelle omistajalle. (Grandy 2023.)

Kirkkolain mukaan etenevän päätöksenteon lisäksi piti hankkeissa huomioida myös rakennus- ja maankäyttölain vaatimukset. Käyttötarkoituksen muutos, jossa

rakennukseen tai sen osaan tehdään olennaisia muutoksia, on aina luvan varaista toimintaa (Maankäyttö- ja rakennuslaki 132/1999). Kuntien rakennusviranomaiset tekevät kuitenkin viime kädessä päätöksen siitä, millaista ja kuinka mittavaa korjaus- tai muutostyötä pidetään käyttötarkoituksen muutoksena (Tilastokeskus 2018, 12). Vuohijärven kirkon muutoksen yhteydessä asemakaavamuutos tehtiin. Paloheinän kirkon käyttötarkoituksen muutoksessa erityispiirteenä oli se, että se tehtiin poikkeamispäätöksellä eli asemakaavasta voitiin poiketa ilman asemakaavamuutosta. Grandyn (2023) mukaan poikkeamispäätökset Helsingissä ovat nykyään harvinaisia ja lähes aina tämänkaltaisissa muutoksissa vaaditaan asemakaavamuutos. Poikkeamispäätöksestä oli kuitenkin suuri hyöty hankkeen toteutumisen ja nopeamman etenemisen kannalta.

Hallinnollisesta näkökulmasta Paloheinän ja Vuohijärven kirkkojen myynti ja käyttötarkoituksen muutos etenivät sujuvasti. Kirkollisen statuksen puuttuminen helpotti asioita. Paloheinän kirkon muutoshankkeen pääsuunnittelijan Esa Ristisuon (2023) mukaan hankkeen toteutumista edesauttoi merkittävästi se, että rakennuksella ei ollut kirkkolain mukaista statusta tai suojelupäätöstä, sillä rakennukseen voitiin tehdä vapaammin muutoksia. Vastaava tilanne oli myös Vuohijärven kirkon muutoksessa. Hoikkala (2023) mainitsi haastattelussa kuitenkin yksityiskohdan uuteen lasiverantaan liittyen. Kun kirkon muutoksen yhteydessä rakennetulle lasiverannalle haettiin rakennuslupaa, rakennuksen julkisivut laitettiin yllättäen suojeluun. (Hoikkala 2023.) Rakennus, jolla ei ollut aiemmin suojelupäätöstä, on siis ulkopuolelta jatkossa suojeltu. Ulkopuolelle tehtäviin muutoksiin pitää siis jatkossa hakea lausunnot Museovirastolta.

3.3 Arkkitehtoninen näkökulma

Luvussa 1.1 käsiteltiin sotien jälkeisen voimakkaan kirkkorakentamisen aikakaudella syntyneitä kirkkorakennuksia ja ajan sakraalirakentamiseen vaikuttaneita tekijöitä. Vuonna 1963 valmistunutta Paloheinän kirkkoa ja kolme vuotta myöhemmin valmistunutta Vuohijärven kirkkoa voidaan pitää tuolle ajalle varsin tyypillisinä esimerkkeinä. Ne ovat kirkkomaisia seurakuntataloja ja keskenään huomattavan yhdennäköisiä (ks. kuvat 13 ja 14). Kirkot sijaitsevat kuitenkin aivan erilaisissa ympäristöissä, toinen kaupungissa ja toinen maaseudulla.

Kuva 13: Vuohijärven kulttuuritalo. (Taidekeskus Salmela 2016)

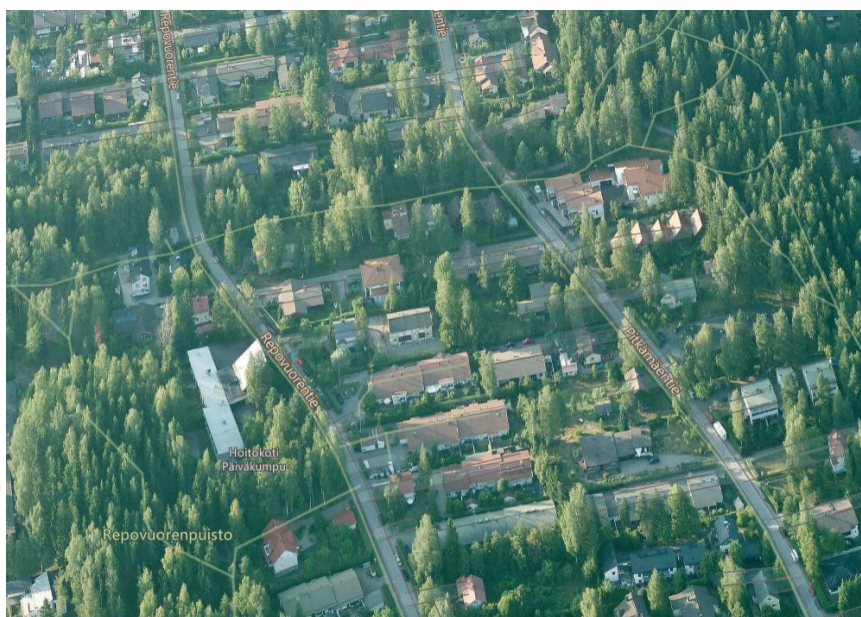
Kuva 14: Hoivakoti Päiväkumpu. (Hoivakoti Päiväkumpu 2023)

3.3.1 Ympäristö

Kirkko on usein maiseman keskipiste, ja perinteisesti se onkin rakennettu pitäjän keskusta, kirkonkylään. Se ei ole hallinnut ainoastaan maisemaa, vaan myös antanut suuntaa yhteiskunnan alueelliselle jäsentymiselle (Auranen ja Haapio 1978). Kirkkorakennus on kautta aikojen ollut myös paikallisseurakunnan toiminnan keskus, joka on rakennettu paikkakunnan parhaalle paikalle, hyvien kulkuyhteyksien päähän (Kirkkohallitus 2019, 22). Hahmollaan ja sijainnillaan kirkot ovat siis osoittaneet merkityksensä yhteiskunnassa ja ihmisten elinympäristössä.

Varsinkin maaseudulla kirkko on usein kylän keskus ja sen merkitys ympärille rakentuneelle yhteisölle on olennainen. Merkitystä lisää se, että kirkko on usein kylän viimeinen avoin toiminnassa oleva yhteisön rakennus (Gugerell ja Netsch 2019). Kaupungeissa toiminnot ovat hajanaisempia, joten kirkon asema alueen keskuksena ei ole yhtä korostunut. Kirkkorakennukset ovat kuitenkin myös kaupungeissa usein maisemasta erottuvia monumentteja. (Pessi 2008, 353.) Paloheinän ja Vuohijärven kirkot sijaitsevat hyvin erilaisissa ympäristöissä, mutta ovat olleet molemmat omissa ympäristöissään merkittävässä asemassa. Ne myös sijaitsevat hieman ympäristöään korkeammalla tasolla, mikä korostaa niiden asemaa kirkkojen noustessa ikään kuin arkisen ympäristön yläpuolelle.

Paloheinän kirkko sijaitsee rauhallisella pientaloalueella Paloheinässä, joka on vajaan 6000 asukkaan kaupunginosa Pohjois-Helsingissä (ks. kuva 18). Orasen (2020, 65) Paloheinän kirkkoa käsittelevän pro gradu -tutkielman haastatteluissa paloheinäläiset kertoivat kirkon merkityksestä heidän elinympäristössään. Kirkosta käytettiin muun muassa sanaa ”kylätalo” (Oranen 2020, 65), mikä viittaa siihen, että myös usean tuhannen ihmisen kaupunginosassa kirkolla oli merkittävä asema yhteisön kohtaamispaikkana. Asuinalue on varsin tiivis, eikä kirkko tänä päivänä näy kauas, mutta ohi kulkiessa se erottuu selkeästi pientalovaltaisesta ympäristöstään.

Kuva 15: Paloheinän kirkko (kuvassa vasemmalla reunalla) sijaitsee vihreällä ja pidentyillä pientaloalueella. (Kuvankaappaus Bing Maps 2023)

Vuohijärven kirkko sijaitsee Vuohijärven maalaiskylässä, entisen Valkealan kunnan pohjoispuolella. Nykyään Vuohijärvi on osa Kymenlaakson maakuntaa ja kuuluu Kouvolaan. Vuohijärvellä on noin 200 asukasta, minkä lisäksi kesäasukkaita on noin 500. Kylä on siis huomattavasti vilkkaampi kesäaikaan. Sen läheisyydessä sijaitsevat muun muassa Repoveden kansallispuisto ja Verlan tehdasmuseo, jotka vetävät matkailijoita lomasesonkeina. (Kymenlaakson kylät 2022.) Kirkko sijaitsee Vuohijärven keskustan risteyksessä ollen maamerkki kylän läpi kulkevalle liikenteelle (ks. kuva 16).

Kuva 16: Vuohijärven kulttuuritalo sijaitsee risteyksessä Vuohijärven kylän keskustassa. (Rautiainen 2015)

Seurakunnan rakennusten sijoituspaikat on tyypillisesti valittu huolella. Kun uusia asuinalueita on kaavoitettu, niihin on tyypillisesti osoitettu paikka myös seurakunnalle. Ristisuon (2023) mukaan seurakuntien tontit ovat usein laadultaan erinomaisia. Paloheinän kirkon tonttia hän kuvaa erittäin hyväksi ja kohtuuväljäksi, mikä teki suunnittelusta miellyttävää. (Ristisuo 2023.) Koska monille uusille asuinalueille on aikanaan kaavoitettu tontti seurakunnalle, on niillä myös tärkeä rooli alueen kaupunkirakennetta rikastavana tekijänä. Sillä on siis merkitystä, mitä seurakunnan toiminnalle varatulle paikalle sijoitetaan alkuperäisen toiminnan päättyessä.

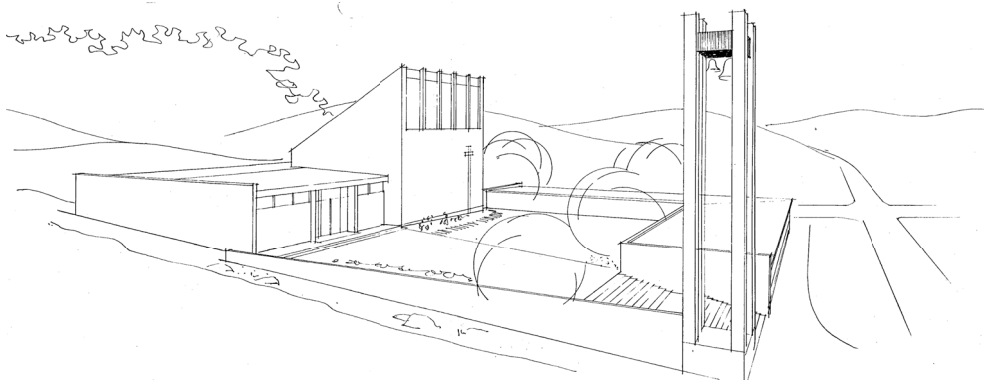
Rakennuksen sijainti vaikuttaa oleellisesti sen käytettävyyteen ja saavutettavuuteen. Vaikka Paloheinän kirkossa toiminta lakkasi, löytyi tontille uusia käyttömahdollisuuksia helposti. Purkusuunnitelmien myötä tontille kaavailtiin ensin lisää asumista, joka olisi sopinut hyvien kulkuyhteyksien päässä olevalle ja halutulle asuinalueelle luontevasti. Kun kiinteistökehittäjälle ehdotettiin Paloheinän kirkon tonttia hoivakodille, oli sen sijainti sillekin positiivinen tekijä. Kirkko sijaitsee kauniilla tontilla, ja pidetyllä alueella, mikä lisäsi sen potentiaalia uudelleenkäytölle (Grandy 2023).

Uudelleenkäytön kannalta kirkon sijaintia kaupungissa voidaan pitää maaseutua parempana potentiaalisten käyttäjien löytymisen takia. Toisaalta myös Vuohijärvellä kirkon uudelleenkäyttö koettiin kannattavaksi, sillä alue ja sen läheisyydessä sijaitsevat kulttuuri- ja luontokohteet vetävät muutenkin kävijöitä. Pystyttiin siis arvioimaan, että myös uuteen luonto- ja kulttuuritaloon riittäisi vierailijoita. Kirkko sopi

sijainniltaan luontevasti myös Taidekeskus Salmelan toimisto- ja taidevarastokäyttöön. (Hoikkala 2023.) Taidekeskus Salmelan pääkohde sijaitsee noin puolen tunnin ajomatkan päässä Vuohijärveltä. Oli onni, että Vuohijärven kirkolle löytyi uusi omistaja, joka näki myös kirkon sijainnin mahdollisuutena.

3.3.2 Rakennukset

Paloheinän ja Vuohijärven kirkot ovat varsin pienikokoisia moderneja kirkkoja, mutta erityisesti Vuohijärven kirkossa on oman ympäristönsä mittakaavassa havaittavissa myös monumentaalisia piirteitä. Kirkon korkea kellotorni on näyttävä elementti (ks. kuva 17). Pakilan seurakunnan kakkoskirkoksi rakennettu Paloheinän kirkko sen sijaan on vaatimattomampi kaupunkikirkko. Molemmat kirkot erottuvat kuitenkin ympäristöistään.

Kuva 17: Vuohijärven kirkon perspektiivikuva. (Vuorinen 1964)

Paloheinän arkkitehtuuria ei nähty säilyttämisen arvoisena, vaikka sillä katsottiin olevan paikallista merkitystä. Vuohijärven kirkkoa pidettiin kulttuurihistoriallisesti ja alueellisesti merkittävänä kokonaisuutena, mutta myöskään sitä ei ollut suojeltu. Kirkoilla ei ollut valtakunnallista merkittävyyttä, eivätkä ne saavuttaneet arvostettua asemaa oman aikakautensa sakraalirakennusten joukossa. Niiltä puuttui kirkkolain mukainen kirkkostatus, ja lisäksi ne olivat nuoria ja varsin vaatimattomia rakennuksia aikansa tunnettujen kirkkojen rinnalla. Näistä syistä koen, että niillä oli suurempi riski tulla puretuiksi. Toisaalta samoista syistä niiden muutoksensietokykyä voitiin pitää parempana ja siten ne lopulta sopeutuivatkin varsin hyvin uudelleenkäytet-

täväksi. Voidaan siis todeta, että arkkitehtoniset tekijät, joiden myötä kirkkoista oli tiin ehkä valmiita luopumaan herkemmin, edesauttoivat toisaalta niiden säilymistä. Myös muut rakennuksen ominaisuudet vaikuttivat siihen, että kirkot sopivat uudelleenkäytettäviksi. Kiinteistökehittäjä Anna-Maija Grandyn (2023) mukaan kohteesta näkee varsin nopeasti, onko sillä mahdollisuuksia uudelleenkäytölle. Ensimmäiseksi hän kiinnittää huomiota runkosyvyyteen, kerroskohtaiseen pinta-alaan ja luonnonvalon saantiin. (Grandy 2023.) Paloheinän ja Vuohijärven kirkot ovat varsin pienikokoisia ja runkosyvyydeltään inhimillisiä, joten niihin pystyttiin sijoittamaan uuden toiminnan mukaisia tiloja luontevasti.

Paloheinän kirkko on hoivakodin myötä menettänyt enemmän alkuperäistä kirkollista luonnettaan, koska kirkolliset symbolit on poistettu. Vuohijärven kirkon kello torni, sekä ristisymboli kirkkosalin julkisivussa toimivat edelleen alkuperäisen funktion varmistajina. Molempien aiempaa kirkollista luonnetta korostavat kuitenkin kirkkosalien kohdalla voimakkaasti nousevat pulpettikatot.

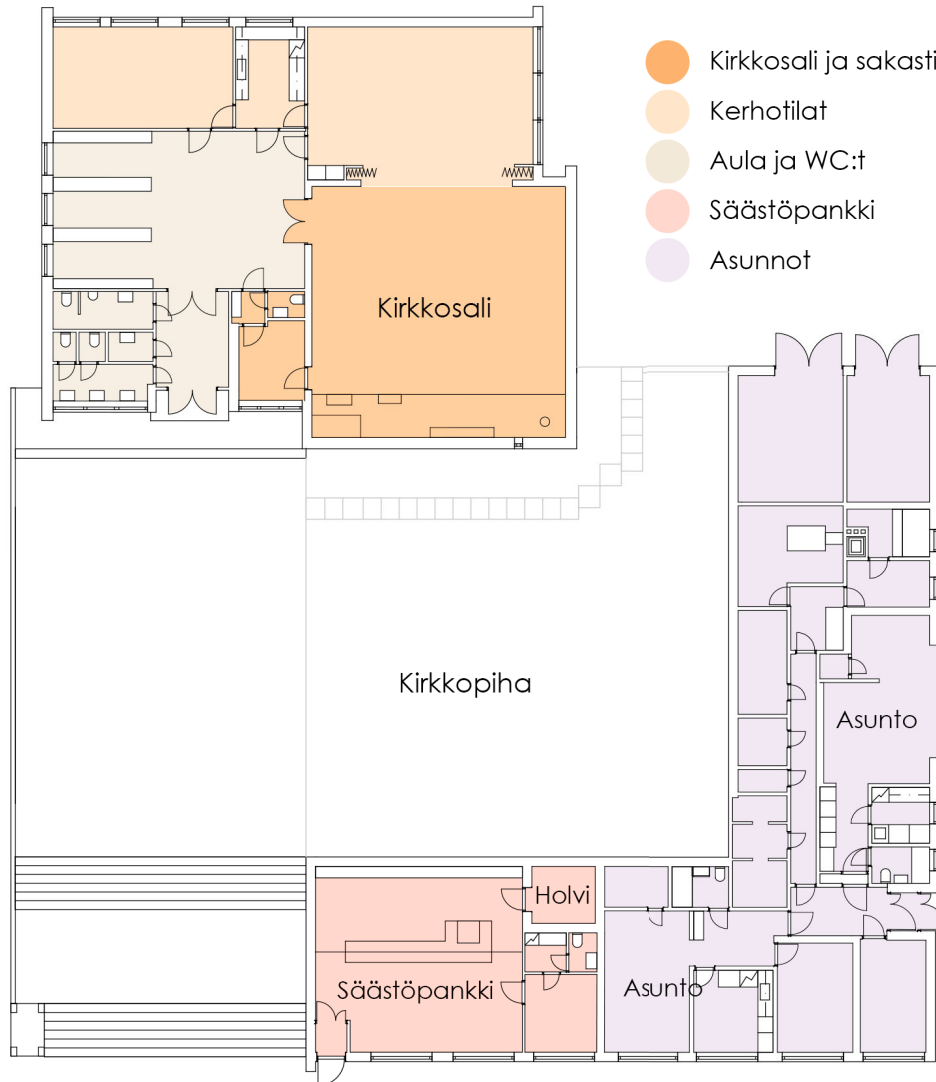
3.3.3 Tilat

Paloheinän kirkko ja Vuohijärven kirkko ovat ajalleen tyypillisiä kirkkoja, joissa on kirkkosalin lisäksi merkittävässä määrin myös muita tiloja. Muut tilat eivät ole kuitenkaan häivyttäneet kirkkosalin merkitystä, sillä sen massa on korostainen. Airaksen (1992, 92) mukaan modernissa kirkkoarkkitehtuurissa päästiin monipuolimpiin toiminnallisiin ratkaisuihin, kun satulakattoisen kirkkotyyppin sijaan alettiin suosia viistokattoisia ratkaisuja. Paloheinän kirkon ja Vuohijärven kirkon kaltaisissa ratkaisuissa yksi selkeä viistokate määrittää kirkon päävolyymin. Viistokatteiseen rakennusosaan on voitu helposti liittää muita, usein tasakattoisia, aputiloja sisältäviä rakennusosia. (Airas 1992, 92.)

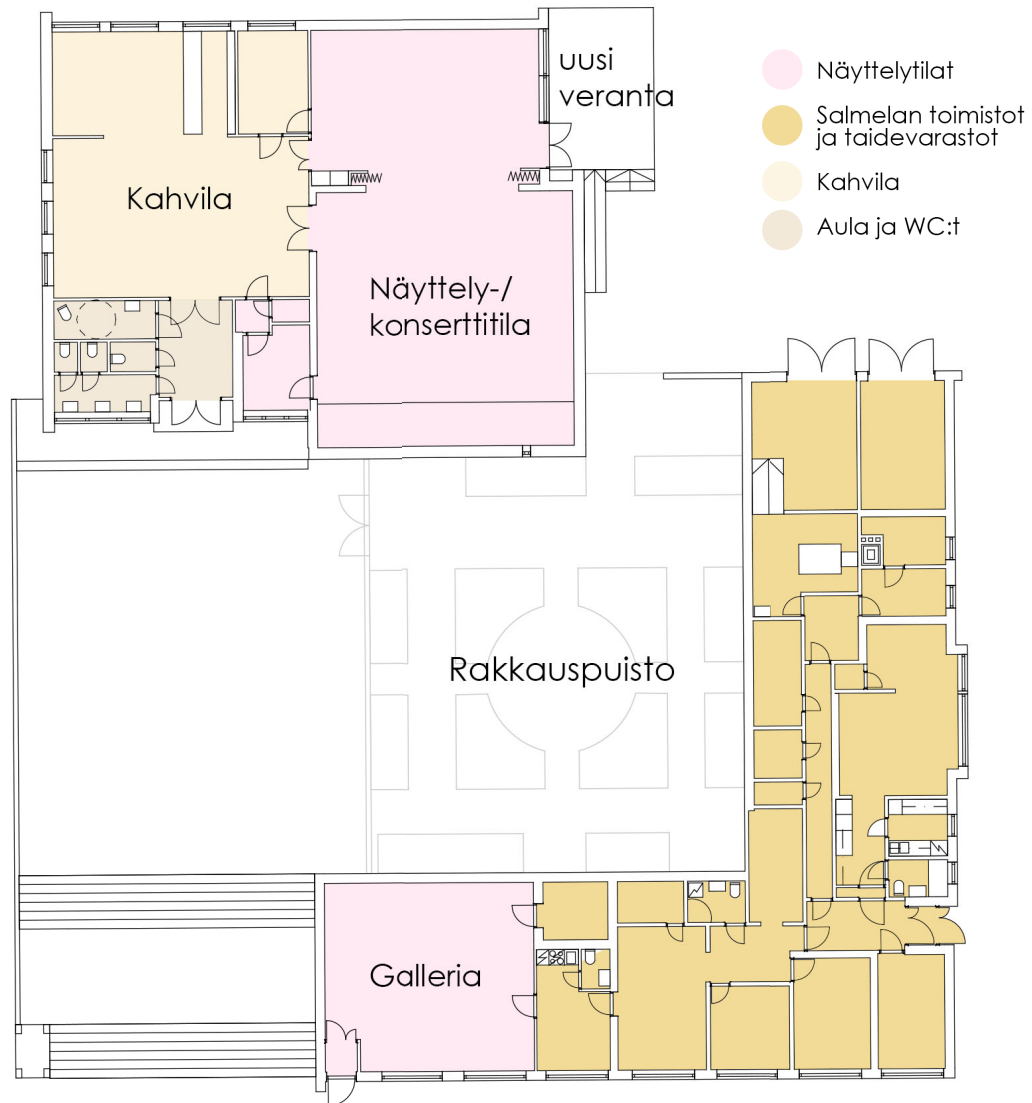
Vuohijärven kirkon rakennuskokonaisuus muodostuu kirkkosalin sisältävästä päärakennuksesta ja erillisestä L-muotoisesta asunto- ja toimistosiiivestä (ks. kuva 18). Asunto- ja toimistosiiivessä oli alunperin kaksi asuntoa ja Säästöpankin konttori. Molemmat rakennukset ovat yksikerroksisia, mutta sijaitsevat eri tasoissa. Rakennusten väliin muodostuu suojaisia kirkkopiha, jossa voitiin järjestää ulkotilaisuuksia.

Hoikkalan (2023) mukaan Vuohijärven kirkon käyttötarkoituksen muutos pyrittiin tekemään mahdollisimman pienin sisätilamuutoksin. Muutokset olivatkin lopulta pääosin pienimuotoisia tilajärjestelyjä sekä esteettömyyden parantamista. Päärakennuksessa naulakon ja kerhohuoneen välinen kevyt väliseinä poistettiin, jotta uutta

kahvilaa saatiin laajennettua aulaan (ks. kuva 20). Näyttelytilan yhteyteen rakennettiin uusi lasinen veranta (ks. kuva 21). Asuntosiivessä poistettiin ovia ja tehtiin pieniä muutoksia, mutta pääosin alkuperäiset tilat toimivat sellaisinaan taidekeskus Salmelan talvitoimistona ja taidevarastona. Asuinsiipeen sijoitettiin myös yksi galleriatila, (Hoikkala 2023.) Uuden käyttäjän tilaohjelma oli luonteeltaan mukautuva, joten uusien tilojen sovittaminen rakennukseen oli varsin helppoa. Varsinkin asuntosiivessä on edelleen hahmotettavissa alkuperäiset asuntojen huonejaot, jotka pitkälti määrittivät uusien tilojen luonteen. Kulttuuritalon uusi pohjapiirros on esitetty kuvassa 19.

Kuva 18: Vuohijärven kirkon pohjapiirros. (1:300) Yksinkertaistettu pohjakuva, piirtänyt tekijä Vuorisen 1964 pohjapiirrosta mukailen.

Kuva 19: Vuohijärven kulttuuritalon pohjapiirros. (1:300) Yksinkertaistettu pohjakuva, piirtänyt tekijä Vesalan 2014 pohjapiirrosta mukaillen.

Kuva 20: Entisen kerhuhuoneen ja aulan välistä väliseinää purettiin, jotta uutta kahvilaa saatiin laajennettua.

Kuva 21: Uusi lasinen veranta on yhteydessä näyttelytilaan. Kirkon julkisivuun kiinnitetty näyttelyn mainos.

Paloheinän kirkko oli alun perin T-muotoinen rakennus, joka koostui kirkkosali-vestä ja asuinsiivestä (ks. kuva 22). Kirkkosaliin oli sijoitettu sekä kirkkosali että seurakuntasali, jotka olivat yhteydessä toisiinsa. Asuinsiiveen oli sijoitettu kirkon työntekijöiden asuntoja sekä tilat päivähoitotoiminnalle. Rakennuksessa on pääkerroksen lisäksi pääosin maan päällä sijaitseva kellarikerros, johon sijoittui alun perin kerhotiloja, asuntojen aputiloja ja teknisiä tiloja.

Paloheinän kirkossa tehdyt tilamuutokset olivat Vuohijärven kirkon muutoksia suuremmat aivan toisenlaisen käyttötarkoituksen takia. Hoivakodin tiloilla on tiettyjä vaatimuksia, joiden takia muutoksia kirkkoon oli tehtävä runsaasti. Lähtökohtana oli, että kirkkosali haluttiin säilyttää, mutta muualle voitiin tehdä suurempia muutoksia (Ristisuo 2023). Olemassa olevaan rakennukseen ja sen uuteen lisäsiiveen sijoitettiin kahteen ryhmäkotiin jakautuen 30 tehostetun hoivan asuntoa sekä 4 vuokra-asuntoa. Suunnilleen puolet asuinhuoneista sijoitettiin lisäsiiveen ja puolet alkuperäiseen rakennukseen (ks. kuva 23). Vanhaan autotalliin sijoitettiin keskuskeittiö (ks. kuvat 24 ja 25).

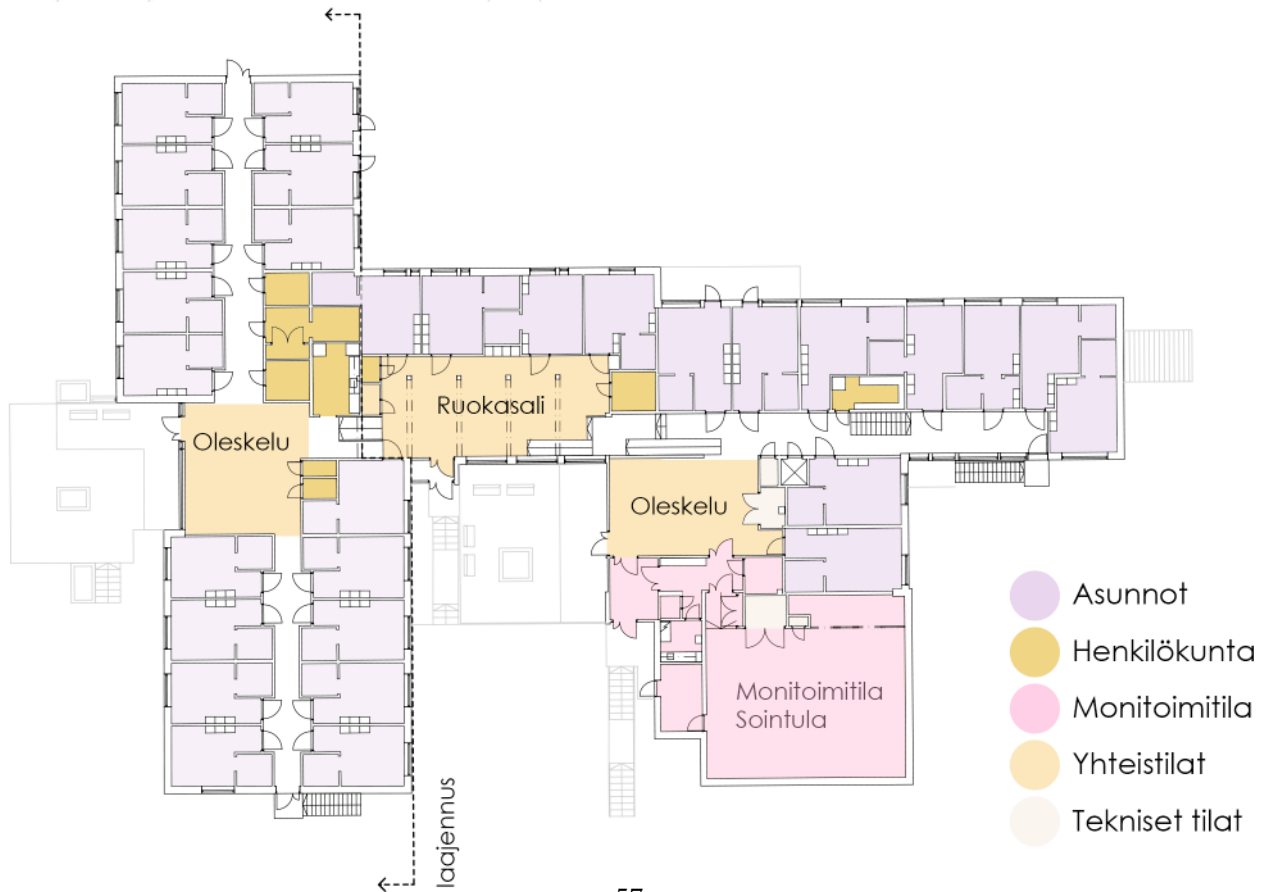
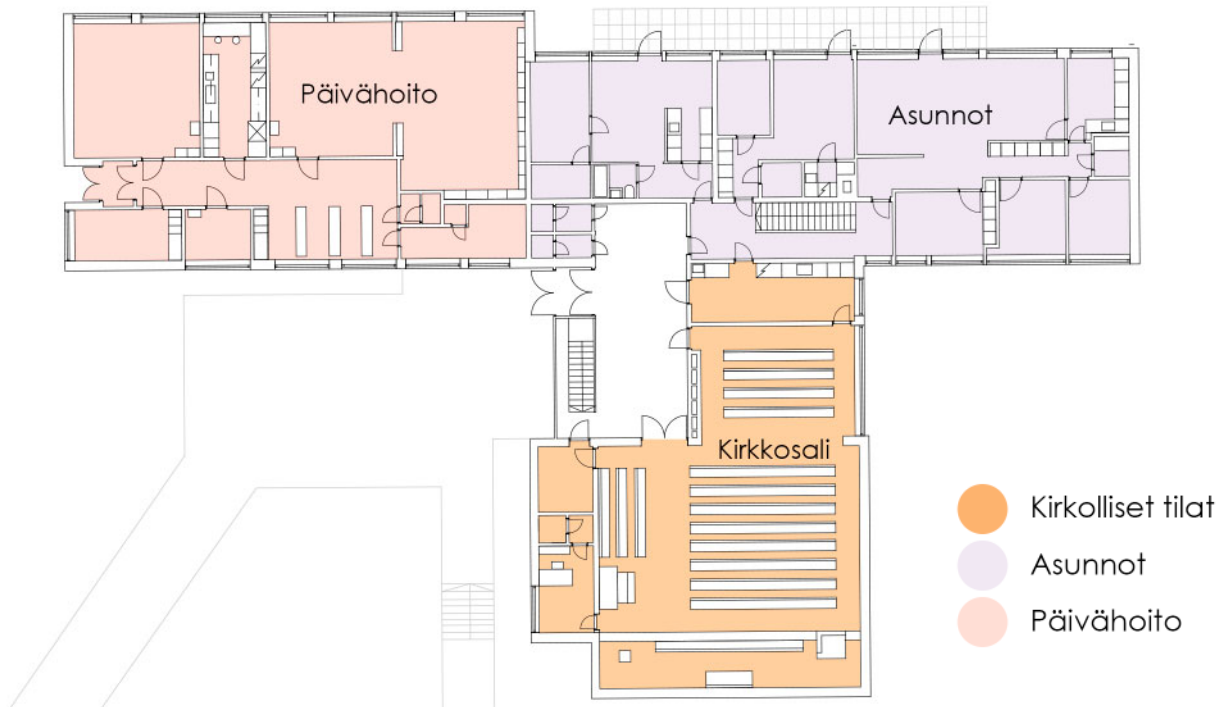
Hoivakodin tiloista ei muodostunut sokkeloisia ja käytävät pysyivät inhimillisen pituisina. Kulkureiteiltä saatiin näkymiä ulos, mitä pidettiin tärkeänä hoivakodissa. Myös esteettömyys oli otettava erityisen hyvin huomioon. Koska rakennus oli alun perin rakennettu tontille maaston mukaan, sen sisällä oli useita tasoeroja. Tästä syystä sisälle oli rakennettava luiskat. (Ristisuo 2023.)

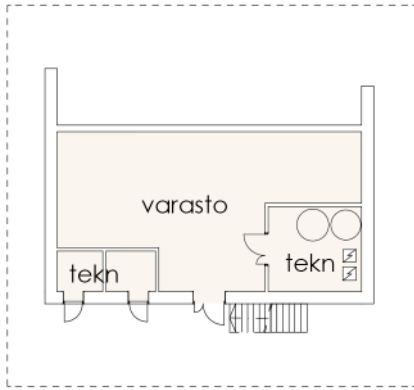
Kuva 22 (yllä sivu 57): Paloheinän kirkon 1. kerroksen pohjapiirros. (1:300) Yksinkertaistettu pohjakuva, piirtänyt tekijä Siitosen 1962 pohjapiirrosta mukaillen.

Kuva 23 (alla sivu 57): Hoivakodin 1. kerroksen pohjapiirros. (1:400) Yksinkertaistettu pohjakuva, piirtänyt tekijä Haroman & Ristisuon 2014 pohjapiirrosta mukaillen.

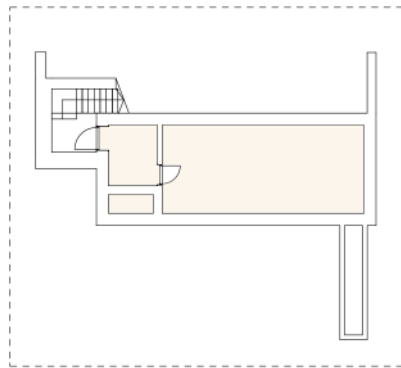
Kuva 24 (yllä sivu 58): Paloheinän kirkon kellarikerrosten pohjapiirroset. (1:300) Yksinkertaistettu pohjakuva, piirtänyt tekijä Siitosen 1962 pohjapiirrosta mukaillen.

Kuva 25 (alla sivu 58): Hoivakodin kellarikerrosten pohjapiirroset. (1:300) Yksinkertaistettu pohjakuva, piirtänyt tekijä Haroman & Ristisuon 2014 pohjapiirrosta mukaillen.

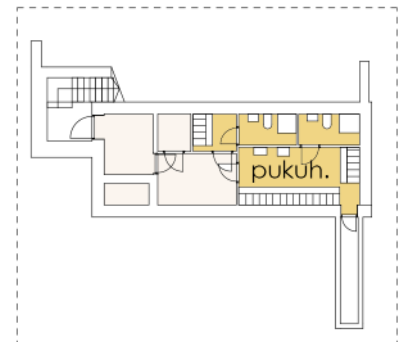

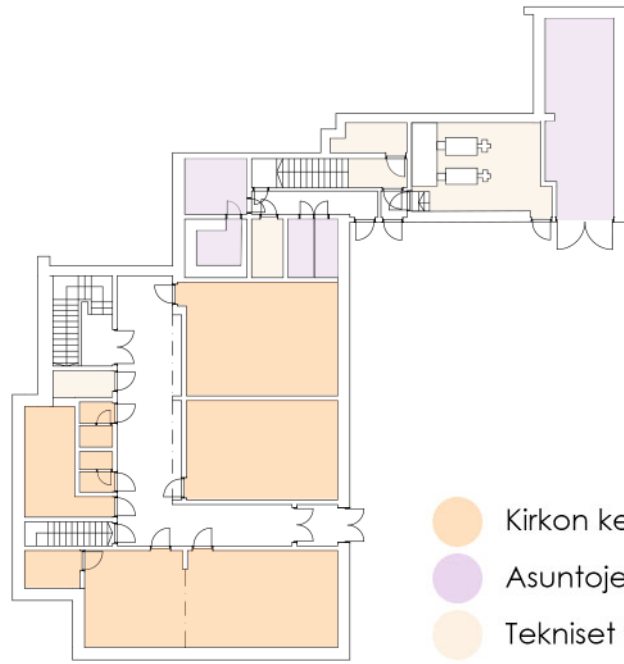
lisäsiipi 0.krs.

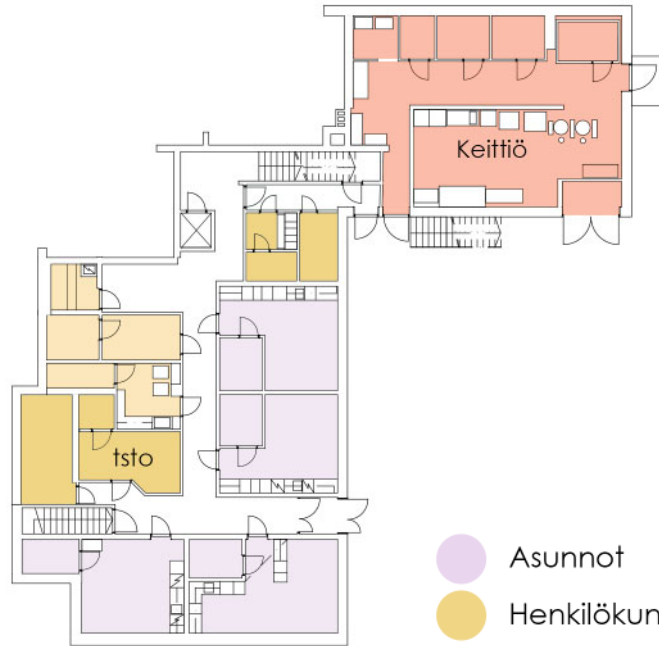
kellari -1. krs.

kellari -1. krs.

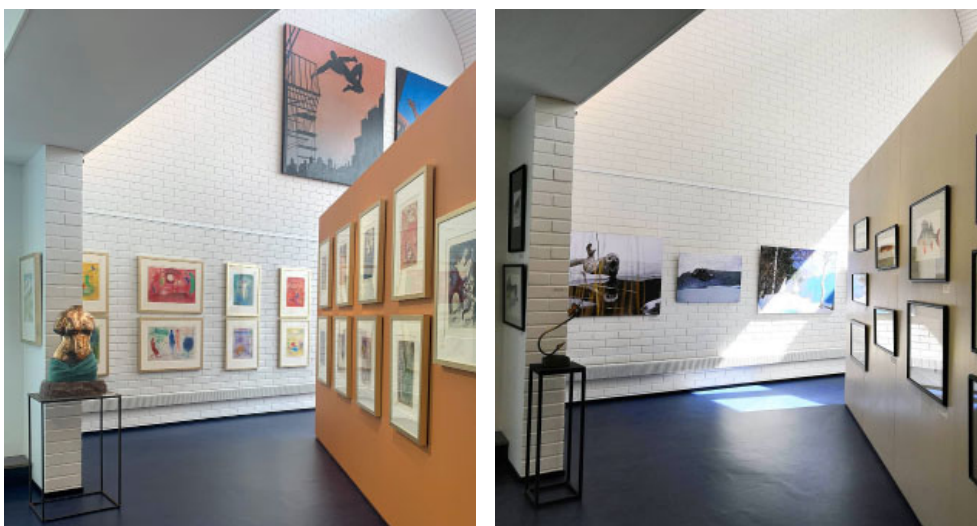
- Kirkon kerhotilat
- Asuntojen aputilat
- Tekniset tilat

- Asunnot
- Henkilökunta
- Keittiö
- Yhteistilat
- Tekniset tilat

Kirkkorakennukseen toteutetun hoivakodin voidaan katsoa poikkeavan perinteisestä hoivakotiratkaisusta ja mahdollisesti tekevän asumiskokemuksesta ihmisläheisemmän. Ristisuo (2023) mukaan Paloheinän kirkkoon suunniteltu hoivakoti eroaa tehokkaista ja laitosmaisista perusratkaisuista, joilla hoivakodit usein toteutetaan. Paloheinässä hoivakoti sijoitettiin uniikkiin olemassa olevaan rakennukseen, joten vanhaan osaan sijoitetuista asukkaiden huoneista tuli enemmän yksilöllisiä. Kun asukkaan oma huone eroaa hieman naapurin huoneesta, tuntuu oma tila yksilöllisemmältä ja henkilökohtaisemmalta. (Ristisuo 2023.)

Kirkkojen merkittävin tila, kirkkosali, säilyi molemmissa kohteissa käyttötarkoituksen muutoksen myötä. Vuohijärven kirkossa kirkkosalin ja seurakuntasalin välinen liukuoviseinä purettiin, jotta tilaa saatiin laajennettua isompien konserttien tarpeita vastaavaksi. Salissa järjestettiin erityisesti avajaisten jälkeen useita konsertteja. (Hoikkala 2023.) Kirkkosali toimii myös näyttelyiden päätilana. Korkea tila ja siirrettävät seinät mahdollistavat taiteen esillepanon (ks. kuvat 26 ja 27).

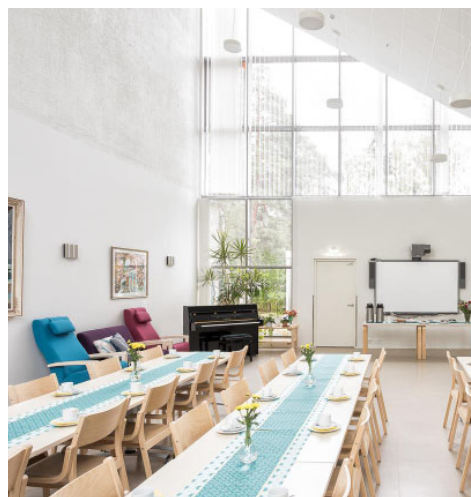
Kuvat 26 ja 27: Taidetta esillä Vuohijärven kulttuuritalossa. Siirrettävät seinät keskellä entistä kirkkosalia antavat lisää tilaa taiteen ripustamiseen. (Taidekeskus Salmela 2022) (Taidekeskus Salmela 2018)

Paloheinässä kirkkosali muutettiin monitoimitila Sointulaksi (ks. kuvat 28 ja 29). Sen yhteydessä ollut seurakuntasalin tila otettiin kuitenkin muutoksen myötä hoivakodin käyttöön asuinhuoneina. Kirkkosaliin toteutettu monitoimitila toimii paikallisyhteisön kokoontumistilana, vaikka muu rakennus on ainoastaan hoivakodin asukkaiden käytössä (Ristisuo 2023). Sointulaa on mahdollista vuokrata erilaisia tilaisuuksia var-

ten iltaisin ja viikonloppuisin. Lisäksi päivisin siellä järjestetään esimerkiksi vanhus-ten päivätoimintaa myös hoivakodin ulkopuolisille vanhuksille. Monitoimitilaan jär-jestettiin kulku niin, että se on ulkopuolisten käytettävissä, mutta toimii myös osana hoivakotia asukkaiden kokoontumista varten (Ristisuo 2023). Kirkkojen uudelleen-käytön kohdalla erityisesti kirkkosaliin tehtäviin muutoksiin täytyy suhtautua kriit-tisesti, sillä kirkkosali on tilallisesti ja toiminnallisesti rakennuksen merkittävin tila. Molemmissa kirkoissa kirkkosali säilyi rakennusten päätilana ja ne myös pääosin säilyivät julkisessa käytössä, minkä voidaan katsoa lisäävän ratkaisujen onnistumista.

Kuva 28: Paloheinän kirkon entinen kirkkosali toimii monitoimitilana.

Kuva 29: Monitoimitilaa voi vuokrata omia tilaisuuksia varten. (Ravintola Päiväkumpu 2023)

Vuohijärven kirkon piha-alueelle suunniteltiin vielä jälkikäteen Rakkauspuisto (ks. kuva 30). Kiviselle ja muhkuraiselle kirkkopihalle suunniteltiin istutuksia ja tuotiin sekä pysyviä, että ajoittain vaihtuvia veistoksia. (Hoikkala 2023.) Puisto on merkit-tävä lisätila kesäaikaan ja tarjoaa kävijöille paikan pysähtyä ja nauttia taiteesta myös ulkona. Muutos lisäsi merkittävästi ulkotilan viihtyisyyttä alkuperäiseen tilanteeseen nähden. Vierailijoiden kokemuksta parannettiin myös paremmalla paikoitusalueel-la. Hoikkalan (2023) mukaan eräs maanomistaja oli häneen yhteydessä ja kauppasi kirkkoa vastapäätä olevaa maa-aluetta kulttuuritalon käyttöön. Siihen rakennettiin paikoitusalue vierailijoille. Lisätila tuli tarpeeseen, sillä kirkon omalla tontilla oli tilaa vain muutamalle autolle. (Hoikkala 2023.)

Kuva 30: Rakennusmassojen väliselle entiselle kirkkopihalle suunniteltiin Rakkauspuisto, jossa on esillä sekä pysyviä että vaihtuvia veistoksia. (Taidekeskus Salmela 2016)

Paloheinän kirkon tonttia käsiteltiin niin, että se toimisi mahdollisimman hyvin hoivakodin käytössä ja kannustaisi asukkaita ulkoilemaan. Maastoa muokattiin jonkin verran, jotta kulkeminen piha-alueella olisi esteetöntä. Lisäksi asukkailla on käytössään kaksi uutta aidattua viherpihaa. Ristisuon (2023) mukaan pihasuunnittelusta jouduttiin joustamaan taloudellisten paineiden takia. Ympäristöä voitiin kuitenkin säästää ja pihatyöt pitää pienimuotoisina, koska kyseessä oli olemassa oleva kohde. (Ristisuo 2023.) Vain vähäistä tarvetta muokata voidaankin pitää etuna rakennusten uudelleenkäytössä, koska olemassa oleva tontti on jo yleensä lähtökohtaisesti toimiva.

Paloheinän kirkon ja Vuohijärven kirkon käyttötarkoituksen muutokset eroavat toisistaan toimenpiteiden kokoluokan suhteen. Muutoksen kokoluokkaan vaikutti uusien tilaohjelmien erilaiset vaatimukset. Hoivakodin toiminta eroaa alkuperäisen käyttötarkoituksen luonteesta olennaisesti. Kulttuuritalo ja taidekeskuksen toimistotilat eivät sen sijaan itsessään sisältäneet merkittäviä vaatimuksia. Olemassa oleva rakennus palveli myös uutta käyttötarkoitusta erinomaisesti, joten muutokset pysyivät vähäisinä. Myös rakennettu lisäsiipi teki Paloheinän kirkon muutoksesta huomattavasti Vuohijärven kirkon muutosta suuremman.

3.4 Sosiaalinen näkökulma

Edellä käsiteltiin uuden käyttötarkoituksen sovittamista kirkkoon arkkitehtonisesta näkökulmasta. Koska kirkkoon liittyy fyysisen rakennuksen lisäksi vahvasti myös henkinen ulottuvuus, täytyy se huomioida myös käyttötarkoituksen muutokseen ryhdyttäessä. Uuden toiminnan täytyy sopia rakennukseen myös arvoiltaan. Kirkkolain (1993) mukaan vihitty kirkko on pidettävä Jumalan huoneena eikä sitä saa käyttää pyhyteen soveltumattomiin tarkoituksiin. Aivan mitä tahansa toimintaa ei siis nähdä kirkkoon sopivana kirkollisen toiminnan lakattuakaan. On kuitenkin vaikea yksiselitteisesti määrittää, mihin raja vedetään. Kullakin ihmisellä on henkilökohtainen näkemys siitä, millainen toiminta kirkkoon sopii. Näkemykseen vaikuttaa se, mitä arvoja ja merkityksiä ihminen kirkkorakennukseen yhdistää. Seurakunta tekee lopulta päätöksen siitä, mille taholle kirkko ollaan valmiita myymään.

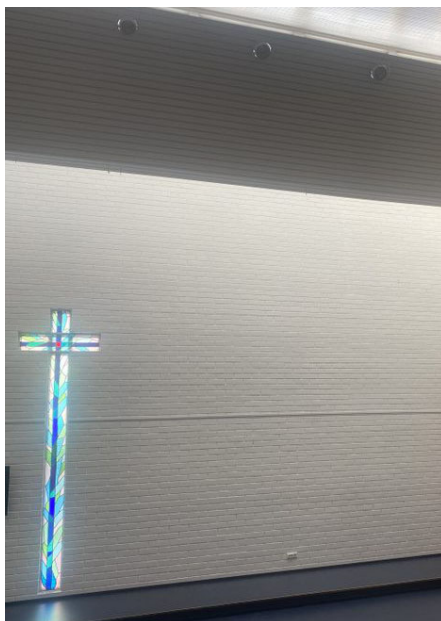
3.4.1 Arvojen kohtaaminen

Kun kirkon käyttötarkoitus muuttuu, osa sen alkuperäiseen käyttötarkoitukseen liitetystä arvoista väistämättä muuttuu tai katoaa. Esimerkiksi käyttöarvo muuttaa muotoaan, kun rakennus ei palvele enää siinä tarkoituksessa, johon se on alun perin tarkoitettu. Toisaalta voidaan katsoa, että kirkon elinkaaren jatkumisella on erityistä arvoa, sillä käyttöä voidaan jatkaa. Monet arvot säilyvät myös uuden käyttötarkoituksen myötä, minkä takia uudessa toiminnassa on huomioitava rakennuksen alkuperäinen käyttötarkoitus. Kirkolla on uudenkin käyttötarkoituksen myötä edelleen esimerkiksi historiallista arvoa ja muistoarvoa.

Paloheinän ja Vuohijärven kirkkojen uudet käyttötarkoitukset hyväksyttiin kirkon arvoihin sopivina toimintoina. Seurakuntien luovuttua rakennuksista niille oli tärkeää, että rakennusten kirkollinen luonne huomioitaisiin uuden toiminnan yhteydessä. Kouvolan seurakuntayhtymän (2013) kokouksessa linjattiin seuraavaa: *”Kirkkorakennuksen tuleva käyttö tulee huomioimaan rakennuksen perinteitä. Kaikessa toiminnassa tullaan huomioimaan rakennuksen arvokkuus ja se, että se on toiminut kirkkona.”* Uusi omistaja sitoutui vaalimaan rakennuksen arvokasta luonnetta ja ottamaan sen toiminnassaan huomioon. Taide- ja kulttuuritoiminta voitiin helposti nähdä luontevana ja hyväksyttävänä jatkumona kirkon elinkaareissa. Kulttuuritalo sai alueella hyvän vastaanoton ja sekä avajaiset, että myöhemmät näyttelyt ovat keränneet runsaasti vierailijoita (Hoikkala 2023).

Kun hoivakoti Päiväkumpu avasi ovensa Paloheinän kirkossa, Huttusen (2015) artikkeli *”Ei enää kirkko, mutta edelleen ihmisten palveluksessa”* julkaistiin Kirkko ja kaupunki -lehdessä. Otsikko kiteyttää hyvin sen, että hoivakotitoiminta nähtiin kirkollisen toiminnan tavoin yhteisöä ja ihmistä palvelevana, ja siten kirkon arvoihin sopivana toimintana. Myös Orasen (2020, 65) mukaan vanhan toiminnan säilyminen sosiaalisena lisäsi tehdyn ratkaisun hyväksyntää.

Rakennuksen historia kirkkona voi tuoda lisäarvoa myös uudelle toiminnalle. Taiteesta ja musiikista kiinnostunut vierailija voi Vuohijärven kulttuuritalossa halutesaan edelleen harjoittaa myös hengellisyyttään. Erityisesti kirkkosalin tunnelma ja ympäröivä miljöö tarjoavat kokijalle mahdollisuuden hiljentyä. Toisin kuin Paloheinässä Vuohijärven kirkossa kirkollisia symboleitakin on yhä esillä. Kirkkosalin seinässä on kiinteä ristilasimaalaus (ks. kuva 31), joka muistuttaa kävijää rakennuksen historiasta. Kellotornissa on edelleen kirkonkello (ks. kuva 32), jota silloin tällöin soitetaan vierailijaryhmille edelleen (Hoikkala 2023).

Kuva 31: Vuohijärven kirkon lasimaalaus muistuttaa rakennuksen historiasta.

Kuva 32: Vuohijärven kirkon kellotornissa on edelleen kello.

Myös Paloheinän hoivakodin asukkaat ja työntekijät saattavat kokea rakennuksen historian kirkkona merkityksellisenä. Kirkkoa kohtaan koetaan tietynlaista arvostusta, vaikkei uskonto olisikaan isossa osassa elämää. Kirkkorakennus vaikutti suunnitteluratkaisuihin tehden tiloista ja asunnoista ihmisläheisempiä ja henkilökohtaisempia. Tämän lisäksi on hyvinkin mahdollista, että myös aineettomat arvot, joita kirkkoihin liitetään vaikuttavat asukkaiden kokemukseen positiivisesti.

3.4.2 Yksityinen ja julkinen

Kirkot koetaan kaikkien yhteisiksi ja vapaasti vierailtavaksi tiloiksi (Pessi 2008). Suomessa kirkoissa ei ole pääsymaksua, vaan ne ovat kaikkien saavutettavissa kirkon aukioloaikojen puitteissa. Kirkkojen uudelleenkäytössä tuleekin huomioida myös uuden toiminnan luonne ja se, miten rakennuksen uusi julkisuusaste osoitetaan selkeästi ihmisille.

Vuohijärven kirkon käyttötarkoituksen muutoksen myötä toiminnan luonne säilyi pääosin julkisena. Luonto- ja kulttuuritalo on avoinna vierailijoille sen aukioloaikojen puitteissa. Paloheinän kirkon muutoksen myötä rakennuksen toiminta muuttui sen sijaan yksityiseksi. Hoivakoti on avoinna ainoastaan sen asukkaille ja heidän vierailijoilleen. Kirkkosali kuitenkin säilytettiin yhteisölle avoimena tilana, jota voidaan vuokrata myös ulkopuolisille henkilöille. Osittaisen julkisuuden ja avoimuuden säilyttämistä pidettiin uuden käyttötarkoituksen myötä tärkeänä. Kirkkosalin säilyttäminen ja mahdollisuus vuokrata sitä myös ulkopuolelle olikin edellytyksenä myös poikkeamispäätöksessä (Grandy 2023).

Uuden toiminnan luonteella on merkitystä myös rakennuksen ympäristölle. Vaikka hoivakotitoiminta teki Paloheinän kirkosta pääasiassa avoimen ainoastaan sen asukkaille, säilytti se kuitenkin samalla myös julkisen luonteensa. Hoivakodin työntekijöiden ja vierailijoiden kulkeminen tuovat liikettä rakennuksen ympäristöön. Hoivakoti tuo asuinalueelle ympäristöstä poikkeavaa toimintaa, mikä lisää elämää ja rikastaa alueen identiteettiä. Ristisuon (2023) mukaan tällaiset julkiset yhteisöä tukevat rakennukset tulisi säilyttää kaupunkirakenteessa paremmin, sillä jos kaikki tällaiset rakennukset puretaan ja tontit kaavoitetaan asumista varten, samalla kaupunkirakenne köyhtyy. (Ristisuo 2023.) Ideaalitalanteessa kirkot voisivat jatkossakin palvella alueen asukkaita tarjoten tilan yhteisön kokoontumiselle, vaikka kirkollinen toiminta loppuisi ja kirkko uudelleenkäytettäisiin.

3.5 Tekninen näkökulma

Modernin kirkon uudelleenkäytön haasteena ovat sen rakennusajankohdalle tyyppilliset rakenneratkaisut. Esimerkiksi matala rakentaminen ja käytetyt rakennusmateriaalit ovat aiheuttaneet ongelmia. Aikanaan tehdyt puutteelliset rakenneratkaisut yhdessä ylläpidon laiminlyönnin kanssa vaikuttavat merkittävästi rakennuksen kuntoon, ja siten siihen, miten potentiaalisena se nähdään uudelleenkäytön kannalta. Kun kirkon käyttötarkoitus muutetaan toiseksi, tekniseksi haasteeksi nousee myös uuden tekniikan sovittaminen olemassa olevaan rakennukseen. Lisääntynyt ja uudenlainen käyttö kasvattaa tyyppillisesti ilmanvaihdon ja lämmityksen tarvetta. Märkätilojen lisääminen taas edellyttää vesi- ja viemäriasennuksia. (Museovirasto 2020, 134.)

Kun Paloheinän ja Vuohijärven kirkoista päätettiin luopua, ne olivat alle 50 vuoden ikäisiä, ja näin ollen niitä voidaan pitää nuorina rakennuksina. Ne olivat kuitenkin tulleet peruskorjaukseen ja niissä oli monia rakennusaikakaudelleen tyyppisiä rakenneratkaisuja, jotka eivät ole olleet kosteusteknisesti toimivia. Paloheinässä päätettiin tekemään erittäin mittava peruskorjaus, kun taas Vuohijärvellä riittivät pienemmät korjaustyöt.

Rakennuksen kunto ja korjaustoimenpiteet

Kun vanhaa rakennusta korjataan, voidaan yleensä ottaa huomioon rakennuksen rakentamisajankohta ja suhteuttaa tekniset vaatimukset siihen. Lähtökohtaisesti korjaus ei saa heikentää olosuhteita, muttei niitä tarvitse myöskään tuoda nykyvaatimusten tasolle (Ristisuo 2023). Kun käyttötarkoitus kuitenkin muuttuu toiseksi, se saattaa asettaa rakennustekniikalle korkeampia vaatimuksia. Ongelmia syntyy muun muassa lämpötekniiseen toimivuuteen ja rakenteiden terveyteen liittyen (Ristisuo 2023). Paloheinän ja Vuohijärven kirkon aikakaudella rakennustekniikat ovat kehittyneet huomattavasti. Rakenteet on voitu tehdä ohuina, koska markkinoilla on ollut saatavilla uudenlaisia eristeitä. Nykyajan näkökulmasta rakenteet eivät kuitenkaan toimi halutulla tavalla. (Ristisuo 2023.)

Paloheinän kirkko kärsi mittavista kosteusvaurioista, minkä takia lopulta kaikkia osia siitä ei voitu enää käyttää. Kun muutossuunnitteluun ryhdyttiin, oli tiedossa, että kosteusvauriot ovat mittavat, sillä vedet olivat tulleet sisään rakennukseen. Kosteusvauriot johtuivat vesikattovuodoista, putkivuodoista ja salaojien puutteellisuudesta

sekä osittain kokonaan puuttuvista salaojista. (Grandy 2023.) Paloheinän kirkossa oli kaksi toisiaan vasten laskevaa pulpettikattoa, joiden välissä oli tasakattoinen osuus, joka keräsi vettä ja lunta. Koska sitä oli mahdotonta saada kosteusteknisesti toimimaan, tilalle suunniteltiin harjakattoinen osuus, joka oli ollut myös kirkon suunnitelleen arkkitehdin alkuperäisissä piirustuksissa. Se oli alun perin korvattu tasakatolla kaupunkikuvallisten vaatimusten takia. Tällä kertaa se voitiin kuitenkin perustella teknisellä toimivuudella, ja toteuttaa niin, ettei räystäslinja noussut. (Ristisuo 2023.) Muutos ei siis vaikuttanut rakennuksen ulkoasuun merkittävästi.

Myös Vuohijärven kirkossa oli havaittu kosteusvaurioita. Seurakunnan asuntojen puolella patteriverkosto oli vuotanut aiheuttaen kosteusvahingon. Se oli korjattu pintavedoilla, mutta kosteutta oli siitä huolimatta jäänyt rakenteisiin. Rakennuksen ulkopuolella salaojat olivat kasvaneet täyteen puunjuuria, joten niiden tilalle täytyi asentaa uudet salaojat ja kaivot. (Hoikkala 2023.) Vuohijärven kirkossa rakennusteknisten ongelmien aiheuttamat vauriot eivät olleet kuitenkaan kasvaneet yhtä suuriksi kuin Paloheinässä, minkä myötä korjaustyöt pysyivät kevyempinä.

Kuva 33: Paloheinän kirkon odotettua suuremmat vauriot johtivat siihen, että kaikki sen runkoa lukuun ottamatta täytyi uusia. (Ailecon 2014)

Molemmissa kohteissa suoritettiin asianmukaiset kuntokartoitukset ennen hankkeisiin ryhtymistä. Kuntotutkimuksista huolimatta kaikkia vaurioita ei aina pystytty ennakoimaan. Ristisuo (2023) mukaan Paloheinän kirkossa oli käytetty paljon materiaaleja, jotka olivat otollista kasvualustaa sienille ja homeille. Lattiasienen esiintyminen kyseisen aikakauden rakennuksessa ei tullut yllätyksenä, mutta sen määrä yllätti. (Ristisuo 2023.) Lattiasienen poistamiseen haettiin lopulta tukea erityiseltä asiantuntijalta Turun yliopistosta (Grandy 2023). Kaikkien haitallisten aineiden ja kasvuston poisto oli kuitenkin niin hankalaa, että lopulta rakennuksesta voitiin säilyttää ainoastaan betonirunko (ks. kuva 33). Ristisuo (2023) mukaan jälkepäin ajateltuna purkutoimet olisi kannattaneet olla vieläkin laajemmat: *”Jos kohtuupiennestä rakennuksesta voidaan hyödyntää vain betonirunko, niin kannattaako sitäkään säästää, koska se runko tekee mitoitukselta haastavan ja kaikki palkit on alhaalla.”* Hän myös pohti, että jos runko olisi säästetty ainoastaan kirkkosalin kohdalla, olisi asuntosiivestä voitu tehdä esteetön ilman luiskia. (Ristisuo 2023.) Rungon säästämisellä pienennettiin kuitenkin rakentamisen hiilijalanjälkeä, joten sitä voidaan pitää ainakin ympäristön kannalta hyvänä ratkaisuna.

Käyttötarkoituksen muutoksen myötä Paloheinän kirkko peruskorjattiin täysin. Kirkon talotekniikka uusittiin ja tontille asennettiin maalämpö. Uuden tekniikan tilantarve hoivakodissa oli suuri ja esimerkiksi hoivakodin vaatiman ilmanvaihdon sovittaminen kirkkoon oli iso haaste (Ristisuo 2023). Kohde saavutti kultatason LEED-ympäristösertifikaatin ollen Suomessa ensimmäinen hoivakoti, jolle se myönnetään. LEED-luokitus on maailman käytetyin globaali rakennusten ympäristöluokitusjärjestelmä. (Grandy 2023.) Myös Vuohijärven kirkossa lämmitysjärjestelmä uusittiin, mutta vanha öljylämmitysjärjestelmä jätettiin varajärjestelmäksi. Rakennukseen asennettiin kaksi vesi-ilmalämpöpumppua, joiden myötä vuotuiset lämmityskustannukset pienenivät merkittävästi. (Hoikkala 2023.)

Vajaakäyttöisten rakennusten ongelmana on usein niiden ylläpidon laiminlyönti. Kun rakennusta ei käytetä, se pääsee helposti huonoon kuntoon. Kun rakennuksessa alkaa ilmetä ongelmia esimerkiksi sisäilmassa, sitä ei voida enää käyttää ollenkaan. Tällöin korjaustöihin täytyisi ryhtyä mahdollisimman pian. Jos kuitenkin jo valmiiksi vajaakäyttöinen rakennus on huonossa kunnossa, ei korjaustöihin ryhtymistä välttämättä nähdä taloudellisesti kannattavana. Kun sitten kirkon myymistä ja muita ratkaisuja aletaan pohtia, voi rakennus jo olla niin huonoon kuntoon päässyt, että purkaminen on helposti perusteltavissa. Niin oli käymässä myös Paloheinän kirkon tapauksessa, mutta korjaamiseen lähdettiin lopulta sellaisella asenteella, että säästetään kaikki se, mikä on mahdollista säästää.

3.6 Taloudellinen näkökulma

On mahdotonta tarkastella kirkkojen käyttötarkoituksen muutoksia ottamatta huomioon myös taloudellista näkökulmaa, joka on luultavasti suurin hidaste tällaisten hankkeiden toteutumiselle. Voi olla vaikeaa löytää uutta toimijaa, jolle kirkon ostaminen, korjaaminen ja sen muuttaminen uuteen käyttötarkoitukseen on taloudellisesti kannattavaa. Paloheinän kirkon ja Vuohijärven kirkon säilymisen taustalla on väistämättä ollut myös vähän tuuria.

3.6.1 Säilyttämisen tahtotila

Kirkon, ja oikeastaan minkä tahansa vanhan rakennuksen ostamiseen, ja sen korjaamiseen liittyy aina riski. Kuntotarkastuksista huolimatta korjausrakentamisessa pitää varautua yllätyksiin, jotka saattavat lisätä myös kustannuksia. Käyttötarkoituksen muutoksien haasteena ovat korkeat korjaamisen kustannukset, joiden myötä taloudellinen yhtälö on vaikea saada toimimaan (Grandy 2023).

Koska Paloheinän ja Vuohijärven kirkkojen kaltaisissa hankkeissa hyväksytään ja tiedostetaan taloudellinen riski, tarvitaan hankkeen käynnistämiseen ja olemassa olevan rakennuksen säilyttämiseen vahva intressi ja tahtotila. Paloheinän tapauksessa olemassa olevan rakennuksen nähtiin olevan erittäin tärkeä paikalliselle yhteisölle ja rakennuksen myös koettiin tuovan lisäarvoa uudelle toiminnalle. Säilyttäminen nähtiin siis kiinteistökehittäjän taholta tärkeänä ja ainoana lähtökohtana (Grandy 2023). Vuohijärvellä yksityinen henkilö halusi pelastaa itselleen ja yhteisölleen tärkeän kirkon. Hän näki rakennuksella potentiaalia oman yrityksensä toiminnan laajentamiselle. Molemmissa tapauksissa siis tahtotila säilyttämiseen löytyi ja taloudellinen riski oltiin valmiita ottamaan.

3.6.2 Taloudellinen yhtälö

Modernien kirkkojen voi usein ajatella olevan esimerkiksi mitoitukseltaan ja tilaratkaisuiltaan sopivia uudelleenkäytettäväksi, mutta ongelmana on löytää uusi käyttäjä, jonka toiminnalla on tarpeeksi vahva taloudellinen pohja. Esimerkiksi yhteisöä tukevat tilat, kuten erilaiset kerhotilat tai paikallisen käsityöteollisuuden galleria- ja myyntitilat sopisivat hyvin seurakuntien vanhoihin rakennuksiin, mutta toiminnasta on vaikeaa saada taloudellisesti kannattavaa (Ristisuo 2023). Monissa tilanteissa

ainoastaan asumista voidaan pitää ratkaisuna, jolla on mahdollisuudet toteuttaa taloudellinen yhtälö. Usein katsotaan taloudellisesti järkeväksi purkaa rakennus, kun purkukustannukset voidaan kuitata uudisrakentamisen tuotoilla. Tämä on ongelma varsinkin kasvukeskuksissa, missä maan hinta on korkea, joten on paine rakentaa entistä tehokkaammin. Tästä syystä kasvukeskuksissa myös kirkoilla on suurempi riski tulla puretuiksi. Maaseudulla taas taloudellinen yhtälö on muuten vaikeampi saada toimimaan. Paloheinän ja Vuohijärven kirkot kuitenkin osoittavat, että niin kasvukeskuksessa kuin maaseudullakin uudelleenkäyttö voi toteutua, jos sopiva toimija löytyy oikealla hetkellä.

Nykypäivän rakentaminen pyörii pitkälti rahan ympärillä, sillä kiinteistöillä tehdään rahaa. Moni tarkastelee asioita puhtaasti taloudellisesta näkökulmasta, kun taas osa enemmän esteettisten ja pehmeämpien arvojen kautta. Vaikka ihminen ei lähtökohtaisesti olisi kiinnostunut pehmeämmistä arvoista, hän saattaa kuitenkin tukea niiden arvojen säilyttämistä (Ristisuo 2023). Tästä syystä Ristisuon (2023) mukaan asiaa pitäisi lähestyä sitä kautta, että tällaista tahoja voitaisiin motivoida jonkin taloudellisen kannustimen kautta. Suurin tekijä, joka mahdollisti Paloheinän kirkon uudelleenkäytön hoivakotina ja taloudellisen yhtälön toteutumisen oli kirkon yhteyteen rakennettu lisäsiipi. Olemassa olevan rakennuksen säilyttämistä kompensoitiin sillä, että siihen yhteyteen saatiin rakentaa kokonaan uusi lisäsiipi poikkeamis päätöksellä (Ristisuo 2023). Myös naapurusto suhtautui lisärakentamiseen puoltavasti, koska sillä varmistettiin, että kirkko säilyi maisemassa.

Rakennuksen ylläpito ja myös mahdollinen purkaminen maksaa seurakunnalle paljon. Kun joku on valmis tarjoamaan jonkun summan rakennuksesta ja seurakunta pääsee siitä eroon, on se valtava helpotus seurakunnan taloudelle. Hoikkala teki Vuohijärven kirkosta purkukustannuksien mukaisen tarjouksen (Hoikkala 2023). Kun julkista omaisuutta siirtyy yksityiseen omistukseen, voi se herättää ristiriitaisia tunteita yhteisössä. Myös Vuohijärvellä käytiin julkista keskustelua kirkon kauppahinnasta ja siitä, oliko se lopulta oikean suuruinen (Hoikkala 2023).

Rakennuksen uudelleenkäyttöä ei pidetä usein taloudellisesti kannattavana. Uuden rakentaminen tuottaa kuitenkin valtavasti päästöjä, joten rakennusten uudelleenkäyttöä voidaan perustella rakentamisen hiilijalanjäljellä. Uudelleenkäytöllä saavutetaan uudisrakentamista parempi hiilijalanjälki, sillä suurimmat kertaluontoiset päästöt syntyvät rakennusvaiheessa (Hernberg 2014, 26). Vaikka uudisrakentamista perustellaan usein energiatehokkuudella, menee todellisuudessa kymmeniä vuosia ennen kuin rakentamisen hiilipäästöt on maksettu takaisin uudisrakennuksen käy-

tön aikaisilla energiansäästöillä (Hernberg 2014, 26). Ongelmana on kuitenkin se, että purkaminen ja uudisrakentaminen on usein taloudellisesti edullisempaa kuin säilyttäminen ja rakennuksen muokkaaminen. Valitettavasti taloudellinen kannattavuus menee usein kestävyysajattelun edelle.

Ristisuon (2023) mukaan tässä voitaisiin hyödyntää jotain taloudellisia kannustimia, jotka houkuttelisivat uudelleenkäyttöön. Jos olemassa olevan rakennuksen säilyttämisestä tai osittaisesta säilyttämisestä saataisiin jotain taloudellista hyötyä, kuten helpotusta verotukseen, voisi se kannustaa ryhtymään Paloheinän kirkon uudelleenkäytön kaltaisiin hankkeisiin, jossa kaikkea ei tehdä uudestaan, vaan lähtökohtana on säilyttäminen. (Ristisuo 2023.) Samalla kun taloudellinen houkutin kannustaisi säilyttävämpään rakentamiseen, olisi siitä siis hyötyä myös ympäristölle.

4. Modernin kirkon uudelleenkäytöstä

Luvun 3 case-analyysissä löytyi tekijöitä kirkkojen käyttötarkoituksen muutoksien toteutumisen ja onnistumisen taustalla. Jokaisesta valitusta näkökulmasta tarkasteltaessa löytyi syitä, jotka mahdollistivat Paloheinän kirkon ja Vuohijärven kirkon käyttötarkoituksen muutokset ja samalla niiden säilymisen purkamiselta. Olen koonnut tärkeimmät luvussa 3 tekemäni havainnot alla esitettyyn taulukkoon 3.

hallinnollinen	1. Ei virallista kirkkostatusta. 2. Kaikista toimielimistä kannatus hankkeelle. 3. Poikkeamispäätös. (Paloheinä)
arkkitehtoninen	1. Sopiva sijainti uuden toiminnan kannalta. 2. Monipuoliset tilaohjelmat. 3. Kirkkosalin säästäminen.
sosiaalinen	1. Yhteisöltä tuki hankkeelle. 2. Uuden ja vanhan toiminnan arvojen kohtaaminen. 3. Osittaisen julkisuuden säilyttäminen.
tekninen	1. Mittava peruskorjaus ja talotekniikan uusiminen. (Paloheinä) 2. Kosteusvaurioiden korjaaminen ja lämpöjärjestelmän uusiminen. (Vuohijärvi)
taloudellinen	1. Sopivan ostajan löytyminen oikealla hetkellä. 2. Sopiva sijainti. 3. Lisäsiiven rakentaminen poikkeamispäätöksellä. (Paloheinä)

Taulukko 3: Tekijät Paloheinän ja Vuohijärven kirkkojen uudelleenkäytön taustalla.

Jotta Paloheinän ja Vuohijärven kirkkojen käyttötarkoituksen muutokset eivät jäisi irrallisiksi yksittäistapauksiksi, pohdin seuraavaksi, mitä yleisiä havaintoja niiden perusteella voidaan tehdä modernien kirkkojen uudelleenkäytöstä. Huomasin case-analyysia tehdessäni valittujen näkökulmien välillä olevan selviä yhteyksiä esimerkiksi rakennuksen sijainti, jota käsiteltiin pääosin case-analyysin arkkitehtonisessa näkökulmassa, liittyy hyvin vahvasti myös taloudelliseen näkökulmaan. Tästä syystä tässä luvussa näkökulmat ovat osittain lomittuneet keskenään.

Tietyt tekijät voivat joko parantaa tai heikentää yksittäisen kirkon mahdollisuuksia tulla uudelleenkäytetyksi. Tehdyn case-analyysin ja sen taustatutkimuksen perusteella niitä ovat ainakin seuraavat tekijät:

- *kirkon hallinnollinen status*
- *kirkon sijainti*
- *kirkon tilaohjelma*
- *kirkon kunto*
- *kirkon merkitys yhteisölle*

4.1 Hallinnollinen status

Kirkon statuskysymys nousi merkittävään asemaan tässä tutkielmassa ja sen case-analyysissä. Käyttötarkoituksen muutoksen toteuttaminen Paloheinän ja Vuohijärven kirkkojen kohdalla koettiin haastattelujen perusteella huomattavasti helpommiksi *kirkoiksi koetuissa* rakennuksissa kuin, jos ne olisivat olleet virallisesti kirkkoja. Statuksen puuttuminen vaikutti niin päätöksentekoon kuin muutoksien teon mahdollisuuteenkin.

EVL:n (2023c) rakennustilaston mukaan Suomessa on tällä hetkellä 77 vuosina 1950–1979 rakennettua kirkkoa. Sen lisäksi taulukosta 4 voidaan havaita, että tuona ajanjaksona rakennettiin myös huomattava määrä seurakuntataloja ja -keskuksia sekä muita toimitiloja. Luvussa 1.1 tarkasteltiin syitä tämän taustalla: seurakuntien toimintakenttä kasvoi ja kaupungistumisen myötä uusille asuinalueille rakennettiin seurakunnan tiloja. Ne eivät enää olleet ainoastaan kirkkoja. Saatettiin rakentaa esimerkiksi seurakuntatalo tai työkeskus, jossa voitiin järjestää myös jumalanpalveluksia. Ne usein myös vihittiin ja yksinkertaisuuden vuoksi nimettiin kirkoiksi.

	-1916	1917-1949	1950-1979	1980-
Kirkot	449	82	77	31
Seurakuntatalot ja -keskukset sekä muut toimitilat	114	97	360	223

Taulukko 4: Vuosien 1950 ja 1979 välillä rakennettiin huomattava määrä kirkkoja ja muita seurakuntien rakennuksia. (mukaiillen EVL 2023)

Tämä rakennustilasto ei erottele yksittäisiä rakennustyyppejä, joten jälkimmäiseen kategoriaan lukeutuu väistämättä hyvin erilaisia rakennuksia. Ei ole myöskään tilastoa siitä, kuinka suuri osa noista rakennuksista on kirkoksi koettuja. On kuitenkin selvää, että kategoriaan lukeutuu monia Paloheinän ja Vuohijärven kirkkojen kaltaisia rakennuksia, joista lähitulevaisuudessa saatetaan joutua luopumaan. Havaintoni mukaan suuri osa kirkoista, joista luopumisesta on käyty keskustelua mediassa viimeisen kymmenen vuoden aikana, ovat olleet juuri kirkkoja, joilta virallinen status puuttuu. Tuoreita esimerkkejä ovat muun muassa **Pallivahan kirkko** Turussa sekä **Alppilan** ja **Jakomäen kirkot** Helsingissä. Sen sijaan **Valkeakosken kirkko** on ainoita esimerkkejä kirkollisen statuksen omaavista moderneista kirkoista, joiden purkamisesta on lähiaikoina keskusteltu (Mäkelä 2023).

Statuksen puuttuminen asettaa kirkon huonompaan asemaan, kun kirkosta luopumisesta tai sen purkamisesta keskustellaan. Kirkoksi koetun rakennuksen kohdalla usein tuodaan esiin kirkon virallisen statuksen puuttuminen luopumis- tai purkupäätöstä lieventävänä tekijänä. Tämän taustalla on luultavasti aiemmin mainittu kirkon ja ei-kirkollisen rakennuksen välinen arvotusero. Toisaalta statuksen puuttuminen voidaan nähdä uudelleenkäytön kannalta myös positiivisena tekijänä. Seurakuntien kiinteistöjohtajan Heikki Päätalon (2023) mukaan taloudellisen paineen alla voi olla myös onni, että löytyy kohteita, joilta kirkollinen status puuttuu. Niihin muutosten tekeminen on helpompaa. (Päätalo 2023.) Nimitysproblematiikka tuo siis mukanaan kirkoksi koetun rakennuksen asemaa heikentäviä asioita, jotka kuitenkin uudelleenkäytön kannalta oikeastaan ainoastaan helpottavat asioiden etenemistä. Ei siis myöskään liene sattumaa, että yhdet ainoista toteutuneista kirkkojen käyttötarkoituksen muutoksesta ovat olleet juuri tällaisten kirkoksi koettujen rakennuksien käyttötarkoituksen muutoksia.

Kirkoksi koetun rakennuksen uudelleenkäytön potentiaali tulee luultavasti kasvamaan entisestään uuden kirkkolain myötä. Kuten luvussa 2.4 seurakuntien päätöksenteon yhteydessä todettiin, vuonna 2023 voimaan tuleva uusi kirkkolaki tulee helpottamaan ei-kirkollisten rakennusten myyntiä, kun myyntipäätös voidaan jatkossa tehdä ilman Kirkkohallituksen vahvistusta. Se tulee sujuvoittamaan prosessia ja sitä myötä mahdollistamaan nopeamman kaupanteon. Koska myyntipäätöksen alistaminen Kirkkohallituksen vahvistettavaksi on koettu seurakunnissa hankaloittavan merkittävästi kiinteistöomaisuuden myymistä, uuden kirkkolain voimaantulo tulee luultavasti olemaan askel oikeaan suuntaan.

Samalla on kuitenkin myös syytä tunnistaa riski, joka liittyy ei-kirkollisten rakennusten myynnin helpottamiseen. Se voi madaltaa rakennuksista luopumisen kynnystä joissain tapauksissa ehkä liiankin alas. Kun myyminen on helpompaa, saattavat seurakunnat taloudellisen paineen alla luopua esimerkiksi seurakuntataloistaan herkemmin kuin aikaisemmin. Se voi siis olla uhka sellaisille rakennuksille, joiden ylläpitoon seurakunnalla ei ole varaa, mutta niiden arvo ja merkitys seurakuntataloina on tunnistettu. Tällöin tarvittaisiin keinoja tukea seurakuntaa rakennuksen säilyttämisessä. Koska tässä tutkielmassa uudelleenkäyttöä on kuitenkin tarkasteltu tilanteessa, jossa rakennuksesta on jo joka tapauksessa päätetty luopua, tulee myymisen helpottaminen parantamaan kirkoksi koetun rakennuksen mahdollisuuksia tulla uudelleenkäytetyksi puretuksi tulemisen sijaan.

4.2 Sijainti

Paloheinän ja Vuohijärven kirkot sijaitsivat hyvin erilaisissa ympäristöissä, mutta molemmille löytyi lopulta uusi käyttötarkoitus. Paloheinän kirkko sijaitsi pidetyllä asuinalueella Helsingissä, mikä toisaalta vaikutti uudelleenkäytön mahdollisuuteen positiivisesti ja lisäsi uuden liiketoiminnan kannattavuutta, mutta samalla se uhkasi kirkkoa, sillä kirkon tontti nähtiin potentiaalisena myös uusien asuntojen rakentamiselle. Vuohijärven kirkko sijaitsi maaseudulla, jossa sen uudelleenkäytöllä ei ollut välttämättä parhaat lähtökohdat sijaintinsa puolesta, mutta sopiva ostaja juuri oikealla hetkellä sen kuitenkin mahdollisti.

Viime vuosikymmeninä muuttovirrat ovat keskittyneet suurimpiin kaupunkeihin, ja maaseudut ovat samaan aikaan tyhjentyneet. Rakentaminen keskittyy kasvukeskuksiin, joissa myös kirkkojen uudelleenkäyttö on väistämättä potentiaalisempaa

ja taloudellisesti kannattavampaa kuin maaseudulla. Kaikki muutkin rakennusten käyttötarkoituksen muutokset painottuvat kasvukeskuksiin, sillä niissä taloudellinen yhtälö on helpompi saada toimimaan (Grandy 2023). Toisaalta kasvukeskuksissa paine tehokkaammalle rakentamiselle on suurempi, minkä takia muutoshankkeiden käynnistäminen ei ole niissäkään ongelmatonta.

1960–70-luvuilla Suomi kaupungistui voimakkaasti, joten erityisesti kaupungeissa tarvittiin paljon lisää tiloja seurakunnille. Airaksen (1992, 86) mukaan sotien jälkeisinä vuosikymmeninä rakennettiin paljon kirkkoja erityisesti Helsinkiin. Rakentamistarvetta lisäsi Helsingissä tuohon aikaan tehdyt useat seurakuntajaot (Ortiz-Nieminen 2021, 237). Nyt taloudellisen paineen alla tuon aikakauden kirkkoista on käyty keskustelua paljon juuri Helsingissä. Helsingin seurakuntayhtymän onkin lähivuosina luovuttava useista kirkkoistaan ja muista rakennuksistaan (Suonio 2021). Vaikka kasvukeskuksissa kirkon uudelleenkäytön taloudellinen yhtälö on helpompi saada toimimaan, on kuitenkin sielläkin hankkeiden esteenä usein taloudelliset kysymykset. Maan hinta on korkea ja asuntojen kysyntä suuri, joten kasvukeskuksessa on usein kova paine rakentaa asumista kirkon tilalle. Gugerellin ja Netschin (2019) mukaan kaupunkien kirkot ovatkin suuremmissa vaarassa tulla puretuiksi juuri tästä syystä.

Kaupungistuminen käynnisti monia varsin mahtipontisia rakennushankkeita myös pienemmällä paikkakunnilla. Esimerkiksi **Valkeakosken kirkkoa** (ks. kuva 34), jonka kirkkosaliin mahtuu 1000 ihmistä, voidaan Valkeakosken asukaslukuun verraten pitää erittäin suurena. Suuruudenhulluuden taustalla on esitetty olevan Valkeakosken kaupungistuminen ja halu osoittaa kirkolla, ettei kaupunki ole enää mikään pikkukylä (Janhonen 2018). Nykyään kirkko on kuitenkin seurakunnan tarpeeseen nähden aivan liian suuri. Pienillä paikkakunnilla ja erityisesti maaseudulla ongelma ei liity ainoastaan seurakunnan toiminnan hiipumiseen. On vaikeaa löytää mitään muutakaan toimintaa, joka täyttäisi kirkon ihmisillä, sillä ihmisiä ei yksinkertaisesti ole. Toisaalta kesällä matkailijat tuovat elämää monille pienille paikkakunnille ja Vuohijärven kulttuuritalon toiminta onkin hyvä esimerkki toiminnasta, joka painottuu kesälomasesonkiin ja on siten saatu toimimaan.

Luvussa 2.3 lyhyesti sivuttiin kansainvälistä kirkkojen uudelleenkäytön ilmiötä. Esimerkiksi Keski-Euroopassa kirkkoja on otettu uudelleen käyttöön mitä erilaisimmissa käyttötarkoituksissa. Monet esimerkit ovat oivaltavia ja totuttuja ajatusmalleja ravistelevia, mutta on syytä muistaa, että Suomessa tilanne on moneen maahan verrattuna erilainen. On vaikeaa verrata Suomea esimerkiksi Alankomaihin, jossa

kirkkojen uudelleenkäyttöä on tehty jo pitkään. Maassamme on sekä kirkkoja että ihmisiä huomattavasti vähemmän, joten lähtökohdat uudelleenkäytölle ovat väistämättä erilaiset. Samalla myös ulkomailla on havaittu maaseudun ja kaupunkien välinen ero kirkkojen uudelleenkäytön potentiaalisissa. Alankomaissa tehdyssä tutkimuksessa vertailtiin kaupungin ja maaseudun välisiä eroja kirkkojen uudelleenkäytössä ja erityisesti kaupalliset uudelleenkäyttömahdollisuudet todettiin maaseudulla huomattavasti kaupungeja pienemmiksi johtuen liian pienestä väestöstä ja siten potentiaalisesta asiakaskunnasta (Gugerell & Netsch 2019).

Kuva 34: Valkeakosken monumentaalinen vuonna 1969 valmistunut kirkko on ollut käyttämättömänä vuodesta 2018 asti. (Mäkelä, 2018)

Kuten edeltä käy ilmi, sekä kasvukeskuksessa että maaseudulla kirkon uudelleenkäyttöön liittyy haasteita. Sijainnilla on huomattava merkitys siihen, säilyykö kirkko purkamiselta ja löytyykö sille uusi käyttötarkoitus. Väisänen (2002, 46) mukaan sijainnin merkitys uuden käyttötarkoituksen löytämisessä on usein jopa suurempi kuin itse rakennuksen. Kirkot ovat poikkeuksellisia rakennuksia, joihin monilla on vahvoja tunnesiteitä. Tästä syystä on mahdollista, että löytyy sopiva taho, jolla on intressi pelastaa rakennus. Tällä hetkellä kirkon uudelleenkäyttö etenkin maaseudulla vaatii kuitenkin myös tuuria.

4.3 Tilaohjelma

Uuden toiminnan sovitusta olemassa olevaan rakennukseen onnistui molemmissa case-kohteissa varsin hyvin. Hoivakodin sovittaminen kirkkoon osoittautui luonnollisesti raskaammaksi muutokseksi kuin kulttuuritalon toiminnan sovittaminen. Molemmissa tapauksissa olemassa olevat rakennukset tarjosivat kuitenkin hyvät lähtökohdat uudelle toiminnalle. Niissä oli kirkkosalin lisäksi runsaasti muita tiloja, joihin voitiin sijoittaa uuden käyttäjän vaatimia tiloja ja aputiloja. Kirkkosali koettiin merkittävimmäksi tilaksi, johon ei haluttu tehdä suuria muutoksia. Sen sijaan muihin tiloihin muutosten tekeminen koettiin oikeutetuksi ja Paloheinän kirkon tapauksessa myös välttämättömäksi. Lisäksi väljä tontti mahdollisti lisäsiiven rakentamisen, minkä ansiosta hoivakoti saatiin tilallisesti ja myös taloudellisesti toimimaan.

Modernin kirkon lähtökohtia uudelleenkäytölle sen fyysisten ominaisuuksien mukaan on hankala yleisesti arvioida, koska aikakauden kirkot muodostavat hyvin moninaisen joukon rakennuksia, joiden ulkomuodot ja tilaohjelmat vaihtelevat. Sitä että ne ovat usein tilaohjelmiltaan hyvin monipuolisia, voidaan kuitenkin pitää etuna ja katsoa lisäävän mahdollisuuksia uudelleenkäytölle. Tuona aikakautena rakennettiin kirkkojen ohella niin monitoimikirkkoja, kuin kirkkosalin sisältäviä seurakuntataloja ja työkeskuksiakin. Erityisesti 1960-luvulle tultaessa seurakuntakeskusmaisuus kirkkorakentamisessa yleistyi. Koska rakennuksissa on seurakunnan lisäksi usein toiminut myös muita toimijoita, tilat ovat varsin helposti nähtävissä myös muussa käytössä. Seurakuntakeskusmaisaiset kirkot eivät myöskään aina merkittävästi erotu ympäristönsä muista julkisista rakennuksista, mikä voi lisätä kirkon uudelleenkäytön hyväksyntää.

Kuten luvussa 1.1 todettiin ero seurakuntakeskustyyppisten ja vain kirkkosalin sisältävien kirkkojen välillä on liukuva, koska muiden tilojen osuus tilaohjelmissa vaihtelee. Vuonna 1957 valmistunut **Alppilan kirkko** (ks. kuva 35) on hyvä esimerkki erittäin laajasta tilaohjelmasta. Kirkkosalin lisäksi rakennuksessa on seurakuntasali, toimituskappeli ja kirkkoherranvirasto. Niiden lisäksi tilaohjelmaan lukeutuu myös voimistelusalit, 15 kerhohuonetta sekä kahdeksan asunnon asuntosiipi. (Ortiz-Nieminen 2012.) Alppilan kirkon tilat ovat olleet koko ajan aktiivisessa käytössä, mutta seurakunta saattaa säästösyistä joutua luopumaan mittavan peruskorjauksen vaativasta rakennuksesta lähitulevaisuudessa. (Juusela 2022.) Koska kirkkoa on käytetty monipuolisesti jumalanpalvelustoiminnan ohella muihinkin käyttötarkoituksiin, voidaan sen helposti nähdä jatkavan elämäänsä senkin jälkeen, jos seurakunta siitä joutuu luopumaan.

Kuten case-analyysin yhteydessä todettiin, kirkkosali on tyypillisesti kirkon tärkein tila ja siten sen käsittelyssä pitää olla erityisen hienovarainen. Koska monissa moderneissa kirkkorakennuksissa on kirkkosalin lisäksi suhteessa paljon muitakin tiloja, on mahdollisuutena säästää kirkkosali ja tehdä enemmän muutoksia muissa tiloissa. Tästä syystä seurakuntakeskusmaisuus verrattuna kirkkosaliin painottuvaan kirkkoratkaisuun mielestäni lisää uudelleenkäytön mahdollisuuksia. Se kasvattaa erilaisten mahdollisten käyttötarkoitusten kirjoa säilyttäen kuitenkin mahdollisuuden säästää kirkkosali esimerkiksi Paloheinän kirkon tapaan monitoimitilana. Tilaohjelman ohella kuitenkin myös muut fyysiset ominaisuudet, kuten rakennuksen koko, runkosyvyys ja ikkuna-aukotus vaikuttavat siihen, millaiseen käyttöön rakennus sopii.

Kuva 35: Seurakunta valmistelee Alppilan kirkosta luopumista säästösyistä. Sen monipuoliset tilat ovat kuitenkin olleet edelleen aktiivisessa käytössä. (Heima 2008)

4.4 Rakennuksen kunto

Erityisesti Paloheinän kirkkoa vaivasivat sen rakennusajalle tyypilliset rakenneongelmat. Ne aiheuttivat sisäilmaongelmia, joiden takia rakennusta ei voitu enää kaikilta osilta käyttää. Moderneja kirkkoja ja myös muuta aikakauden rakennuskantaa usein leimaavat niihin liitetyt negatiiviset seikat kuten riskirakenteet ja sisäilmaongelmat. Luvussa 2.3 todettiin, että nimetty syy modernin kirkon purkamiselle onkin lähes poikkeuksetta kirkossa havaitut kosteusvauriot ja sisäilmaongelmat. Suomen arkkitehtiiliiton entisen liittovaltuuston puheenjohtajan Maarit Kaipiaisen (2019) mukaan

sisäilmaongelmia pidetään loistavana argumenttina, kun halutaan eroon rakennuksesta. Rakenneongelmista kärsivien modernien rakennusten korjaamista ei pidetä taloudellisesti kannattavana ja tästä syystä myös niiden uudelleenkäyttö voidaan helposti katsoa mahdottomaksi.

Kun seurakunnat ovat alkaneet harkita rakennuksistaan luopumista, on niihin siinä yhteydessä yleensä tehty asianmukaisia kuntokartoituksia. Kirkoista syntyneiden kiistojen osapuolet eivät kuitenkaan ole aina päässeet yhteisymmärrykseen korjausten mittaluokasta ja arvioiduista korjauskustannuksista. On keskusteltu siitä, ovatko korjaussuunnitelmat olleet ylimitoitettuja, eli voitaisiinko kevyemmällä toimenpiteillä säästää rakennus. Voidaan pohtia, edetäänkö modernien rakennusten kohtaloa ratkottaessa liian usein kuntoraportti edellä vain, koska korjaamista pidetään lähtökohtaisesti mahdottomana. Jos aina ongelmien ilmaantuessa rakennus puretaan, korjaustapoja ei opita tuntemaan (Kaipiainen 2019). On tärkeää, että rakennusten ylläpidosta pidetään huolta, ja ratkaisut korjaamisen tai uudelleenkäytön suhteen tehdään mahdollisimman ajoissa. Tällöin korjaustoimenpiteiden kokoluokka pysyy kohtuullisena.

On helppo perustella rakennuksen käyttökelvottomuutta sisäilmaongelmilla, mutta on syytä tunnistaa myös muut taustalla vaikuttavat tekijät. Kuten aiemmin tässä tutkielmassa on todettu, modernien kirkkojen arvoa ei vielä täysin tunnisteta. Aihe liittyy laajemmin myös muun modernin rakennuskannan arvottamiseen. On selvää, että moderniin rakennusperintöön liittyvät arvot ovat erilaisia kuin vanhempaan rakennusperintöön liitetyt arvot. Myös moderneilla kirkoilla on kuitenkin merkittävä rooli kirkollisen kulttuuriperinnön jatkumossa. Maamme nuoret sakraalirakennukset muodostavat kirjavan joukon rakennuksia, jotka heijastavat viimeisen aktiivisen kirkkorakentamisajanjakson yhteiskunnallista tilannetta ja muutoksia.

Modernin kirkon ja kirkoksi koetun rakennuksen arvoa ei ehkä täysin voidakaan nähdä ennen riittävän ajan kulumista. Voidaan kuitenkin osoittaa monia esimerkkejä historiasta, joissa arvo on nähty vasta, kun on jo purettu ja sitä myötä rakennuksia ja rakennuskokonaisuuksia on lopullisesti menetetty. Kokonaisia puukaupunginosia purettiin kerrostalolähiöiden tieltä 50 vuotta sitten, koska niiden arvoa ei silloin keskellä purkuvimmaa pystytty näkemään. Nyt suhtautuminen modernia rakennuskantaa kohtaan on hyvin samankaltainen ja on vaarassa, että seuraavaksi menetämme myös modernia kirkollista rakennusperintöämme, jonka arvon tuleamme näkemään vasta vuosien jälkeen. Vielä ei olla menetetty montaa rakennusta, mutta eletään hetkiä, jolloin ratkaistaan, mihin suuntaan historia tällä kertaa kääntyy.

4.5. Merkitys yhteisölle

Vaikka modernia kirkkoa ei nähtäisi säilyttämisen arvoisena sen arkkitehtonisten tai kulttuurihistoriallisten arvojen näkökulmasta, on kirkon paikallisarvo aina suuri. Paikallisesti sillä, mitä kirkossa on tapahtunut, on suurempi merkitys kuin esteetiikalla ja arkkitehtuurilla sinänsä, koska muistot luovat henkilökohtaisia kirkkorakennuksiin liittyviä merkityksiä (Pessi 2008, 361). Sekä Paloheinän että Vuohijärven kirkon tapauksissa paikalliset ihmiset ottivat äänekkäästi kantaa kirkkojen purkusuunnitelmiin ja kuten luvussa 3 todettiin, paikalliset ihmiset olivat merkittävässä roolissa hankkeiden toteutumisen taustalla. Kirkoista ei oltu valmiita luopumaan, mutta uuden toiminnan sijoittaminen rakennukseen nähtiin hyväksyttävänä, koska se mahdollisti kirkkorakennusten säilymisen.

Vaikka käyttötarkoituksen muutos on molemmissa case-kohteissa otettu vastaan hyvin, on huomioitava asian herkkyyks ja se, että kirkoista tehtäviin päätöksiin liittyy aina useita näkökulmia. Voidaan ajatella, että joillekin ihmisille kirkosta luopuminen ja siihen liittyvät tunteet voi olla helpompi käsitellä, kun rakennus säilyy maisemassa palvelleen uutta käyttötarkoitusta. Tärkeänä pidetään siinä tapauksessa rakennuksen fyysisestä hahmosta omassa elinympäristössä. Toisille taas kirkko voi olla sellaisenaan niin pyhä, ettei mitään toista käyttötarkoitusta koeta oikeutetuksi. Näin ollen jopa kirkon purkaminen voi tuntua paremmalta ratkaisulta. Erilaisia näkemyksiä mahtuu varmasti näiden kahden esimerkin väliinkin.

On syytä kiinnittää huomiota siihen, että paikallisyhteisö ja kaikki, joita asia koskettaa, tuntevat tulleensa kuulluiksi. On myös tärkeää, että ihmiset pääsevät aikaisessa vaiheessa prosessoimaan asiaa ja käsittelemään surua, joka kirkosta luopumiseen liittyy (Päätaalo 2023). Luopumista pitää käsitellä, vaikka uudelleenkäytössä rakennus fyysisesti pystytäänkin säilyttämään. Ratkaisussa on tärkeää huomioida kirkon aiempi rooli ihmisten elämässä ja elinympäristössä. Tästä Paloheinän kirkon kirkkosalin säilyminen yhteisöä palvelevana monitoimitilana on hyvä esimerkki. Yhteisön on helpompi hyväksyä toiminta, joka jollain tavalla palvelee heitä myös jatkossa. Tämän ovat todenneet myös Gugerel ja Netsch (2019) Alankomaissa tekemässään tutkimuksessa, jossa tutkittiin kirkkojen uudelleenkäyttöä ja sitä, millainen uusi toiminta nähdään eniten hyväksyttynä.

Kirkkoihin ja muihin seurakunnan rakennuksiin liittyvä yhteisöllinen päätöksenteko voi olla aikaa vievää asian herättämien tunteiden takia. Ristisuon (2023) mukaan se ei kuitenkaan ole este hankkeen toteutumiselle, vaan voi tehdä hankkeesta sen toteu-

tuessa monin tavoin merkityksellisemmän. Yhteisön kiinnostus rakennusta kohtaan on ollut voimavara niin Paloheinän kuin Vuohijärvenkin kirkon tapauksessa. Kunnan kirkosta luopuminen saadaan rauhassa käsitellä, kirkon elinkaaren jatkuminen usein nähdään arvokkaana, ja jo pelkän kirkon hahmon säilyminen koetaan tärkeäksi.

5. Yhteenveto

Tämä diplomityö pyrki löytämään tekijöitä Paloheinän ja Vuohijärven kirkkojen käyttötarkoituksen muutoksien toteutumisen ja onnistumisen taustalla. Koska uudet käyttötarkoitukset pelastivat kirkot purku-uhan alta, oli mielenkiintoista tutkia syitä ja vaiheita, jotka siihen johtivat. Case-analyysin perusteella voidaan todeta, että hankkeiden toteutuminen oli monen tekijän summa. Tärkeänä tekijänä pidän kirkkojen merkittävää asemaa yhteisöilleen, jotka ensinnäkin edesauttoivat rakennusten säilymistä purku-uhan alla ja toisekseen antoivat tukensa uusille käyttötarkoituksille. Hankkeiden taustalla oli myös hieman tuuria, joka liittyi siihen, että sopiva ostaja löytyi juuri sopivalla hetkellä, ja niillä oli sekä vahva intressi säilyttää olemassa oleva rakennus että taloudellisesti mahdollista se toteuttaa.

Itselleni hieman yllättäen seurakuntien kiinteistöjen mutkikkaat kategorisointikysymykset nousivat työssäni merkittävään asemaan. Nimityskäytänteet osoittautuivat hämmentäväksi vyyhdiksi, josta olisi saanut aikaan oman diplomityönsä. Kirkot, joita lähdin tutkimaan eivät todellisuudessa täyttäneetkään kirkon hallinnollista määritelmää. Kirkollisen statuksen puuttuminen toisaalta nähtiin negatiivisena ja kirkkojen arvoa vähentävänä tekijänä, mutta toisaalta se kääntyi lopulta positiiviseksi tekijäksi ja mahdollistajaksi hankkeiden taustalla. Yleisesti nimitysproblematiikasta heräsi itselle kysymys, onko hallinnollisella statuksella lopulta liian suuri painoarvo muihin näkökulmiin nähden. Kirkkorakennusta sen moninaisine arvoineen voidaan tarkastella niin monesta näkökulmasta, joista hallinnollinen on lopulta vain yksi.

Tämä tutkielma pohjautuu kahteen toteutuneeseen tapaukseen. Ne kuitenkin kertovat mielestäni monipuolisesti modernin kirkkorakennuksen uudelleenkäytön haasteista ja mahdollisuuksista. Case-kohteet olivat monella tapaa samanlaisia, mutta niistä löytyi myös selviä eroavaisuuksia, mikä teki kohteiden vertailusta mielekäästä. Paloheinän ja Vuohijärven kirkkojen uudelleenkäyttö osoittaa, että kirkot voivat toimia aihioina uudelle toiminnalle ja tuoda sille myös lisäarvoa. Tutkittujen kirkkojen muutoksia voidaankin mielestäni pitää onnistuneina esimerkkeinä uudelleenkäytöstä. Oli itselleni arvokasta tutkia näitä kohteita, koska haastatelluista huokui ylpeys hankkeita kohtaan. Ne ovat tuntuneet merkityksellisiltä kaikille osapuolille. Pidän myös itse arvokkaana, että rakennusten tarina jatkuu.

Jotta vastaavanlaiset hankkeet olisivat mahdollisia tulevaisuudessakin, on tutkittava rakennusten hyödyntämistä entistä oivaltavammin ja monipuolisemmin. Päättäjillä on vastuu ja mahdollisuus lisätä uudelleenkäytön houkuttelevuutta kannustamalla säilyttämiseen myös taloudellisesti. Kirkkolain muutosta myynnin helpottamiseksi voidaan pitää jo askeleena oikeaan suuntaan. Samalla kun myynti tulee helpotumaan ja sitä myöden ehkä myös lisäämään Paloheinän ja Vuohijärven kirkkojen kaltaisia hankkeita, on myös syytä tarkastella ja tunnistaa uusiin käyttötarkoituksiin ja muutoksiin liittyviä riskejä ja sitä, kuinka hyvin muutokset kestävät aikaa. Tulee huomioida toiminnan kestävyys ja se, miten hyvin rakennukset tarpeen mukaan sopeutuvat muutokseen myös myös tulevaisuudessa. Onkin mielenkiintoista nähdä, mikä on Paloheinän ja Vuohijärven kirkkojen seuraava vaihe, jos nykyiset toiminnat joskus päättyvät.

Suomessa on monia Paloheinän ja Vuohijärven kaltaisia kirkkoja, joiden kohtalot ovat vielä ratkeamatta. Tässä tutkielmassa olisi ollut mielenkiintoista toteutuneiden kohteiden ohella tutkia myös kirkkoja, joihin käyttötarkoituksen muutosta ei ole vielä toteutettu, mutta joista luopuminen ja joiden purkaminen on nyt ajankohtaista. Siinä onkin mielestäni sijaa jatkotutkimuksille. Tässä tutkielmassa dokumentoidut Paloheinän ja Vuohijärven kirkkojen muutokset näyttävät suuntaa seuraaville hankkeille. Toivon, että yhä useamman purku-uhan alla olevan kirkon tarina saisi jatkoa.

Lähteet

Aarnio, Minna. 2004. Pitäjänmäen Kyläkirkon ja Villa Droppenin Tarina. *Pitäjänmäki muistelee -projektin verkkosivut*, 18.8.2004. Saatavissa (viitattu 6.3.2023): <https://pitajanmakimuistelee.com/talojen-tarinoita/pitajanmaen-kylakirkon-ja-villa-droppenin-tarina/>.

Airas, Jukka-Pekka. 1992. Uuden kirkkoarkkitehtuurin ongelmat. Kirkkorakennus Suomen evankelisluterilaisen kirkon taidekysymyksenä. Suomalaisen Teologisen Kirjallisuusseuran julkaisuja 178. Helsinki: Suomalainen Teologinen Kirjallisuusseura.

Auranen, Ahti & Haapio, Markku. 1978. Suomen kirkot ja kirkkotaide 1. Lieto: Etelä-Suomen kustannus Oy.

Auranen, Ahti, Haapio, Markku & Luostarinen, Laura. 1980. Suomen kirkot ja kirkko-taide 2. Lieto: Etelä-Suomen kustannus Oy.

Dhima, Sari. 2008. Tila tilassa – liturgian ja tilan dialogi alttarin äärellä. Väitöskirja. Helsingin yliopisto, teologinen tiedekunta. Saatavissa: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-4708-4>.

EVL (Suomen evankelisluterilainen kirkko). 2022. Jäsenennuste 2022–2040. Suomen evankelisluterilaisen kirkon jäsentilastot. EVL:n verkkosivut. Saatavissa (viitattu 18.12.2022): <https://www.kirkontilastot.fi/viz?id=220>.

EVL (Suomen evankelisluterilainen kirkko). 2023a. Sanasto. EVL:n verkkosivut. Saatavissa (viitattu 19.1.2023): <https://evl.fi/sanasto/-/glossary/word/Kirkko>.

EVL (Suomen evankelisluterilainen kirkko). 2023b. Päätöksenteko. Kirkkovaltuusto on seurakunnan ylin päättäjä. EVL:n verkkosivut. Saatavissa (viitattu 19.1.2023): <https://evl.fi/tietoa-kirkosta/kirkon-organisaatio/seurakunnat/paatoksenteko>.

EVL (Suomen evankelisluterilainen kirkko). 2023c. Rakennustilasto 03/2023. EVL:n verkkosivut. Saatavissa (viitattu 22.3.2023): <https://www.kirkontilastot.fi/viz?id=234>.

EVL (Suomen evankelisluterilainen kirkko). 2023d. Kirkkolaki. EVL:n verkkosivut. Saatavissa (viitattu 12.4.2023): <https://evl.fi/plus/paatoksenteko/lainsaadanto/kirkkolaki>.

Grandy, Anna-Maija. 2023. Haastattelu 1.2.2023.

Gugerell, Katharina & Netsch, Stefan. 2019. Reuse of churches in urban and rural Dutch landscapes. *Acta Horticulturae et Regiotecturae* 1/2019, 48–55.

Hernberg, Hella. 2014. Tyhjät tilat. Näkökulmia ja keinoja olemassa olevan rakennuskannan uusiokäyttöön. Helsinki: Ympäristöministeriö. Saatavissa (viitattu 23.3.2023): https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/135964/TyhjatTilat_web.pdf

Hoikkala, Tuomas. 2023. Haastattelu 8.2.2023.

Huttunen, Juhani. 2015. Ei enää kirkko, mutta edelleen ihmisten palveluksessa. *Kirkko ja kaupunki*, 16.10.2015. Saatavissa (viitattu 2.2.2023): <https://www.kirkkojakaupunki.fi/-/ei-ena-kirkko-mutta-edelleen-ihmisten-palvelukses-1#ee6d940f>.

Hytönen, Pirre. 2015. Vuohijärven kirkko muuttui luonto- ja kulttuurikeskukseksi. *Kotimaa*, 15.6.2015. Saatavissa (viitattu 8.12.2022): <https://www.kotimaa.fi/artikkeli/vuohijarven-kirkko-muuttui-luonto-ja-kulttuurikeskukseksi/>.

Janhonen, Ulla. 2018. Ehjä kirkko puretaan Valkeakoskella – Ennakkopäätös raivostutti kansan. *Seura*, 9.6.2018. Saatavissa (viitattu 24.3.2023): <https://seura.fi/asiat/ajankohtaista/valkeakosken-kirkon-purkamispaatos-herattaa-monissa-tunteita-ja-ehdotuksia-ison-kirkon-muille-kayttotarkoituksille/>.

Juusela, Pauli. 2017. Tikkurilan kirkko saadaan purkaa. *Kirkko ja kaupunki*, 16.6.2017. Saatavissa (viitattu 6.3.2023): <https://www.kirkkojakaupunki.fi/-/tikkurilan-kirkko-saadaan-purkaa#ee6d940f>.

Juusela, Pauli. 2018. Vantaan seurakunnat luopui kirkostaan, yrittäjä osti ja pelasti sen. *Kirkko ja kaupunki*, 23.2.2018. Saatavissa (viitattu 6.3.2023): <https://www.kirkkojakaupunki.fi/-/vantaan-seurakunnat-luopui-kirkostaan-yrittaja-osti-ja-pelasti-sen#ee6d940f>.

Juusela, Pauli 2022. Kallion seurakunta valmistelee Alppilan kirkosta luopumista – kahden kirkon ylläpitäminen merkitsi sitä, että henkilöstöä pitäisi vähentää yli kolmannes. *Kirkko ja kaupunki*, 26.8.2022. Saatavissa (viitattu 6.4.2023): <https://www.kirkkojakaupunki.fi/-/kallion-seurakunta-valmistelee-alppilan-kirkosta-luopumista-kahden-kirkon-yllapitaminen-merkitsi-sita-etta-henkilostoa-pitaisi-vahentaa-yli-kolmannes#ee6d940f>.

Jylhäsalu, Virve. 2021. Vanhan kirkon muutostyöt alkoivat. *Tampereen seurakuntien verkkosivut*. Saatavissa (viitattu 30.3.2023): https:// tampereenseurakunnat.fi/kirkko_tampereella/uutiset_ja_media/uutiset_2021/vanhan_kirkon_tilojen_muutostyot_alkoivat.54049.news#3ea75926.

Kaipiainen, Maarit. 2019. Vielä ehdit! *SAFA:n Blogi*. Saatavissa (viitattu 24.3.2023): <https://www.safa.fi/blogi/viela-ehdit/>.

Katolinen kirkko Suomessa. 2023. Pyhän Joosefin seurakunta. Saatavissa (viitattu 5.3.2023): <https://katolinen.fi/seurakunnat/pyhan-joosefin-seurakunta/>.

Kehäristi. 2010. Paloheinän kirkon toiminta väliaikaisiin tiloihin. *Kehäristi*, Pakilan seurakunnan lehti, 2/2010.

Kirkkohallitus. 2019. Saman katon alle. Kirkkotilatyöryhmän mietintö kirkkotilojen kehittämistä yhteisöjen keskuksiksi. Helsinki: Kirkkohallitus.

Kirkkolaki. 1993. 14. luku. Kirkko, seurakunnan kiinteistöt ja rakennussuojelu. Saatavissa (viitattu 16.12.2022): <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1993/19931054#O3L14>.

Knapas, Marja Terttu. 2008. Kirkkoja viideltä vuosikymmeneltä. Teoksessa Marja Terttu Knapas ja Soile Tirilä (toim.) *Suomalaista kirkkoarkkitehtuuria 1917-1970*. 7–12. Helsinki: Museovirasto.

Knapas, Marja Terttu. 2017. Suomalaisten kirkkojen historiaa. *Muuttuva kirkkokennus tänään*. Suomen ev.-lut. kirkon julkaisuja. Kirkko ja toiminta.; No. 55. 10-13. Helsinki: Kirkkohallitus.

Koho, Timo. 2008. Suomalaisen kirkkoarkkitehtuurin suhde kansainväliseen modernismiin 1950–1970. Teoksessa Arto Kuorikoski (toim.) *Uskon tilat ja kuvat: Moderni suomalainen kirkkoarkkitehtuuri ja -taide*, 157–173. Helsinki: Suomalainen Teologinen Kirjallisuusseura.

Kossila, Eino. 2023. Pallivahan kirkko ja seurakuntakeskus voidaan purkaa – asemakaavan valitukset kaatuivat hallinto-oikeudessa. *Yle-uutiset*, 16.2.2023. Saatavissa (viitattu 18.3.2023): <https://yle.fi/a/74-20018262>.

Kouvolan ev. lut. seurakunnat. 2022. Vuodesta 1631. Kouvolan ev. lut. seurakuntien verkkosivut. Saatavissa (viitattu 12.1.2023): <https://www.kouvolanseurakunnat.fi/valkealan-seurakunta/vuodesta-1630>.

Kouvolan seurakuntayhtymä. 2013. Vuohijärven kirkon ja asunto/toimistosiiven myynti. Yhteisen kirkkovaltuuston kokouspöytäkirja, 5/2013.

Kymenlaakson kylät. 2022. Kyläesittely: Vuohijärvi. Kymenlaakson kylät -verkkosivut. Saatavissa (viitattu 19.1.2023): <https://kymenlaaksonkylat.fi/kylaesite/vuohijarvi/>.

Laitinen, Tarja. 2019. Mutalan kirkon paikalle asuntoja noin 40 ihmiselle. *Yle-uutiset*, 4.11.2019. Saatavissa (viitattu 4.11.2023): <https://yle.fi/a/3-11050386>.

Lankolainen, Eeva. 2016. Vuohijärven kylässä kirkosta muuntui yksityinen kulttuurikeskus. *Savon Sanomat*, 14.7.2016. Saatavissa (viitattu 8.12.2022): <https://www.savonsanomat.fi/paikalliset/3044178>.

Loukusa, Kerttu. 2022. Pirkanmaan seurakuntatalot 1945–2000. Rakennettu hyvinvointi. Museovirasto. Saatavissa (viitattu 10.4.2023): <https://www.rakennettuhuvinvointi.fi/fi/seurakuntien-rakennukset/pirkanmaan-seurakuntatalot-1945-2000>.

Lueg, Rebecca. 2011. Houses of God... or not?! Approaches to the Adaptive Reuse of Churches in Germany and the United States. Master Final Project. University of Maryland, Faculty of Historic Preservation Program, School of Architecture. Saatavissa (viitattu 10.3.2023): <https://drum.lib.umd.edu/handle/1903/12120>.

Maankäyttö- ja rakennuslaki. 132/1999. 18. luku. Rakentamisen ja muiden toimienpiteiden luvanvaraisuus. Saatavissa (viitattu 20.3.2023): www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990132.

Malminen, Ulla. 2016. Luterilaiset seurakunnat etsivät säästöjä myymällä kirkkojaan – kasvava katolinen kirkko ostajaksi? *Yle-uutiset*, 5.2.2016. Saatavissa (viitattu 6.3.2023): <https://yle.fi/a/3-8652272>.

Meriläinen, Juha. 2016. Kirkon tulevaisuuskomitean mietintö. Suomen ev.-lut. kirkon julkaisuja. *Kirkko ja toiminta*, No. 47. Kirkkohallitus.

Muhli, Hely. 2022. Vuohijärven kirkon puolesta. Adressi. Saatavissa (viitattu 8.12.2022): https://www.adressit.com/vuohijarven_kirkon_puolesta.

Museovirasto. 2020. Kirkollisten rakennusten hoito ja restaurointi. Helsinki: Museovi-rasto. Saatavissa: https://www.museovirasto.fi/uploads/Meista/Julkaisut/kirkollisten_rakennusten_hoito_kirja_verkko_korjattu.pdf.

Mäkelä, Edla. 2023. Haastattelu 10.3.2023.

Norja, Leo. 2011. Paloheinän asemakaava ja kerhotila. *Kehärästi*, Pakilan seurakunnan lehti, 4/2011.

Oranen, Mika. 2020. ”Ja Jumalaa ei voi tuhota” Paloheinän kirkon ja sen purku-uhan luomat merkitykset lähiyhteisön asukkaille. Pro gradu – tutkielma. Helsingin yliopisto, teologinen tiedekunta. Saatavissa (viitattu 19.12.2022): https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/321898/Oranen_Mika_tutkielma_2020.pdf?sequence=2&isAllowed=y.

Ortiz-Nieminen, Oscar. 2012. Työväelle työkeskus – teksti, tila ja sukupuoli Alppilan kirkon arkkitehtuurissa. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, humanistinen tiedekunta. Saatavissa: <http://urn.fi/URN:NBN:fi:hulib-201601191018>.

Ortiz-Nieminen, Oscar. 2021. Kaikenlaiselle toiminnalle tilaa riittää, kaikenlaisille seurakuntalaisille paikkoja on. Monitoimikirkkoarkkitehtuuri Helsingin seudulla 1900–1960-luvuilla. Väitöskirja. Helsingin yliopisto, humanistinen tiedekunta. Saatavissa: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-7150-4>.

Ortiz-Nieminen, Oscar. 2022. Seurakuntatalorakennukset ja -arkkitehtuuri 1940–1990-luvuilla. Rakennettu hyvinvointi. Museovirasto. Saatavissa (viitattu 5.3.2023): <https://www.rakennettuhuvinvointi.fi/fi/seurakuntien-rakennukset/seurakuntatalorakennukset-ja-arkkitehtuuri-1940-1990-luvuilla>.

Paavilainen, Simo. 2008. Arkkitehtuurikilpailut ja kirkkoarkkitehtuuri. Teoksessa Arto Kuorikoski (toim.) *Uskon tilat ja kuvat: Moderni suomalainen kirkkoarkkitehtuuri ja -taide*, 99–120. Helsinki: Suomalainen Teologinen Kirjallisuusseura.

Pajuriutta, Satu. 2016. Vanhukset muuttavat kirkkoon Helsingin Paloheinässä – pyhäöstä tehtiin hoivakoti. *Helsingin Sanomat*, 19.1.2016. Saatavissa (viitattu 18.12.2022): <https://www.hs.fi/kaupunki/art-2000002880780.html>.

Pakilan seurakuntaneuvosto. 2013. Kokouspöytäkirja 2/2013. Saatavissa (viitattu 10.12.2022): https://www.helsinginseurakunnat.fi/material/attachments/pakila/neuvostonpoytakirjat/6FHfSkzoT/130212_netti.pdf.

Pessi, Anne Birgitta. 2008. Kirkkorakennukset merkitysten ja muistin ylläpitäjinä. Teoksessa Arto Kuorikoski (toim.) *Uskon tilat ja kuvat: Moderni suomalainen kirkkoarkkitehtuuri ja -taide*, 351–373. Helsinki: Suomalainen Teologinen Kirjallisuusseura.

Pesu, Ilona. 2022. Alvar Aallon suunnitteleman kirkon remonttiin ei löytynyt rahaa, ja nyt joukko faneja aikoo pelastaa sen – Japanissa hattu kiertää jo. *Yle-uutiset*, 13.2.2022. Saatavissa (viitattu 6.3.2023): <https://yle.fi/a/3-12313727>.

Pihkala, Antti. 2017. Alkusanat. Muuttuva kirkkorakennus tänään. Suomen ev.-lut. kirkon julkaisuja. Kirkko ja toiminta.; No. 55. Helsinki: Kirkkohallitus.

Pouta, Hellevi. 2016. Mihin kaikkeen kirkkorakennus taipuu? *Sana*. 10.3.2016.

Päätaalo, Heikki. 2023. Haastattelu 3.3.2023.

Ristisuo, Esa. 2023. Haastattelu 9.2.2023.

Salomaa, Marja. 2022. Lastenkirkko myytiin yrittäjälle Vantaalla. *Helsingin Sanomat* 30.11.2022. Saatavissa (viitattu 6.3.2023): <https://www.hs.fi/kaupunki/art-2000009236587.html>.

Seurakuntavaalit. 2022. Vaalikone. Seurakuntavaalien verkkosivut. Suomen evankelisluterilainen kirkko. Saatavissa (viitattu 16.2.2023): <https://www.seurakuntavaalit.fi/vaalikone>.

Suonio, Milla. 2021. Helsingin seurakuntayhtymä joutuu luopumaan useista kiinteistöistään ja irtisanomaan henkilöstöään lähivuosina. *Seurakuntalainen*, 30.11.2021. Saatavissa (viitattu 20.4.2023): <https://www.seurakuntalainen.fi/uutiset/helsingin-seurakuntayhtyma-joutuu-luopumaan-useista-kiinteistoistaan-ja-irtisanomaan-henkilostoaan-lahivuosina/>.

Tilastokeskus. 2018. Tilastokeskuksen käsikirja, rakennusluokitus 2018. Saatavissa (viitattu 20.3.2022): https://www.stat.fi/tup/julkaisut/tiedostot/julkaisuluettelo/yksk2_201800_2018_21483_net.pdf.

Tuusulan seurakunta. 2023. Jokelan kirkko. Tuusulan seurakunnan verkkosivut. Saatavissa (viitattu 13.4.2023): <https://www.tuusulanseurakunta.fi/452-jokelan-kirkko>.

Uudenmaan ELY-keskus (Elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus). 2013. Paloheinän kirkkoa ei katsota valtakunnallisesti arvokkaaksi kohteeksi. Tiedote. Saatavissa (viitattu 10.12.2022): https://www.ely-keskus.fi/tiedotearkisto/-/asset_publisher/7ROIM7O3Zwq2/content/paloheinan-kirkkoa-ei-katsota-valtakunnallisesti-arvokkaaksi-kohteeksi.

Vesikansa, Kristo. 2021. Ikuisia arvoja? *Arkkitehti*, 3/2021.

Virolainen, Taina. 2015. Pateniemen seurakuntatalo puretaan maan tasalle marraskuun aikana. *Kaleva*, 20.11.2015. Saatavissa (viitattu 6.3.2023): <https://www.kaleva.fi/pateniemen-seurakuntatalo-puretaan-maan-tasalle-ma/1802622>.

Väisänen, Päivi. 2002. Rakennusten käyttötarkoituksen muutos. Viisi korjaushanketta arkkitehdin näkökulmasta. Liseniaatintyö. Teknillinen korkeakoulu, Arkkitehtiosasto. Saatavissa: <http://urn.fi/URN:NBN:fi:aalto-202104155575>.

Kuvalähteet

Kuvat

Kuva tekijän, jos ei muuta mainittu.

Kuva 1: Kivi, Voitto. 1960-l. Hyvinkään kirkko. Hyvinkään kaupunginmuseon valokuvakokoelma. Saatavissa (viitattu 18.4.2023): https://www.finna.fi/Record/hyvinkaa_mui.mui-86751?sid=2940549909.

Kuva 2: Kienanen. 1957. Herttoniemen kirkko. Helsingin kaupunginmuseo. Saatavissa (viitattu 18.4.2023): <https://www.finna.fi/Record/hkm.3171436B-1247-4DC9-BE39-09F458ABCA22?sid=2940560946>.

Kuva 4: Kirkkohallitus. 2019. Saman katon alle. Kirkkotilatyöryhmän mietintö kirkkotilojen kehittämisestä yhteisöjen keskuksiksi. 33. Helsinki: Kirkkohallitus.

Kuva 7: Jäntti, Juha. 2023. Vaaralan kappeli. Kuvan käyttöön saatu lupa valokuvaajalta.

Kuva 8: Branthin, Dani. 2023. Pallivahan kirkko. Artikkelissa Pallivahan kirkko ja seurakuntakeskus voidaan purkaa – asemakaavan valitukset kaatuivat hallinto-oikeudessa. Yle-uutiset, 16.2.2023. Saatavissa (viitattu 20.4.2023): <https://yle.fi/a/74-20018262>.

Kuva 9: Rannikko, Leo. 1996. Paloheinän kirkko. Kuvan käyttöön saatu lupa taiteilijalta.

Kuva 11: Halonen, Heikki. 1974. Vuohijärven kirkko. Kuvan käyttöön saatu lupa valokuvaajalta.

Kuva 12: Taidekeskus Salmela. 2018.. Taidekeskus Salmelan kuva-arkisto. Konsertti Vuohijärven kulttuuritalolla. Lupa kuvan käyttöön saatu.

Kuva 13: Taidekeskus Salmela. 2016. Taidekeskus Salmelan kuva-arkisto. Vuohijärven kulttuuritalo. Lupa kuvan käyttöön saatu.

Kuva 14: Hoivakoti Päiväkumpu. 2023. Hoivakoti Päiväkumpu. Lupa kuvan käyttöön saatu.

Kuva 15: Bing Maps. 2023. Näyttökuva. Saatavissa (Viitattu 20.4.2020): <https://www.bing.com/maps>

Kuva 16: Rautiainen, Jani. 2015. Taidekeskus Salmelan kuva-arkisto.

Kuva 17: Vuorinen, Väinö. 1964. Vuohijärven kirkon perspektiivipiirustus. Kouvolan rakennusvalvonnan piirustusarkisto.

Kuva 18: Jäntti, Anni. 2023. Vuohijärven kirkon pohjapiirustus. Mukailleen Vuorinen, Väinö. 1964. Kouvolan rakennusvalvonnan piirustusarkisto.

Kuva 19: Jäntti, Anni. 2023. Vuohijärven kulttuuritalon pohjapiirustus. Mukailleen Vesala, Riitta. 2014. Kouvolan rakennusvalvonnan piirustusarkisto.

Kuva 22: Jäntti, Anni. 2023. Paloheinän kirkon 1. kerroksen pohjapiirustus. Mukailleen Siitonen, Sakari. 1962. Helsingin kaupungin rakennusvalvonnan piirustusarkisto.

Kuva 23: Jäntti, Anni. 2023. Hoivakoti Päiväkummun 1. kerroksen pohjapiirustus. Mukailleen Haroma, Kari & Ristisuo, Esa. 2014. Helsingin kaupungin rakennusvalvonnan piirustusarkisto.

Kuva 24: Jäntti, Anni. 2023. Paloheinän kirkon kellarikerroksen pohjapiirustus. Mukailleen Siitonen, Sakari. 1962. Helsingin kaupungin rakennusvalvonnan piirustusarkisto.

Kuva 25: Jäntti, Anni. 2023. Hoivakoti Päiväkummun kellarikerroksen pohjapiirustus. Mukailleen Haroma, Kari & Ristisuo, Esa. 2014. Helsingin kaupungin rakennusvalvonnan piirustusarkisto.

Kuva 26: Taidekeskus Salmela. 2022. Taidekeskus Salmelan kuva-arkisto. Lupa kuvan käyttöön saatu.

Kuva 27: Taidekeskus Salmela. 2018. Taidekeskus Salmelan kuva-arkisto. Lupa kuvan käyttöön saatu.

Kuva 29: Ravintola Päiväkumpu. 2023. Monitoimitila Sointula. Ravintola Päiväkummun kuva-arkisto. Lupa kuvan käyttöön saatu.

Kuva 30: Taidekeskus Salmela. 2016. Taidekeskus Salmelan kuva-arkisto. Lupa kuvan käyttöön saatu.

Kuva 33: Ailecon. 2014. Paloheinän kirkon muutoksen työmaa. Lupa kuvan käyttöön saatu.

Kuva 34: Mäkelä, Miinu. 2018. Valkeakosken kirkko etelästä. Museokeskus Vapriikki. Saatavissa (viitattu 23.4.2023): <https://www.finna.fi/Record/siiri.urn:nbn:fi-vapriikki-http%253A%252F%252Fwww.profum.com%252Farchive%252FarchivedObject-BC1A5D8C-9DCA-954D-DBBB-4CE62E27CF1B?sid=2943231930&imgid=1>.

Kuva 35: Heima, Timo-Pekka. 2008. Alppilan kirkko Helsingissä. Rakennushistorian kuva-kokoelma. Museovirasto. Saatavissa (viitattu 23.4.2023): <https://www.finna.fi/Record/museovirasto.A24900006A54DC09EDBC05954AD58DE9?sid=2940977085>.

Taulukot

Taulukko tekijän, jos ei muuta mainittu.

Taulukko 4: Tekijän, mukaillen EVL (Suomen evankelisluterilainen kirkko). 2023. Rakennustilasto 03/2023. Saatavissa (viitattu 22.3.2023): <https://www.kirkontilastot.fi/viz?id=234>.

Kuvaajat

Kuvaaja 1: Hanka, Heikki. 2008. Luterilaiset kirkot Suomessa 1700–2000. Ortodoksinen kirkkoarkkitehtuuri Suomessa. Teoksessa Arto Kuorikoski (toim.) *Uskon tilat ja kuvat: Moderni suomalainen kirkkoarkkitehtuuri ja -taide*, 283. Helsinki: Suomalainen Teologinen Kirjallisuusseura.

